Nagy Kázmér

Elveszett alkotmány

A magyar
politikai emigráció 1945–1975

Gondolat

Nagy Kázmér

Elveszett alkotmány

Nagy Kázmér

Elveszett alkotmány

A magyar politikai emigráció
1945–1975

Gondolat · Budapest, 1984

ISBN 963 281 338 3

© Nagy Kázmér, 1984

Tartalom

Bevezetés 7

I. Idegenként, idegenben
A társadalmi háttér és az emigrációk szociológiája 17

II. A politikai emigráció: 1944–1964
A negyvennégyesek 60
A negyvenhetesek 81
Az ötvenhatosok 127

III. Utóvédharcok: 1965–1975 157

Utószó 191

Függelék
A világmagyarság létszáma 209
Az emigráció sajtója 214
Adatok és tények a hidegháború történetéhez 224
Forrásmunkák 268

Bevezetés

1949–1982 között külföldön éltem. Közel két évtizedig magyar lapot szerkesztettem Ausztráliában. Munkámmal kapcsolatban gyűlt össze az emigráció történetére vonatkozó anyag, amit 1967–1968-ban dolgoztam fel, majd a következő tíz évben folytattam a történet megírását.

Az első kézirat alapján *1974-ben, Münchenben* jelent meg az „Elveszett alkotmány. Vázlat az 1944–1964 közötti magyar politikai emigráció kialakulásáról"; a további kutatásokkal kiegészítve *1982 elején Londonban* az „Elveszett alkotmány. A hidegháború és a magyar politikai emigráció 1945–1975". (Ebben a kiadásban a hetvenes években nyilvánosságra került dokumentumok bősége indokolta a világpolitikai háttér előterébe helyezését.)

Ez, *a hazai kiadás – kisebb stiláris javításoktól eltekintve – az előző kettő szövegével azonos.* Szerkezetileg az *1974-es kiadást követi az 1944–1964 közötti évek elbeszélése* és elemzése. Ez volt a politikai emigráció virágkora. Ebben a két évtizedben keletkeztek különféle csoportjai, amelyeknek kapcsolata Magyarországgal – kis kivétellel – egyöntetű volt. Magyarország nemzetközi helyzete ebben a húsz esztendőben sokat és sokszor változott, amíg a „magyar kérdés" a kormánynak az ENSZ által történt elismerésével 1964-ben le nem zárult.

A következő évtized 1975-ig (majd napjainkig) a politikai emigráció felbomlásának, elhalásának korszaka.

A két fő szakaszra való tagolás tehát – úgy érzem – nem erőltetett. *A második rész könyvem 1982-ben Londonban megjelent szövegét tartalmazza.* Miután időközben hazatértem, nem tartottam „fair"-nek, hogy az 1975 utáni ottani eseményekről idehaza írjak. De – mint előbb említettem – ezek az események már amúgy sem haladták meg a történés szintjét, vagyis nem tartoznak a történelemhez.

A politikai emigrációt történelmi és társadalmi jelenségként mutatom be, tehát nem önmagában elhatárolt vagy személyek tetteire korlátozott formában, hanem a világpolitikai események szövevényébe ágyazva. A különféle „alkotmányok", rendszerek és hatalmi törekvések versengésének kiélesedett szakaszaiban ugyanis szerepet kaptak az 1944 után külföldre került magyar politikusok, a diaszpóra azonban nem, noha a politikai emigráció és a diaszpóra között a határok gyakran összemosódtak.

Szótári meghatározás szerint emigráns az, aki politikai okok miatt önkéntesen hagyja el hazáját. Úgy tűnik tehát, hogy a „politikai" jelző hozzáadása felesleges. De az elmúlt évtizedekben a szóhasználat nem volt következetes. A fogalom kibővült, mert kivándorlókra is vonatkoztatják. A „politikai" jelző használata tehát indokolt, mert munkámban nem az országból való távozás okát, hanem a külföldön folytatott politikai jellegű tevékenységet veszem figyelembe.

A külföldi magyarok is így határozzák meg önma-

gukat, amikor vagy politikai emigránsnak, vagy csak külföldön élő magyarnak vallják magukat.

A diaszpóra lényege az, hogy annak tagjai, függetlenül távozásuk okától és körülményeitől, új hazát lelnek, és további sorsuk elsősorban nem az „óhazához", hanem a befogadó országhoz köti őket. Kapcsolatuk a szülőfölddel továbbra is közvetlen és rendszeres lehet, de – a politikai emigránsokkal ellentétben – annak életébe politikailag már nem avatkoznak be.

Ezzel szemben a politikai emigráció tagjai nem asszimilálódnak igazán az őket befogadó országok társadalmába. Ott-tartózkodásukat átmenetinek, kényszerűnek tartják, mert elsődleges a lojalitás a „haza" vagy „alkotmány" ama gondolatához, amelyet távozásukkor magukkal vittek, azzal a céllal, hogy a körülmények megváltozása után vele térjenek vissza.

E látszatra egyszintű lojalitás azonban tovább rétegeződik, mert a politikai emigránsnak is meg kell élnie, helyet kell találnia az új környezetben, amely – szinte észrevétlenül – reá is hat.

Az eredeti lojalitás tovább hasad akkor is, ha – és amikor – a politikai emigráció távolabbi céljainak elérése érdekében külhatalmakkal keres kapcsolatot, vagy az emigráció válik keresetté, igénybe veszik, felhasználják, kihasználják.

A dokumentumok között a tragikomikum határát súroló esetek is olvashatók. Azokhoz hasonlók megtörténtek minden emigráció életében, tehát nem a magyar emigrációra jellemzőek. Általános tünetek. Hogy mi okozza őket, arról a következő fejezetben lesz szó.

Témánk szempontjából döntő kérdés a következő: Az 1848–1849-es emigráció a nemzeti függetlensé-

get elnyomó Habsburg abszolutizmussal, az 1918–1919-es a magát mindvégig Európa első ellenforradalmi rendszerének nevező Horthy-rendszerrel szemben a függetlenség, a szabadság, a polgárjogok kiterjesztésének és az egyenlőségnek a gondolatát vitte magával külföldre, ahhoz maradt hű, és ahhoz keresett szövetségeseket. Ezzel szemben az 1945–1975 közötti három évtizedben kialakult emigráció, amely magán viselte az 1910-es évek óta eltelt hatvan év gyökeres sorsfordulóinak nyomait, retrográd erők szolgálatába szegődött.

Melyek voltak főbb vonalakban ennek a hatvan esztendőnek a hatásai?

Szinte egy nemzedéken belül megélhette valaki a királyság, a polgári forradalom és a köztársaság, a tanácsköztársaság, az ellenforradalom, a restaurációs kísérletek, az országnak a trianoni békében történt feldarabolása, a király nélküli királyság, majd a nyílt fasiszta rémuralom, a vesztett háború, a felszabadulás, az ideiglenesség, a köztársaság, a népköztársaság és az úgynevezett „személyi kultusz" éveit, később 1956 eseményeit. Olyan élmények, hatások és olyan alkalmazkodásra kényszerítő események sorozata ez, mintha valaki rövid életében tízszer cserélne anyanyelvet, foglalkozást, vallást, állampolgárságot, házastársat.

Az emigráció ennek a hat évtizednek a keresztmetszete volt, tehát nem képviselt egységes álláspontot mint az 1848–1849-es vagy az 1918–1919-es.

*

Forrásaim – személyes élményeimen kívül – az ebben a harminc évben megjelent újságokra, közlönyökre, körlevelekre, programokra és a külföldön megje-

lent emlékiratokra, kéziratban lévő memoárokra és a személyes információkra szorítkoznak. Noha a sajtó általában nem elsőrendű forrása a történetírásnak, ebben az esetben kivételt kell tenni.

A politikai emigráció ugyanis ország, állami szervek és tömegek hiányában elsősorban a sajtóban élt. A lapok és időszaki kiadványok pótolták a pártkonferenciákat, a vezetőségi értekezleteket, a vitafórumot, s miután semmiféle kényszerítő szempont, sajtójogi törvény vagy megtorlás lehetősége nem állt fenn, a politikai emigráció kiadványaiban gátlástalanul szellőztettek is olyan dolgokat, amelyekért minden országban felelősségre lehet vonni bárkit. Az emigráció azonban országon kívül, légüres térben, fellegváraiban, öntörvénytelenségének szabályai szerint működött. Ezért elsőrendű forrásanyag, amit publikált. Mindent megírtak!

1945 és 1975 között kereken ezer hosszabb-rövidebb életű lap jelent meg az emigrációban, amelynek sajtótörténete külön tanulmányok sorozatát érdemelné meg. Majdnem mindegyik újság Európában indult és ott szűnt meg, amikor a menekültek lassan áttelepültek tengerentúli államokba. Néhány a kiadójával együtt változtatta székhelyét. Voltak úgynevezett „központi" lapok, amelyek évekig erőlködtek, hogy messzire került olvasóikkal tartsák a kapcsolatot.

Az Országos Széchényi Könyvtár erre vonatkozó bibliográfiája változatos képet nyújt erről a sajtóról.

1980 végén Európában már csak néhány lap jelent meg, a háború előtti úgynevezett „keresztény-nemzeti" és ellenforradalmi szellemben szerkesztett müncheni újságok: a *Nemzetőr,* az *Új Európa,* a *Hadak Útja* és

a nyugat-németországi *Hídfő*. Ezen kívül a párizsi–torontói kiadású *Irodalmi Újság* évente hatszor, a müncheni *Új Látóhatár* évente hatszor, a bécsi *Magyar Híradó* havonta. Rómában pedig az évnegyedes *Katolikus Szemle*.

A névsor jól tükrözte 1975-ben is a politikai emigráció eredeti összetételét. Egy szélsőjobboldali lapon kívül három középutas, egy katolikus és három jobbközépnek minősíthető lap jelent meg, amelyet még olvastak. Összpéldányszámuk 10 000 példány körül mozgott.

Az 1945–1975 közötti sajtótermékek majdnem mindegyikéből merítettem. Az 1951–1958 között a kiadásomban és szerkesztésemben az ausztráliai Sydneyben megjelent lapból is. Kérem az olvasót, nézze el, hogy ebből is többször idézek majd, hiszen bevett szokás, hogy a szerzők korábban, máshol már megjelent cikkeikre utalhatnak.

A 45-ös emigráció történetéhez értékes anyag található a szélsőjobboldal lapjaiban: a *Hídverők*, a *Hídfő*, az *Út és Cél*, a *Hadak Útja*, a *Nyugati Magyarság*, a *Szittyakürt* és az ausztráliai *Sorsunk* hasábjain.

A konzervatív, keresztény-nemzeti irányzat főbb lapjai a *Hungária*, majd az *Új Hungária*, a *Magyarok Útja*, a *Krónika*, az *Új Európa* és a *Nemzetőr* volt.

A részben ehhez a csoporthoz tartozó egyházi sajtót az *Élet*, az *Iránytű*, a *Szózat*, az *Életünk* és a *Katolikus Szemle* képviselte.

A 47-es csoport története a *Nyugati Hírnök*, a *Dél-Amerikai Magyar Hírlap*, valamint az angol nyelvű *Hungarian Observer* és a *Hungarian Quarterly* cikkeiben követhető nyomon elsősorban.

Az 56 utáni emigrációnak a *Népszava*, az *Irodalmi Újság* és a *Magyar Híradó* a legtekintélyesebb triásza. Mindezektől elkülöníthető részben anyagi, részben szellemi függetlensége és színvonala tekintetében a Párizsban megjelent *Valóság*, az *Ahogy Lehet*, a müncheni *Új Magyar Út* és a *Látóhatár* (később: *Új Látóhatár*), a brüsszeli *Világ*, a washingtoni *Hírünk a Világban*, és a sydneyi *Független Magyarország*.

Fő forrásaim ezek a lapok: összesen harminchárom sajtótermék, de hellyel-közzel a többit is felhasználtam.

Amikor még mind a harminchárom lap megjelent, megbízható – lapterjesztőktől származó – becslések szerint havi összpéldányszámuk 30 000, tehát újságonként átlag 900 példány körül mozgott. Az olvasótáboruk azonban sokkal nagyobb volt, hiszen – amint azt sokan megállapították – a külföldi magyarok többsége nem vásárolta, hanem kölcsönözte az újságokat és a könyveket. Óvatos becsléssel, az emigrációs sajtó virágkorában a harminc-harminchárom befolyásos és a maga módján színvonalasan előállított lapot 300 000 ember olvashatta rendszeresen. Ez a szám másféle becslésekkel feltűnően egyezik. Mint ahogy az 1975 körül megmaradt nyolc-tíz folyóirat havi 10 000 példánya is megközelítően jól tükrözi a visszaesést.

Dr. Bródy Sándor, a São Paulóban működött magyar könyv és lapterjesztő 1961 végén közölte velem: „Hogy mi a helyzet Dél-Amerikában? A londoni *Népszava* 100 példányt küld, de maximálisan el tudok adni negyvenet... az *Irodalmi Újság*ból 120 fogy el kéthetenként, az *Új Látóhatár* havonta 15 példányban talált olvasóra, a londoni *Fakutya* c. vicclapból 150, a New York-i *Az Ember*ből 10 példányt adok el, az itt megje-

lenő *Dél-Amerikai Magyar Hírlap* a 60 000 magyar között 3000 példányban fogy. Az európai és amerikai lapoknak ezen kívül talán annyi közvetlen előfizetője is van, mint ahányat én adok el. Ez a helyzet Brazíliában. Az argentínai és a többi dél-amerikai államban élő magyarok körülbelül ugyanannyi példányban veszik a fenti lapokat, mint Brazíliában összesen."

Magyar szempontból is értékes anyagot tartalmaz az ausztráliai országos (központi) egyetem kiadásában megjelent lapjegyzék az Ausztráliába bevándorolt különféle nemzetiségi csoportok anyanyelvén kiadott sajtótermékekről: Miriam Gilson-Jerzy Zubrzycki: The Foreign-language Press in Australia 1848–1964 (Canberra, 1967). Bibliográfiája több mint negyven magyar sajtóterméket sorol fel.

A helyi országos könyvtáraknak köteles példányként küldött és az OSZK hírlaptárában is megtalálható évfolyamokon kívül a külföldi magyar sajtó leggazdagabb gyűjteménye a müncheni Magyar Intézetben található. Eredetileg dr. Pálinkás László, a firenzei egyetem magyar lektora kezdte a gyűjtést, majd átadta a müncheni intézetnek, ahol Mildschütz Kálmán egészítette ki és katalogizálta szakszerűen az óriási anyagot. Ezen kívül a British Museum és magángyűjtők tulajdonában is van értékes anyag az 1944–1965 között megjelent lapokból.

Az emigráns lapok eddigi legteljesebb jegyzékét az Országos Széchényi Könyvtár adta ki 1975-ben: Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára 1945–1975 (Nem szocialista országok) címmel. Előzetes kiadás. Németh Mária összeállítása.

A jegyzék közel ezer lap adatait tartalmazza.

I. IDEGENKÉNT, IDEGENBEN

A társadalmi háttér és az emigrációk szociológiája

A kivándorlók és a politikai emigránsok magatartását elsősorban szociológiai megközelítésben lehet megérteni. A sokféle lehetőség közül azt a módszert tartom a legjobbnak, amely a személyiség válságba jutásának döntő szerepét hangsúlyozza. Ugyanis így lehet a legpontosabban követni a politikai emigráns útját a határ átlépésétől, miközben az empirikus megfigyelés, adatgyűjtés – tehát a tapasztalati szociográfia – az elméleti modellt támasztja alá.*

G. Simmel felfedezése az egymást részben fedő társadalmi csoportok kölcsönhatásáról, továbbá W. I. Thomas és F. Znaniecki ötkötetes korszakalkotó monográfiája az amerikai lengyel paraszti rétegről *(The Polish Peasant in Europe and America, 1918–1920)* minden kivándorlással-emigrációval foglalkozó szociológus

* A kivándorlás és politikai emigráció szociológiai-lélektani okaival és tüneteivel foglalkozó hatalmas irodalomból a következőkből merítettem: Hans Kuhn: Language and Nation. Camberra, 1965; J. Zubrycki: Across the Frontiers of Europe. Cultural Integration of Immigrants. Párizs, 1959; C. A. Price: European Minorities in Australia 1840–1940, a Historical Studies of Australia and New Zeeland. Canberra, 1954; C. Beljer: Characteristics of Oversea Migrants. The Hague, 1961; I. L. O. Report on International Migration 1945–1957; J. Isaac: The Effect of European Migration on the Economy of Sending and Receiving Vountries. The Hague, 1953; P. M. Hause-O. D. Duncan: A Study of Population. Chicago, 1959; E. S. Lee: Population Redistribution and Economic

klasszikus példája. Thomas és Znaniecki írtak arról, hogy a gazdasági és történelmi okok ismeretén kívül „négy kívánságot" mint szubjektív tényezőt kell figyelembe venni a kivándoroltak megértéséhez.

A négy kívánság: 1. az új tapasztalatok gyűjtése, 2. a társadalmi elismerés vágya, 3. a biztonság igénye, 4. az eligazodni tudás követelménye. A két szerző hangsúlyozta először, hogy a megszokott, bevett és megrendíthetetlennek vélt társadalmi elrendeződés hirtelen felbomlása nemcsak a közösségi tudat sorvadását, hanem a személyiség elhalását is eredményezheti. A társadalomtudomány részben azt akarja megismerni és megérteni, hogy milyen körülmények és milyen feltételek között alakulnak ki az egyes emberekből: csoportok, rétegek, osztályok, nagyobb közösségek, és ezek hogyan működnek, miképpen őrzik vagy vesztik el önmagukat. Így teljesen természetes, hogy a közösségi tudat sorvadásának felderítése az emigrációk megértésének fontos részlete.

Akadnak, akik egyenesen kétségbe vonják, hogy

Growth, United States 1870–1950. Philadelphia, 1957; J. Zubrzycki: Sociological Methods for the Study of Immigrant Adjustment. Canberra, 1960; J. Kósa: Hungarian Immigrants in North America. Toronto, 1956; J. Kósa: The Land of Choice. Toronto University Press, 1960; J. Kósa: The Rank Order of Peoples: A Study in National Stereotypes. The Journal of Social Psychology, 1957; W. L. Warner–L. Sorle: The Social Systems of American Ethnic Groups. Yale, 1945; C. A. Price: Some Lessons from Earlier European Migration to Australia, Canada and the U.S.A. Canberra, 1966; S. Vahl: Some Problems of Migrant Assimilation. Sydney, 1960; J. Hammet: Migrants Adjustment and Personal Identity. Sydney, 1959; K. Nagy: Power and Elite in an Émigré Group. Melbourne, 1965.

lehetnek „valódi" emigráns közösségek, mert – szerintük – a közösségi tudat nagyfokú gyengülése miatt csak egy népi-nyelvi-történelmi közösségből kiszakadt, atomizált „elsődleges" csoportosulásról beszélhetünk, olyan kis körről, mint néhány család. Sok, egymással korallszigeti viszonylatban álló független család még nem közösség – mondják például Zubrzycki lengyel–angol szociológus követői.

Az atomizált csoportokban élő emigránst a befogadó társadalom viszonylag szilárd, kialakult értékrendje veszi körül, magatartása nagyjából előre kiszámítható – a bevándoroltakkal szemben is.

A talajt vesztett bevándorlók és a magabiztos befogadó közösségek találkozása rendszerint összeütközésekhez vezet, amelyek egyéni síkon személyiségválságban jelentkeznek. Ennek a folyamatnak külső jele: a zűrzavar, az ellentmondások Niagarája, a hála és a lojalitás megtörése, illetve részleges transzponálása az elhagyott közösség és az új között. A többszörös kötődésben vergődő emigránsnak közben meg is kell élnie. Nem csoda, hogy a személyiséget sokfelé húzó és taszító vonzalmak között az egyes ember gyakran összeroppan. Csoportélete pedig tragikus végletek között hányódik.

Akinek nem sikerül feloldania a feszültséget, azon csakhamar kiütköznek a türelmetlenség, a sértődöttség, a depresszió, majd az eltompultság, magába zárkózás, a mindentől és mindenkitől elidegenedés tünetei. Közben aránytalanul növekszik a képzelgés, az álmodozás, a céltalanság és a feleslegesség érzete, amit csak fokoz az anyanyelv börtöne.

A politikai emigráció hangadói, akik régen, otthon

valakik voltak, még súlyosabban szenvedik az idegenséget, és a nyomás alatt ők törnek össze leghamarabb. Elvesztették ugyanis a mások fölötti befolyást, a hatalmat, és a személyiségükhöz tapadt közéleti szerep maszkját is le kell hántaniuk. Valamivel enyhébb azoknak az esete, akik csak a vagyonukat hagyták maguk mögött. Új, sokszor nagyobb vagyont mindig könnyebb gyűjteni, mint új és adekvát szerepet kapni idegen társadalomban.

Dr. P. Berger, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának ideg- és elmeorvos tanácsadója egy kéziratban lévő tanulmányában megállapította: „Felszínesen bármilyen változatos is a kivándorlók közötti eltérés, a pszichológiai alapvonásuk meglepően azonos."*

Külsőleg talán semmiféle eltérést nem lehet tapasztalni az adott társadalomba szervesen beilleszkedett, helyzetét természetesnek tartó ember és a menekült között. Magatartásuk rugói, a környezethez való viszonyulásuk és a személyiségük reakciói azonban lényegesen eltérőek. A tudomány szaknyelvén identitásnak – azonosulásnak, hovatartozásnak, begyökerezettségnek – nevezhető biztonságérzetben van a különbség. Az identitással jár együtt, hogy a személy ma ugyanannak érzi magát, mint tegnap, mint kora gyermekkora óta, ameddig csak vissza tud emlékezni az életére. Ezenkívül az az érzése, hogy történjék bármi, holnap – vagyis a jövőben – ő ugyanaz lesz, mint eddig. Ez az önazonosulás nyújtja az alapvető bizton-

* Dr. Peter Berger: Psichology and Environment of Refugees (kézirat 1964).

ságtudatot, amely az élet különféle fordulóiban is összetartja, megőrzi a személyiséget.

Tudjuk, hogy az identitás részben öröklés, részben nevelés, ráhatás, „beprogramozás" kérdése, és az élet első pillanatától kezdve alakul ki, észrevehetően már a csecsemőkorban, majd a kisgyermekkorban, amikor az emberpalánta modellt, példát, követendő és utánzandó felnőttet keres, akivel azonosítani képes magát. Rendszerint a szülők valamelyike, majd a tanárok, tanítók és a nemzeti hősök, az emberiség valamelyik nagy egyénisége kerül előtérbe. A példakép észrevétlenül beleolvad az utánzó gyermek személyiségébe, és mintegy iránytűje, sorvezetője lesz az életében. A fejlődéssel, kibontakozással jár, hogy a modellek száma változik, és több is hat az emberre, mielőtt eléri a felnőttkort. A kísérletező korszak után már többé-kevésbé tudatos döntéssel, választással határozza el az ember, hogy mivel és kivel azonosítja magát, melyik fonalat fogadja el múltjának döntő irányaként, amely a jelenbe és a jövőbe vezeti. A választásban nagy szerepe van a társadalmi ráhatásnak és a társadalom jóváhagyásának, ami részben a családi, részben a foglalkozási-hivatási szférában jelentkezik.

A kivándorló, amint azt a „józan paraszti ész" és az általános megfigyelés felfedezte: *szívet kell, hogy cseréljen,* tehát meg kellene változtatnia a személyiségét és a korábbi identitását ahhoz, hogy ugyanolyan biztonságban érezze magát más környezetben, mint amilyenből kiszakadt. Az elvi követelmény és a valóság két dolog. A kivándorló egyik napról a másikra még akkor sem képes szívet cserélni, ha gyökeresen új életet akar kezdeni, vagy átkot szórva lépi át hazája – termé-

szetes környezete – határát. Az identitásukban megzavart egyének heteken belül válságba kerülnek, a szó szoros értelmében megbetegednek.

Ez ellen a következő ösztönös módon igyekeznek védekezni: Előtérbe helyezik a „voltat", a „múltat", az elhagyott környezetet, s görcsösen ragaszkodnak hozzá. A megszépítő messzeségből tökéletesnek tűnik a szemükben, ami volt, és visszataszítónak, ami ténylegesen körülöttük van. Közismert, hogy pl. a magyar menekültek is sokáig magyar vendéglőkbe járnak, magyar módon főznek még a trópusok alatt is; csak magyar baráti körben mozognak, csak hazai szokások szerint öltözködnek, szórakoznak, mert az új környezet szokásait nem ismerik, és elfogadni nem akarják. Érthető, hiszen fel kellene adniuk korábbi identitásukat! A politikai emigránsok esetében a helyzet még súlyosabb, mert nem vesznek tudomást a hazájukon kívüli társadalmi, politikai, hatalmi viszonyokról, vagy azokat a korábbi értékrendjük és szempontjaik szerint igyekeznek a maguk identitásának megfelelően magyarázni. Ebből származik, hogy gyakran félreértenek olyan helyzeteket, amelyek a befogadó társadalom tagjainak szemében természetesek, egyértelműek. A különféle politikai emigrációk története tele van ilyen szituációkkal. Az emigránsok gyakran úgy érezték, hogy a velük tárgyaló hatalom „becsapta" őket, az pedig értetlenül tekintett rájuk. Mindegyik más alapállásból indult ki, és egyik sem értette, egyik sem fogta fel a másik szándékait.

Hasonlóan súlyos válságtünet, amikor a szívét kicserélni igyekvő kivándorló már a megérkezés pillanatában „tálcán kínálja a szívét" az általa választott új

környezetnek. Számtalan tragikomikus esetet tudnék felsorolni – saját tapasztalatomból is – magyarokról, akik néhány hete még pl. lelkes kommunista párttagok voltak, de külföldre érkezve, a megtelepedést biztosító új országban úgy nyilatkoztak, viselkedtek, mintha soha életükben nem éltek volna máshol. Sokan köpönyegforgatásnak, a pszichológusok egyszerűen identitászavarnak és törésnek nevezik ezt a viselkedést, amivel azonban a befogadó társadalomban semmiféle hatást nem érnek el, hiszen normális körülmények között az „új hazában" az őslakók nem tudják elképzelni, hogy egy „új telepes", egy jöttment, egy menekült napokon belül olyan „jó" angol, ausztrál, brazil vagy svéd lehessen, mint ők, a régiek, akik emberemlékezet óta ott élnek. Akik nem láttak túl a szűk környezetükön, a magyar emigráció „jellegzetesen magyar" vonásának nyilvánították az így viselkedők alkalmazkodási igyekezetét. A jelenség azonban nem magyar specialitás, minden kivándorló csoportban akadnak ilyenek. Kivételt képeznek a gazdasági kivándorlók, akik az anyaországból költöznek át, vándorolnak ki egy volt gyarmatukra, pl. angolok Kanadába, amelyet szívük mélyén a hazájuktól kissé távol eső, de hozzájuk tartozó világnak tartanak. Tehát lényegében nem „kivándorolnak", hanem csak áttelepülnek, ugyanazon társadalom – kétségkívül igen tágra nyúlt – határain belül.

Van azonban olyan védekezési mód is, amit az „eltartott" jelzővel lehet meghatározni. A kivándorló vagy menekült mintegy rábízza magát a *Sorsra,* illetve az azt megtestesítő kormányokra, segélyszervezetekre. Feladja aktivitását, azaz főleg arra koncentrálja, hogy különféle legális és gyakran a törvénytelenség határát

súroló módszerekkel mindenféle ingyenes támogatást csikarjon ki új környezetétől, már megtelepedett volt honfitársaitól is, mert ez a segítség és eltartás – neki jár! Jár, mert ő „mindent elvesztett és feladott".

Eltartásra azonban egészséges, munkaképes emberek csak igen rövid ideig számíthatnak. A kör elég szűk, és előbb-utóbb ők is kénytelenek öneltartók lenni.

Ezek a védekezési módok nem jellemhibák, hanem egy és ugyanazon lelki törés kivédésére alkalmazott mechanizmusok, amelyekkel a válságba került személy meg akarja védeni identitását. Szerencsére néhány hónap, esetleg néhány év alatt a védekezést feladják, mert kóros és idült esetektől eltekintve az emberekre az új környezet mindennapi eseményei, az új érdekhálózat, létük hétköznapjai hatni kezdenek. Idővel szinte észre sem veszik, hogy korábbi identitásuk olyanféle módon alakul át, mint hosszú évek alatt kicserélődő sejtjeink.

A kivándorlók ezen kívül életkoruk szerint is másképpen élik át egzisztenciájuk válságát. Mint a közmondás tartja: „öreg fát nehéz átültetni". A harminc évnél idősebbek között ezért volt gyakori tünet a krónikus depresszió, a paranoia, az üldözési és félelmi mánia, az összeférhetetlenség és veszekedés. Néhány évvel korábban – a régi, a természetes környezetben – normálisan viselkedő embereket forgatott ki önmagukból ez a lelki kór, amelynek az „emigrítisz" nevet adtam.

A fiatalabbak, „átültetve", általában agresszióval válaszolnak a változásra. Az idősebbek ugyan passzívak, viszont azt hiszik, hogy mindenki: társaik és az új környezet egyaránt, rosszindulatú.

A kivándorlás és menekülés előtt ezekről a törvény-

szerűen jelentkező betegségekről senkit sem világosítanak fel, és ellenük senkit sem oltanak be. Nem is lehet, hiszen aki csak szakkönyvekből értesül olyan betegségekről, amelyeken át nem esett, információkat szerezhet, de fájdalmat nem. A környezetükre és önmagukra már felgyógyultan visszatekintő költők és írók azonban mások számára is hitelesen, érzékletesen számolnak be az „emigrítiszről", amelynek áldozatait éppen úgy kell kezelni, mint bármiféle más lelki beteget. S menynyi volt a magyar beteg! Az 1945 utáni nagy népkavarodásban kikerült fiatalok, idősebbek, főleg ha magányosak voltak, ezrével kerültek ideg- és elmegyógyintézetbe. Közel két évtizedes ausztráliai működésem kétszáz hónapja alatt alig volt olyan hét, hogy ne kerültem volna kapcsolatba mentőkkel, kórházzal, rendőrséggel, idegileg tönkrement, ön- és közveszélyes magyarok ügyében, amikor tolmácsnak hívtak.

S mennyi volt, aki nem került be? Az „emigrítisz" áldozatai? A háború áldozatai? Ki volt értük a felelős? Ki törhet fölöttük pálcát?

Ezek a tünetek természetesen a „közéleti" magyarok soraiban is tapasztalhatók. Írott bizonyíték rá az 1944–1975 között megjelent, több mint ezer sajtótermék számtalan cikke. Az akasztófahumorú kiszólás, hogy: „Így mulat egy magyar úr!" – az egész diaszpórára is vonatkoztatható, hiszen tízezrével vesztek el emberek, akik odahaza talán, az önazonosulás normális folyamatában, soha nem kerültek volna a veszteséglistára.

A betegség fokozódott, ha a befogadó társadalom a maga tájékozatlanságában rosszul reagált a befogadottak viselkedésére. Sokszor a már ott élő, korábban lete-

lepült magyarok is hibásak voltak, mert a kezdeti lelkes fogadtatás után rendszerint „csalódtak a hálátlan újakban". Igyekeztek megszabadulni tőlük, mert elfelejtették, hogy nem is olyan régen újak voltak ők maguk is, mint ahogyan hamarosan régiek lesznek az újakból.

A kivándorlók persze idővel haza akarnak látogatni. Meg akarják mutatni, vagy be akarják bizonyítani, hogy „jól választottak". Ezek az utazások és találkozások azonban gyakran balul végződnek, mert a haza már nem egészen a haza, az idegen pedig már nem egészen idegen.

Az identitásváltást megnehezíti, ha az emigráció hangsúlyozottan politikai jellegű, hiszen ebben az esetben a „haza" fogalma majdnem azonos volt hatalmi, csoport- és osztályérdekekkel, amelyek nem feltétlenül tudatosak, de mindig valóságosak.

Külföldön rendszerint növekszik – az identitásigény fokozódása miatt – a természetes közösséghez való tartozás, és a vele járó öntudat, sőt büszkeség. Az emigráns tehát egyre tudatosabban magyar, skót, walesi, német, olasz, ukrán stb. stb. és egyre görcsösebben ragaszkodik, azonosul egy nála nagyobb, erősebb közösséghez, legyen az a saját, valami okból kiváló családja, szülőfaluja, hazája.

A kisgyermekkor óta tartó módszeres ráhatás, amely kialakítja részben – és először – érzelmileg, majd értelmileg a kötődés és az azonosulás különféle formáit, a személyiség alapjaiba ereszti gyökerét, és éppen ezért könnyen manipulálható. Ha tehát az „emigrítisz" ezt is megtámadja, döbbenetes kórtünetek keletkeznek.

Racionálisan meg lehet magyarázni azt is, ami nem

az. Csak azt nem lehet állítani, hogy az irracionális jelenségek nem reálisak. Nagyon is azok.

Józan ésszel, hűvös távolságtartással könnyű kimutatni, mennyire véletlen, hogy a ma született csecsemőből a környezete milyen, és főleg mihez kötődő embert nevel. Túlzott, de valóságos esetek példáiból ismeretes: „született négerekből" is lehet „jó magyart" nevelni. Erre az Egyesült Államokban volt nem egy példa. Mint ahogy „törzsökös honfoglaló" családok leszármazottaiból akadtak – azaz: lettek – rossz magyarok.

Az érzelmek, F. Hertz szerint, olyan elsöprő erővel léphetnek fel, hogy a hatásuk alá került emberek sokszor teljesen megfeledkeznek arról a nem közömbös kérdésről: miféle nacionalizmushoz kötődnek? Milyen közösséggel azonosítják magukat? Tesznek-e valamit, hogy kötődésük tárgya, sőt bálványa nagyszerűbb, ragyogóbb legyen?*

Nem általpintatból, hanem a kérdés általános érvényességének illusztrálására, nem magyar, hanem idegen példával világítom meg az előbb mondottakat.

George Macbeth skót író önmagát és népét elemző könyvében azt írja, hogy az ő nacionalizmusuk nagy adag patriotizmussal, csalódással, a Sorssal való pörlekedéssel, sikerélmények hiányának tudatával, védekező büszkeséggel keveredik.** Skótnak lenni ma elsősorban érzelmi kérdés, mert azt, hogy mit jelent „a skót kérdés", vagy magában hordozza valaki, vagy nem. Könyvekből nem lehet megtanulni. A szerző szintén emigráns. Annak tartja magát, mert Angliában, és nem

* F. Hertz: Nationality in History and Politics. London, 1944.
** George Macbeth: My Scotland. London, 1973.

Skóciában él. Őseinek nyelvét éppen úgy nem beszéli, mint honfitársainak túlnyomó többsége, bizonyítva, hogy talán nem is az anyanyelv a döntő, ha az azonosulás és a sorsvállalás kérdését elemezzük. Fontosabb, hogy a nálam nagyobb közösségnek milyen – esetleg az anyanyelven is átsugárzó – a belső összetartó ereje, kohéziója, vonzása. S milyen ügyet képvisel. Nyugodtan gondolhatunk magyarul nem vagy törten beszélő, de „e néphez állt" 49-es aradi vértanúinkra, illetve szép magyar nevet viselő, magyarul tudó, de ellenük harcoló magyarokra.

Az identitáskeresés, majd vállalás tehát valószínűleg a *nálam többnek, jobbnak, nagyobbnak* tartott példákhoz kapcsolódik. Óriások és lélekszámtól függetlenül „nagy népek" gyorsan tudnak vonzani, asszimilálni. Természetes, hogy az anyanyelvi irodalom kiemelkedő alkotásai is „példák". Akik ezzel azonosultak, azoknak nehezebb is a hazát cserélő elvándorlással járó „szívcsere", mint azoknak, akik bárhol felállítható házi oltáraikon a magyar konyha párolgó füstjével, illataival és búfeledtető muzsikával áldoznak Patagóniában is.

Szélsőséges esetekben az identitáskeresés a legkülönfélébb túlzásokban nyilvánul meg, de ez nem változtat azon, hogy elsősorban lélektani, társadalmi oka van az egész folyamatnak.

A magát bekerítettnek, ellenséges vagy semleges közegben élő üldözöttnek tekintő emigráns valóban hontalan. Ez ellen úgy védekezik, hogy azonosulási igényének kielégítése céljából közösséget: társakat keres. Minden emigráció tele van egyesületek, egyházközségek, szervezetek – keletkező és általában hamar elmúló, mert átmenetinek szánt – kereteivel.

Ugyanakkor a fokozott tevékenység a vándorbotot ragadott emberek egy részét el- és továbbtaszíthatja attól, hogy saját honfitársaival keresse a szoros kapcsolatokat. Mindenütt kialakul a privatizáló „magánmagyarok" népes rétege, amelynek tagjai családi-baráti körön túl más magyarokkal nem tartanak kapcsolatot.

Ami pedig a politikai emigránsokat illeti: több terhet hordozva, könnyebben bukhatnak el. Azok tudják életben tartani magukat, akiknek személyisége – korábban – nem oldódott fel teljesen a közéleti szerepükben. Mint a börtönök, hadifogolytáborok világában, az emigrációban is a valamiben hivők (és mindegy, hogy miben hivők) állják ki a megpróbáltatásokat az önközpontú emberekkel szemben.

A börtön és az emigráció hasonlat – mint minden túlfeszített hasonlat – sántít. Önként nem szoktak börtönbe költözni emberek. Az emigráció viszont akkor is szabad elhatározásból keletkezett állapot, ha abba beletaszítanak valakit. Vannak tettek, amelyekbe bele van építve a száműzetés lehetősége, és vannak emberek, akik – szintén önmaguktól – sötétbe ugranak, mert vagy az életüket, vagy az eszméiket akarják átmenteni.

Közben elveszíthetnek mindent, mert nem az első lépés, hanem a következők döntik el, hová tart az ember.

A politikai emigráció megértéséhez nélkülözhetetlen osztályhelyzetük ismerete. Tapasztalati tény, hogy 1944-ben és 1947 körül főleg a volt felső- és középosztály, valamint a kis- és nagypolgári rétegek tagjai maradtak Nyugaton, illetve kerültek oda, s járták ki többkevesebb sikerrel az „urak iskoláját". Az 1956 utáni,

főleg fiatalokból álló csoport osztályháttere homogénabb volt.

Az első két „évjáratot" osztályhelyzetéből is eredően több tudatos szál fűzte a volt „alkotmányok" valamelyikéhez. S valóban: a politikai emigráció vezetői az ő soraikból kerültek ki, ellentétben az 56-osok tízezreivel, akik minimális közéleti múlt jelentéktelen terhével érkeztek Nyugatra, és könnyebben vágták át magukat az eléjük is törvényszerűen sorakozó akadályokon, mint a „régiek".

Melyek a minden emigránsra, főleg a politikai emigránsra leselkedő csapdák? Horney angol szociológus szerint az emigráns egy személyben túlzottan hálás a menedéket nyújtó országnak, és ugyanakkor agresszív önvédelmi pózba merevedik. A politikai emigránsok vádakat, átkokat szóró emberek. A „Sorsot", egy nem létező nemzetközi „összeesküvést", a befogadó ország mindenkori kormányát okolják bukásukért. Mivel jelenük – főleg kezdetben – kilátástalan, a múltba menekülnek. A dicsőséges őstörténet ingoványába, vagy a délibábos jövőbe amelyet a gomba módra burjánzó emigráns lapokban meg lehet tervezni, keveset törődve a tényekkel.

A végeredmény: a valóságtól elszakadó politikai emigráns önmagát temeti el az ördögárokba, amelyből nehéz a szabadulás. A befogadó társadalommal való érintkezés is megnehezül, sőt kóros esetekben elviselhetetlenné válik mindkét fél számára. Az ütközés tompítását szolgálják a „párnafalú átmeneti" csoportok, amelyek ideig-óráig tudják védeni az emigránst, mert ezekben a védő-oltalmazó kis közösségekben a hét öt munkanapján segédmunkásként dolgozó volt minisz-

ter, tábornok, képviselő, nagykövet egy-két órára el tudja feledtetni önmagával, hogy hová is jutott. Ezekben a keretekben „mintha-világban" élnek. Mintha semmi sem történt volna, mintha minden csak átmenet, rossz tréfa lenne. Megadják – az évek múlásával szabályosan előléptetve egymást – régi címét, rangját mindenkinek. Mintha nem létezne a falakon túl a valóság.

Ezek a „párnafalak" általában rövid ideig töltik be hasznos feladatukat, mert azok, akik koruknál vagy tanult foglalkozásuknál fogva nemcsak a múltban élnek, előbb-utóbb kapcsolatot teremtenek a befogadó társadalom azonos foglalkozású tagjaival és szervezeteivel.

Akinek viszont vagy az életkora, vagy külföldön semmire sem használható tudása, tapasztalata (pl. vezérkari tiszt, jogász, politikus) rendkívül megnehezíti az átállást, vagy eleve kizárja, az önmagát ámítva, de végleg elhatárolódik a befogadó társadalomtól, és bezárkózik illúzióiba.

Minderről számtalan dokumentum tanúskodik az elmúlt három évtizedből.

Mármost, a politikai emigránsok, és általában minden kivándorló csoport sokkal simábban illeszkedik be az új környezetbe, ha – homogén társadalomból érkezett, s így maga is azt képviseli.

A legújabbkori magyar emigráció – mint évjáratai és osztályhelyzetének sokszor ideológiailag is meghatározható ténye bizonyítja – kirívóan heterogén volt. Talán még az anyanyelvé is.

De kezdjük mindjárt a származással.

Magyar viszonylatban 1944–1945-ben szinte egy időben találták magukat Nyugaton azok a zsidó származású magyarok, akiket vagy tevőlegesen, vagy cinkos némasággal, sőt nem is szótlanul: német, szlovák, román, horvát „vérrel kevert" magyarok és színmagyarok lelkét is terhelő tettek és mulasztások juttattak a haláltáborokba.

Természetellenes lett volna, ha a 44-eseknek ez a két csoportja nem nézte volna egymást gyűlölettel, illetve félelemmel. Ez a kezdeti magatartás ha módosult is az idők múlásával, hamu alatt izzó parázsként égette a lelkeket. Pedig egy országból, egy népből származtak, és egy nyelven, de nem egy nyelvet beszéltek.

Néha így „él" (?) nyelvében a nemzet...

Ha pedig még közelebbről vizsgáljuk az emigráció összetételét, csatlakozva pl. Szántó Miklós és Kunz Egon kísérleteihez, akkor a külföldön élő magyarságot – eredete szerint – két fő csoportra lehet osztani:

A gazdasági okokból idegenbe vándorolt, ott helyzetének elsősorban anyagi jobbításán dolgozó emberekre, akik felkészülten, anyagi vagy szellemi tőkével vágtak neki a nagyvilágnak. „Tőkéjük" legtöbbször a két dolgos kezük, amit gyárakban, bányákban, őserdőirtáshoz adtak el. Ők alkotják a második, harmadik nemzedékkel együtt a diaszpóra túlnyomó részét.

A második fő csoporthoz a politikai okokból emigrált, menekült, disszidált, száműzött, elhurcolt emberek tartoznak. Politikai események miatt: az eseményektől sodorva, vagy önként, de semmiképpen sem azért kerültek külföldre, hogy ott anyagilag „megtalálják a számításukat".

A politikai okokból így emigráltak többsége viszonylag gyorsan „gazdasági" kivándorlóvá alakul át, sőt, idővel helyreállítja kapcsolatait azzal az országgal, társadalommal és rendszerrel, amelynek tagadása miatt került külföldre. Megszűnik tehát „politikai" emigráns lenni, beilleszkedik a diaszpórába, még ha időnként, alkalmilag fel is lángol benne politikai „származásának" emléke, és passzív tagként, aláíróként, előfizetőként bekapcsolódik a politikai emigrációba.

Az átfedések és egyezések mértéke kimutathatóan a világpolitikai és a hazai helyzet alakulásának függvénye. Szélsőséges helyzetekben a politikai emigráció szinte nyomtalanul felszívódik a „gazdasági" eredetű diaszpórába, illetve a diaszpóra passzívnak tűnő tagjai közül sokat aktivizálhat a politikai emigráció.

E két fő csoport és magatartásforma rendkívül sok, tovább bővíthető részletet takar. Úgy vélem, hogy az árnyalt osztályozás is elgondolkoztathatja azt, aki felületesen egy kalap alá veszi „a" külföldön élő magyarokat.

Mindenki azt szereti, ha nevén szólítják. A messziről persze egységesnek tűnő diaszpóra már említett fő csoportjai is bizonyítják, hogy a valóság bonyolultabb, s mivel emberekről van szó, a megkülönböztetés távolról sem közömbös. Magában az emigrációban is állandóan tiltakoztak pl. a 44-esek, hogy őket a 47-esekkel azonosítsák, mint ahogy az utóbbi évjárat alcsoportjai sem tartották magukat azonosnak, noha nagyjából egyszerre hagyták el az országot.

Az alábbi, a valóságos helyzettel egyező összeállítással érzékeltetem az előbbieket:

A. Gazdasági eredetű diaszpóra.

B. Ezen belül, átfedésekkel: a politikai emigráció vezetői és aktív tagjai. Közelebbről:

1. Az 1918–1919-es forradalmak után emigrált és még élő emberek.
2. Az 1938–1940 körüli években a közelítő hitlerizmus elől kivándorolt, menekült magyar zsidók.
3. A háború alatt külföldön maradt, a hazai rendszerrel szakító diplomaták, írók, újságírók.
4. A Szálasi-kormánnyal Nyugatra vonult, hurcolt, kitelepített, a nyilaskeresztes-hungarista rendszert bármilyen módon támogató, főleg közép- és felső osztályokhoz tartozó katonák, közigazgatási tisztviselők stb.
5. Ugyanennek az alcsoportnak idővel a diaszpórába beolvadt része.
6. Az 1945-ben a haláltáborokból kiszabadult magyar zsidók.
7. A háború utolsó hónapjaiban politikai okokból elítélt, de megmenekült politikusok, papok stb.
8. A Szálasi-kormány idejében „lemaradt" és 1945 után később megérkezett politikusok. (Egészen 1957-ig!)
9. Az 1945–1949 között lezajlott magyarországi belpolitikai küzdelem során emigrált vagy száműzött közéleti emberek.
10. Az ugyanebben az időszakban elsősorban gazdasági okok (pl. az államosítások) miatt disszi-

dált tőkések, szakemberek, kisiparosok, parasztgazdák.

11. A Rákosi-rendszer bukása után emigrált: megsértett, börtönt szenvedett vagy csak kiábrándult áldozatok és üldözők: a bukott rendszer szolgálatában kompromittált emberek.
12. Az 1956–1957-ben főleg világot látni induló, sok kalandvágyó fiatalból álló 200 000 ember, és ezen belül:
    a) akik bonyolult személyes problémáikat szerették volna „megoldani" a meneküléssel,
    b) az 1956 őszén szabadon engedett közbűntényes elítéltek egy része,
    c) a várt felelősségre vonás elől menekülők,
    d) az ellenforradalmi jelenségek elburjánzásától aggódók,
    e) az 1956 őszén kiemelkedő szerepet vállalt politikusok.

Akik „később gondolták meg magukat": tehát a konszolidáció alatt, rendszerint turista vagy hivatalos útról nem tértek haza, hanem külföldön maradtak, szinte kivétel nélkül a gazdasági jellegű diaszpórához tartoztak, teljesen függetlenül attól, hogy mivel indokolták meg a menedéket kérő beadványukat.

Mint említettem, az eredetét tekintve rendkívül vegyes összetételű emigrációból munkámban csak és kizárólag azzal a – számszerűleg jelentéktelen – csoporttal foglalkozom, amely hivatásszerűen kiérdemelte magának „a politikai" emigráció jelzőt.

A fenti és nem is teljes táblázat áttekintéséből talán nyilvánvaló: olyan szövevényes hálózatba kerültek a külföldre távozott magyarok, amelyből vagy szerencsésen, vagy további útvesztőkbe bonyolódva igyekeztek kivergődni.

Az emigránsok vergődéséről számtalan szubjektív vallomás jelent meg 1944 óta. Találomra idézem Leszlei Márta „Utas és bevándorló" c. cikkéből a következőket:*

> „Egy éve élek Amerikában és még egyszer sem mertem róla írni. Henry Troyat, Bruno Werner pár hónapot töltöttek itt, s utána könyvet írtak Amerikáról. Az utas mindvégig független marad a hatalmas, titokzatos átalakító erőtől, amely az amerikai életből sugárzik. Nincs szüksége sem arra, hogy védekezzék az asszimiláció ellen, se hogy siettesse azt. Idegei hónapok múlva ugyanúgy reagálnak minden jelenségre, mint az első nap. Számára az ittléte csupán tartózkodás, nem maga az élet. Nem véletlen, hogy azt írtam: »egy éve élek Amerikában«, ahelyett, hogy »Amerikában vagyok«. Pillanatnyilag itt tartózkodom, kicsit mindig kívülálló maradok, csalhatatlan érzékkel, távolról figyelek mindent, benyomásaim gyorsak, határozottak, s minthogy a pillanatból születtek, a pillanathoz viszonyítva örökérvényűek... Eleinte mindennek jelentése volt, szinte költészete... Hónapok múlva szép lassan, észrevétlenül széthullik a költészet, s csak az apró árcédulák

* *Magyarok Útja.* Buenos Aires, 1952.

maradnak meg kaján realitásként, s a bevándorolt már csak annyit gondol, ha belép az üvegajtón: hány centtel emelkedett a tojás ára?... De az utas világa csupa hangulat, csupa varázslat. Ezért áll közelebb a valósághoz, mely az idegekben rejtőzik, nem az ismeretben... Az idegek mélyén gyökerezik az élet. Az utas, egész itt-tartózkodása alatt, otthoni világát magában hordva, az újért küzd, hogy minél közelebb kerüljön hozzá, hogy mondanivalóját megértse. A bevándorolt, míg belső világába napról napra feltartóztathatatlanul és biztos kézzel formálva nyomul belé az új élet, már a múltért küzd, hogy valahol, két világ határán, el ne veszítse önmagát."

Az emigránsokra váró „iskoláról" szintén az ötvenes évek elején jelent meg a húsz esztendő valószínűleg legjobb helyzetképe, amelyből érdemes ideiktatni a következő részleteket:*

„A szolgabíró Linzben találkozott a demokráciával. Ez mégiscsak más volt, mint Sztranyavszky Sándor vármegyéje. Először megismerkedett a jótékonyság félelmes iparával és a németországi lágerek nyomorával. Egymást ölték, marták, denunciálták. Gyanakodva néztek arra, aki 1948-ban jött ki, és feljelentésekkel akadályozták egy-

* Dr. Zeke Zoltán: Urak iskolája. *Új Magyar Út*, 1952. szept. A pillanatfelvételekből álló cikk azért is jelentős összegezés, mert az „urak" magatartását átvevő, utánzó kispolgári rétegekre is jellemző volt.

más kivándorlását... A vármegye, a ház, a föld kicsúszott alóluk, és a menekültek általában csak annyit érnek, amennyire megmázsálták őket. Az agyra most eleinte nem sok szükség lesz, az izmokat kell elővenni... Az emigráció gyökerestől kitépett emberek beteges állapota. A magyar középosztály nagy része, mely elszakadt a néptől, idegenben kell hogy megismerje a nép életét. Éjszakánként a sorokújfalusi parkról álmodnak, és ha felriadnak, a sydneyi *Harbour Bridge* vörös fényét látják villogni. Mintha valóban az apák bűneiért kellene szenvedni, amiért néhány évtized előtt tengerentúlra kényszerítettünk félmillió magyart... Most valahogy elnézőbb leszel és kezded megérteni, hogy napi 6000 lyuk fúrása közben – ami könnyű munkának számít – néha amerikázik is az a munkás. Az egyik őslakó megkérdezi, szereted-e ezt a munkát? Mert ő – mondja – beleőrülne. Dehát ő szakmunkás... a gyári munkát ő se szereti, mert számára minden gyár olyan, mint a fogház... A földbirtokos most kertész egy öreg házaspárnál... felesége valamikor az alispán lánya volt, és ha vendégek jönnek, őt hívják be, hogy segítsen felszolgálni... Udvariasak a gazdák, de őket nem érdekli a cseléd múltja és jövője... a kötelező béremelést sem adják meg, mert tudják, hogy pillanatnyilag nagy a munkanélküliség, és úgysem kapnak máshol állást...

Milyen más szemmel nézzük most az utcán a lekopott aszfaltburkolatot. Ezt is ki kellene javítani, de most nem szidjuk mindjárt a panamista

vállalkozót és a mérnöki hivatalt. Eszünkbe jut egy kánikulai nap, amikor tüzes hőségben, kalap nélkül mi is kevertük a kavicsot kátránnyal az útépítőgépeknél. Mondogatják, hogy ez jól fizetett munka, de ez nem mindig igaz, és amikor ott kínlódtunk, azon tanakodtunk, hogyan juthatnánk át a kertészethez, ami talán mégis könnyebb? A kertészektől pedig mindenki azt kérdezi, hogy mit csinálnak, ha esik az eső? Igaz, hogy akkor nem kell dolgozni, és mégis fizetik őket? Elámulsz ezen az irigy logikán, mert vajon esős időben nem fizetik-e a tisztviselőket, és olyankor mannával él-e az ember? Ugyanez a »jószív« örült Pesten a hónak, mert akkor ő elmehet a Kékesre síelni, a szegény embernek pedig van mit lapátolnia...

A mérnök idegesen tapasztalja, hogy itt az ő keresete legfeljebb kétszerese a munkásénak. Holott otthon, amikor a munkás 100 pengőt keresett, és a tisztviselőnél havi 200 fix volt a vágyálom, ő bizony – mint a gyár esze – 800-at kapott, ha nem többet...

Az emigráns középosztály nagy többsége itt ismerkedett meg igazán a demokráciával, és elesett helyzetében szereti minden rosszért a demokráciát okolni...

Az emigrált középosztály tele van sokszor jogos sérelmekkel, és képtelen tárgyilagos lenni, a saját hibáit pedig nem akarja felismerni. Mert mit is érezhet az a jószándékú úriember, akit 1946-ban ostoba feljelentésekkel küldtek internálótá-

borokba, csak azért, hogy vagyonukba, vállalatukba a feljelentő ülhessen be?...

Közben a feljelentő is meggondolta magát, és otthagyta a gazdasági rendőrséget. 1949-ben pedig még idejében értékesítette az elzabrált vállalatot, és emigrált ő is áldozatával egy időben. Mivel mozgékony ember volt, ma villája van az új világban. A diákok olvastak ilyet már Tacitusban is, de nem csoda, ha a kezek néha ökölbe szorulnak...

A középosztály, melynek legjobban fáj, hogy régi pozícióját elvesztette, már önérdekből is a leginkább vágyódik a régi élet után. Talán naivul, talán jóhiszeműen ők tekintik az emigrációt csak átmenetnek, mely nem tarthat sokáig... Ez a vágyálom tartja bennük a lelket, és a legmegalázóbb helyzetekben ezért érik be favágással és a többi négerrúgta munkákkal. Csak később jönnek rá, hogy zsákutcába jutottak, haza sem mehetnek ki tudja meddig, és közben jobbfajta proletariátusba süllyednek, amiből alig képesek már kikeveredni. ... Begubózva élnek éveken keresztül; például Párizsban, és dolgoznak a Renault gyárban, de fogalmuk sincs arról, hogy a világ legszebb városában voltak, és a Louvre-ról egy áruházra vagy metróállomásra gondolnak csupán. A nagy eredmények közé tartozik, ha megtudják, hogy hol lehet füstölt szalonnát kapni...

Sok úrnál felvetődik a kétely, hogy nem a fizikai munkánál vannak-e igazi elemükben? Az

otthoni jogászkodással szerzett »doktorátus« aligha adott műveltséget...

Azelőtt fentről nézték a prolit, most közébük keveredtek. A szabály olyan egyszerű. Most, amikor közöttük vagyunk, próbáljuk az ő szemükkel nézni és megérteni végre a munkásosztály problémáit. Most, amikor reggel fél 6-kor kelünk, és megyünk munkába nyakkendő nélkül, megértjük, hogy miért ül olyan kedvetlenül a proli a metrón, és néz olyan fásultan maga elé. Vajon rájöttél-e a közgazdasági végzettségeddel, hogy ez a munkarendszer elavult, mert nem érte utol a technikai fejlődést. Az ember még mindig rabja, és nem ura a gépnek, amit sokszor azért nem cserélnek ki modernebb típusúra, mert így a szemétdombon ideig-óráig olcsóbban termelnek. Ki törődik azzal, ha így emberek hülyülnek el a napi 10 órai majom-munkában. Most próbáld megérteni, hogy miért vedeli üres gyomorral munka után a sört az embertársad, mint az állat? Mert sivár és reménytelen az élete...

A demokráciáknak nem is a politikai egyenlőség a lényege, hanem a nagy tömegekre alapított gazdaságpolitika. Ezt a demokráciát nem fecsegő, nagyhangú politikusok festik a cégérre egyik napról a másikra, hanem mérnökök, orvosok és managerek fogják megvalósítani...

Használnak-e majd a babyloni évek? Vagy csak olyanok leszünk, mint akik semmit sem tanultak, és mindent elfelejtettek?..."

Az előbbieket csak kiegészíti egy más politikai alapállásból írt vélemény, amely először elemezte az 1944–1945-ben Nyugatra került politikai emigráció helyzetét:*

„Minden emigránsban él valami a börtönlakó képzelődő türelmetlenségéből. Türelmetlenek vagyunk, hogy múlik az idő, és a világ képe nem úgy alakul, ahogy az elemek ismeretének teljes hiányában magunknak naponta elképzeljük. Türelmetlenek vagyunk, ha valaki boldogul közülünk, hogy miért boldogul közülünk, hogy miért boldogul jobban, mint mi, és türelmetlenek vagyunk azokkal szemben, akik nem boldogulnak, hogy miért nem boldogulnak. Türelmetlenkedünk, hogy azt, amit apáink hosszú nemzedékek alatt szereztek meg nekünk, és mi elvesztettük, egy-két év alatt nem tudjuk visszaszerezni. Türelmetlenkedünk azért is, hogy egy idegen világ nem ismer minket, és nem áll rendelkezésünkre, mint otthon. Türelmetlenül vádoljuk a múltat, amely »idáig juttatott minket«, és közben folyton visszakívánjuk. Nem tűrjük, hogy valaki más nézeten legyen a katasztrófát és a jövőt illetően, mint mi. És közben türelmetlenül követeljük, hogy minden magyar, legyen bárminő nézeten, »ha valóban magyar, és nem bolsevista«, fogjon össze. Türelmetlenül vádoljuk a türelmetlenkedőket, a fantaziálókat és a ködevőket, közben

* Oláh György: Hűvös szilveszteri számadás. *Magyarok Útja*, Buenos Aires, 1952. január 15.

észre se vesszük, hogy a mi »józan« sötétenlátásunk éppen olyan türelmetlen, hasadt képzelődés és láz következménye.

Egy idő óta szinte félelemmel és undorral nyúlunk a posta után, ha magyar nyelvű sokszorosítást kézbesít. Jegyzőkönyv, felvétetett... Kizárási indítvány, viszontválasz, válasz egy nyílt levélre... volt honatya kijelenti, hogy szakít a barátjával, akivel otthon tíz évig együtt küzdöttek, »X« tudatja öt világrész magyarságával, hogy a szervezet, melyért az európai lágerben még úgy lelkesedett, fasiszták bűntanyája, mellesleg újra leleplezi a fasiszta országrontást, és elmondja, miért bukott el a magyarság. A körlevélre elsőnek egy ismeretlen mellékszereplő válaszol. Pár ezer példányban kifejti, bár ő csak névleg azonos azzal a hasonló nevű egyénnel, akit »Z« Gestapo-kémnek és gyilkosnak minősített, hajlandó lerántani a leplet Z. úrról és oroszbarát bandájáról, akiknek az összeomlást köszönhetjük.

A földrészek közt nyitott borítékban folyó magyar politikai eszmecseréknek a háromnegyede ilyen „becsület helyreállítását" követelő személyeskedés. Ez önmagában nem is csoda. A hullaszőr tovább sarjad a koporsóban, a köröm a holttesten is tovább nő. A természettudósok nagyon jól ismerik azt a rángatózást, amit a békáról már rég leoperált békacomb tovább folytat.

Három dolog fenyegeti az emigráció szellemi színvonalát:

1. A partikularizmusba való hanyatlás. Az Ausztráliába, Kanadába, Brazíliába, Argentínába,

USA-ba, Venezuelába került magyar csoportok mindjobban elszakadnak egymás problémáitól és az egyetemes magyar problémától, és a maguk külön kis helyi gondjaiba fulladnak.

2. Kontraszelekció a közösség életében. A társadalmi kontroll hiánya olyanokat juttat szerephez, akik rendes körülmények közt hazájukban alig juthattak volna túl szakmájukon és magántársaságukon.

3. Amily egészséges a törekvés, hogy az emigráció gyorsan szabadulni akar gyötrő szegénységétől, annyira félelmetes, amikor a gyarapodás az olvasás elhanyagolását, a muzsika, a képzőművészet és a szellemi élet egyéb szépségeinek lassú lebecsülését hozza."

Ilyen társadalmi jelenségek hátterében érthető, hogy az emigráció keret és norma nélküli helyzetéből az emberek kiutat kerestek. Általában öt-tíz évig eltartó gyógyulási folyamat után legtöbb emigráns – ha sebnyomokkal is – megtalálta a helyét abban az országban, ahol letelepedett. A helyi valósághoz alkalmazkodva egyenesbe hozta a maga egyéni sorsát. Mint mondták, elért valamit, sikeres lett. Nemcsak anyagiakban, hanem új életcélt kínáló foglalkozás megtalálásával. Szerencsés esetben régi, magyarországi hivatása folytatásával.

Akik koruk vagy adottságaik következtében már nem tudtak vagy nem akartak változni, a valóságtól való menekülés további útvesztőibe sodródtak. A teljesen nekivadult sovinizmus, a vallásba kapaszkodás, a

történelmi múltba menekvés és a szerepkeresés volt a menekvés főbb módja.

A kivezető út keresése természetesen a biztonságkeresés vágyával magyarázható, és a különféle, lázas tevékenységek erre az ösztönös igényre vezethetők vissza.

A sovinizmus vadhajtása volt a műkedvelők sumér őstörténeti nyelvészkedő játéka, amit egyesek komolyan műveltek, és tömegek még komolyabban hittek. De elterjedtek más: maja, inka, hindu, görög, sőt az ausztrál bennszülöttek és a magyarok közös eredetére vonatkozó elméletek is.* Mindegyik irányzat célja a „nemzeti öntudat" alátámasztása volt.

Ha nem menekültek volna sokan ebbe az álomvilágba, akkor csupán a magyar kultúrhistóriából közismert különc néhány utódjáról lett volna szó. Voltak azonban lapok, csoportok és ezres tömegek, amelyeknek jólesett hallani egetverő ostobaságokat, műkedvelő nyelvészek és történészek könyv alakban is megjelent, még csak nem is áltudományos fejtegetéseit „dicső -múltunkról", melybe visszatérve és onnan visszanézve, a jelen elviselhetőbbé vált, hiszen a világ összes nemzetei és kultúrái a mi legősibb műveltségünkhöz legfeljebb hálás lélekkel tanulni jöhettek.

A politikai emigrációban valóságos csaták után az őstörténet ködében folytatták a küzdelmet. Néha szakemberek is közbeléptek. Érvelésük azonban nem vál-

* Néhány elterjedt könyv az őstörténeti műkedvelés köréből: Csicsáky Jenő: A magyar (maya) népcsalád vándorlása. Sydney, 1961; Padányi Viktor: Dentumagyaria. Buenos Aires, 1962; Bobula Ida: A szumér–magyar rokonság. Buenos Aires. é. n.

toztatta meg, hanem fokozta az őstörténet menekvőhídját építő „tudósok" és olvasóik öntudatát.

Várady Imre, a bolognai egyetem magyar irodalomprofesszora, az elsők között emelt szót a műkedvelő nyelvészek ellen:*

> „Mintha csak néhai szegény Sajnovics János idejébe (1770) süllyedtünk volna vissza, akinek *Demonstratióját* a magyar és lapp nyelv atyafiságáról a megsértett nemzeti méltóság nevében utasították vissza kortársai. Akkor egy fáradt, elnyomott ország nem bírta el, hogy – miután annyi mindent elvesztett – még legendás, dicső, a világ elejétől fogva párduckacagányosnak képzelt őseitől is megfosszák; ma a száműzöttek próbálják méltatlan semmibevételükkel szembe hol inka, azték, hol etruszk, baszk és hindu leszármazásukat szegezni. De míg néhány évtizeddel Sajnovics után Dugonics András regényeiben már fennen ünnepelhette a finn–magyar rokonságot, vagyis a tudományos igazság győzött a nemzeti hiúságon, és azóta az igazság útján járt nyelvészetünk, most az igazságot akarják egyesek sutba dobni ábrándok kedvéért, hogy a magyarság származását »új világításba helyezzék«."**

* Várady Imre: A magyarság rokonai Indiában? *Hungaria*, 1953. III.7. és 14. sz.

** Többek között Foltiny István: A szumir–magyar kultúrkapcsolatok új megvilágításban. *Új Magyar Út*, 1954. május–június – nemzetközi kutatásokra hivatkozva bírálta az őstörténeti mítoszokat.

De voltak másféle „menekvési" módok is...

A közéleti harcból kiábrándult, a néhány évvel előbb még elképzelhetetlennek tartott tragikus változásokat megért és átélt tömegek és politikusok közül számosan „öröknek" vélt ideológiai-szervezeti fogantyúkba kapaszkodtak sokáig.

A háború előtti magyar közélet ideológiai körítése amúgy is össze volt fonódva a történelmi események során kialakult, sajátosan magyar „keresztény" irányzattal. A magyar királyság hagyományai, íratlan alkotmánya, az országalapító király emlékének és koronájának a mindenkori politikai irányzat igazolására használt idézése, végül az állami és egyházszervezet olyan mérvű összeolvadása, amilyenre a 20. században talán csak Angliában volt még példa, sokáig erőteljesen hatott az emigrációban.

Sok politikus egyben egyházi személy volt, és könnyen hajlott arra, hogy a közelmúltat és emigráns politikai elképzeléseit álteológiai távlatba helyezze. A menekültek között működő közel ezer lelkész – beleértve az amerikai, régebben alapított lelkészségek vezetőit is – ezeket az elképzeléseket a tömegek között kísérelte meg ébren tartani. Az emberek az első években, majd a tengerentúli kivándorlást követő nehéz esztendőkben nem a politikusok, hanem a papjaik köré csoportosultak. A papok általában meg tudták tartani különállásu-

Kutasi Kovács Lajos: A magyarság őstörténete. Mítoszok, csodabogarak és a valóság a magyar őstörténet körül, a *Dél-amerikai Magyar Hírlap* 1966-os évkönyvében a kérdés legjobb kritikai összefoglalását adja. Ismerteti a főbb elméleteket, könyveket, vitákat, kiegészítve a magyar történészek 1945 óta folyó kutatásainak eredményeivel.

kat. „Nem léptek be" pártokba, szervezetekbe. Ez azonban csak látszat volt. Ténylegesen ők is ott folytatták, ahol 1944–1964 között abbahagyták. A politikailag elkötelezettek közül azok, akik 1944–1945-ben jutottak külföldre, nyíltan szélsőjobboldali mozgalmak „lelki vezetői" lettek – főleg Németországban és Dél-Amerikában, s élesen szemben álltak például az 1945 után közéleti szerepet vitt néppárti vagy kisgazdapárti paptársaikkal is. Mihalovics Zsigmond prelátus, aki az Actio Catholica igazgatója volt 1948-ig, az amerikai Mundeleinből 1951 októberében ezt írta: „Amint látom, itt az USA-ban sem a java ember van. A papokból sem. Félműveltek, és mégis mindent tudók. Politikai horizontjuk elakadt Szálasinál, nem hittem volna, hogy évek után is ennyi zavart fejű ember legyen még az USA-ban is, hova pedig a nyilasokat nem akarták beengedni."

Miután az emigráció nagy tömegeit a középosztályi életforma vagy annak majmolása jellemezte, érthető, hogy a „keresztény nemzeti", „jobboldali" és konzervatív politikai irányzatok ápolásán fáradozó politikusok és ezzel befolyásolt tömegek a lelkészek többségét is arra kényszerítették, hogy ne vezessék, hanem kövessék a nyájat. Többségüknek nem is kellett önmagán erőszakot téve, „követnie" híveit. A nyugat-európai és tengerentúli közvélemény, meg a kivándorló magyarok segítségére alakult helyi szervezetek érthetően nem is az ismeretlen, lenyomozhatatlan, egymással civódó politikai szereplőkben, hanem az egyházi emberekben bíztak meg. Ők lettek a magyarok szóvivői. Az egyházak nemzetekfelettisége lehetővé tette kivételes mozgási szabadságukat, és ennek következtében az új kör-

nyezetben új kapcsolatok felvételét, amit részben híveik érdekében, részben az 1944–1956 közötti évekre jellemző emigráns politikai tevékenységben ki is használtak. Nemcsak Európában, de a többi kontinensen is papok voltak az első emigráns lapok engedélyesei, kiadói, szerkesztői. Tévedés lenne azt hinni, hogy a papok és a lapok központi irányítás alatt álltak volna. Erre semmi szükség sem volt. Az egyházi személyek azonos kiképzést kaptak, beidegzett értékrendjük összebeszélés nélkül is nagyjából azonos irányba vitte őket. Politikailag pedig, némi jótékonysági-szociális hozzáadással ők is a két háború közti magyar társadalom jegyét viselték magukon: tisztelték a közéleti-hivatali tekintélyt, Magyarországot a Nyugat (a hálátlan Nyugat) védőpajzsának tartották, amely a tatár és török után most az „istentelen bolsevizmussal vívja keresztes háborúját" a 20. századbeli Tomory érsek: Mindszenty vezetésével.

Hatásuk azonban az évek múlásával egyre inkább csökkent. A kezdetben hozzájuk csatlakozó s tőlük lelki-fizikai kenyeret remélő tömegek, amint boldogulni kezdtek a befogadó országokban, lassanként leváltak. A politikai események bebizonyították, hogy sem a „bolsevistaellenes keresztes hadjáratoknak", sem az evangéliumnak, de még a Vatikánnak sincsen a mai magyar kérdésekre végleges válasza.

A XXIII. János pápával kezdődött egyházi reform, a „keresztény-nemzeti" ideológia lassú elkopása, a jelzők nélküli keresztény magatartás hatással volt az emigrációra is. Pontosabban: segített tisztázni a korábbi zavaros helyzetet.

Az emigrációs egyházpolitika egyik nem jelentős, de

jellemző példája a Mindszenty-mozgalom keletkezése és a körötte kavargott vita, majd egyházi elítélés volt.

1951 augusztusában egy lelkész és egy volt csendőrezredes vezetésével szervezett formában történt kísérlet, hogy Mindszenty, sőt egy új ideológia, a „mindszentyizmus" cégére alatt egységet teremtsenek a politikai emigrációban. A mozgalom beköszöntője szerint már 1949 óta folytak az előkészítő munkák, miután: „Az emigrációban szétszórt és széteső magyarságot egyedül Mindszenty kardinális személyével és eszméivel lehet egy nagy magyar egységbe összefogni."

A körlevél, miután részletesen felsorolja, hogy a teljes magán- és közszabadság elvi alapján áll, rögtön így folytatja:

„A magyar élet porondjáról eltávolítja a hazaárulókat, a Mindszenty-gyalázókat és azokat, akik a magyar nép vallási, társadalmi, kulturális, ipari, kereskedelmi, gazdasági, politikai stb. jogait csorbítani merészelik, vagy keresztény és magyar meggyőződés és példaadás nélkül álkeresztény, magyartalan politikát csinálnak."

Ez az egységmozgalom is kimerült néhány „Mindszenty Egyesület" alakításával és a rövid ideig élt *Mindszenty Népe* c. folyóirat kiadásával.

A Rómában megjelent katolikus *Élet* c. hetilap a Mindszenty-mozgalom indulása után 1951 novemberében félhivatalos közleményben tiltakozott, és elkülönítette magát az emigrációs hivatalos egyházi képviselettől. A cikk többek között megállapította:

„Már a mozgalom céljainak megfogalmazása is olyan zavaros, üres frazeológia, mely méltatlan ahhoz a tartalomhoz, melyet a kardinális neve a valóságban jelent... Az M. M. lapjának egyes cikkeiből úgy tűnik, hogy a

mozgalom programjában politikai célkitűzések is szerepelnek. Ezeket a célkitűzéseket a kardinális nevében hirdetik, mint egyenes folytatását az ő intencióinak. Mi más ez – kérdezte a cikk –, mint indirekt igazolása annak a kommunista propagandának, hogy nem az egyházfőt, hanem a politikai vezért üldözték benne?"

A római intés akadályozta meg többek között a „mindszentyzmus" mint szervezett politikai mozgalom kibontakozását. A külföldi magyar papok abból a taktikai meggondolásból sem csatlakoztak hozzá, hogy egy politikai mozgalom, mely Mindszenty nevét sajátítja ki, utólag és külföldről – a népbírósági vádpontokat igazolja.

*

A „Mindszenty-mozgalom" mint szervezet idővel eltűnt az emigráció szervezetei közül, de a „mindszentyzmus" nem. Nagy Töhötöm *Jezsuiták, szabadkőművesek* c. könyvében feltárta Mindszenty 1945–1948 közötti politikai működésének sok, addig ismeretlen indítóokát. Könyvében, amely Buenos Airesben jelent meg 1965-ben, számos eredeti dokumentumot is közölt. Egyházi részről élesen bírálták a volt jezsuita önéletrajzszerű művét. Az egyik kritikusnak, Nyisztor Zoltánnak a szerző a sydneyi *Független Magyarország* hasábjain válaszolt (1966. július 1.). Emlékeztette Nyisztort, hogy amíg otthon élt, más volt a véleménye Mindszentyről, a politikusról: „...Saját szemeddel láttad, hogy tízezreket dobtak ki állásukból csak azért, mert nyíltan a bíboros híveinek vallották magukat, s tízezreket hurcoltak el ugyanemiatt; ott benn ülve a helyszínen, felmérted a Habsburg restaurációs tervek

és az ennek érdekében tett pozitív szervező lépések tragikomikus időszerűtlenségét, tudtad, hogy a hetek-ken belül beígért harmadik világháborúra feltenni az egész nemzet sorsát, a felelőtlenség teteje volt a bíboros részéről... De honnan tudhattam volna én azt, hogy te is felvetted az emigrációban élő magyarok nagy részének lelkületét, akik abbeli tehetetlenségükben, hogy Magyarország immár nélkülük vívja meg nagy küzdelmét, s nélkülük építi újjá a romokból, hát legalább ellenállnak..."

Ezek a kérdések tíz év múlva, Mindszenty nyugati évei alatt ismét előkerültek a politikai emigráció sajtójában. De erről majd később.

II. A POLITIKAI EMIGRÁCIÓ: 1944–1964

A kivándorlókat jellemző személyiség-megrázkódtatás és az azzal járó számtalan lelki ferdülés markáns vonásokkal rajzolódott ki a politikai emigráció arculatára. Tény, hogy ezek a jelenségek nem az 1944–1946 közötti magyar politikai emigráció sajátos jegyei, hiszen kisebb-nagyobb mértékben minden idők minden politikai emigrációjának történetéből lehetne idézni olyan példákat, amelyek vetekednének a munkámban említett esetekkel.

A régebbi magyar politikai emigrációk belső harcai és meghasonlásai ellenére mindig volt egy kimagasló személyiség, akihez az emigránsok kapcsolódni tudtak.

A legújabbkori politikai emigrációt azonban egymástól élesen elkülöníthető folyamatok hozták létre. A politikai emigráció első, úgynevezett „Negyvennégyes" rétegének aktív csoportjai és képviselői főleg a vesztett háborúban végig kitartó, németbarát elemekből álltak. A „Negyvennégyesek" sem az ország 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállása, sem a kormányzó sikertelen kiugrási kísérletei után nem látták be, hogy az országnak egy választása lett volna: a mielőbbi fegyverszünet. Nemhogy nem látták be, hanem a megszálló németeknek felajánlkozva, meghosszabbították a háborút és az ország szenvedését. Mint látni fogjuk, ezek a csoportok az emigrációban mégis makacsul ragaszkodtak olyan „alkotmányjogi alapokhoz", amelyekről messzemenő igényeket támasztottak, és mindennel szembefordultak, ami távozásuk után Magyarországon történt.

Többek között szemben álltak a néhány évvel később külföldre került „Negyvenhetesekkel", akik viszont az 1945 és 1948 közötti lezajlott belpolitikai har-

cok hajótörőttjei voltak. Ennek a csoportnak a tagjai részben a „Negyvennégyesek" elleni mozgalmakban, részben az 1945 utáni közéletben vittek vezető szerepet. Emigrációba kerülésük fő oka – ha nem is kizárólagos oka – a magyar valósággal nem ismerős, türelmetlen és erőszakos politika volt, amellyel az ország de facto ura: Rákosi tervszerűen iktatta ki a közéletből előbb a nem kommunista, majd a kommunista – neki nem tetsző – politikusokat. Bölcsnek hirdetett „szalámitaktikájával" mérhetetlen károkat okozott, mert erőszakkal gyorsította fel a háború után megindult demokratikus átalakulást, és ez a feje tetejére állított logikával kierőszakolt folyamat végül is nemzeti tragédiába sodorta az országot. Ennek a taktikának volt egy része a koalíciós partnerek száműzése, amelyről az elmúlt években megjelent emlékiratok részletesen beszámolnak.

Az ellenzék – méghozzá a szavazatok többségével rendelkező ellenzék – eltávolítása után nem hagyta abba az obstrukciót, külföldről sem. Ez természetes. Politikai emigrációvá azonban akkor vált, külön csoporttá akkor szerveződött a részben Rákosi által kreált emigráns politikusok hada, amikor – néhány kivételtől eltekintve – megszűnt csak a magyar érdekeket szem előtt tartó, külföldön élő politikus lenni, és eszközemigrációvá lépett – vissza.

Az „Ötvenhatosok", a kétszázezer menekült politikailag tudatos, aktív részét néhány ezer ember képezte, de nem sokáig. Kiderült ugyanis, hogy egy részük csak tíz-tizenkét évi késéssel követte a 44-es vagy a 47-es elvbarátait, akiktől addig – sokszor a szó szoros értel-

mében – el volt zárva. Éppen ezért az első néhány év után a politikai emigráció történetében alig mutatható ki az „Ötvenhatosok" önálló szerepe.

Ami pedig a tömegeket illeti: a háború végén Nyugatra menekült, közel egymillió magyar 90 százaléka a harcok elültével visszatért az országba. Az 1947–1948-as politikai emigrációnak miniszterei és képviselői voltak, de tömegei nem, és – miután a 44-esek kollaboránsnak tartották őket – hatásuk a régebbi emigráns tömegekre soha nem volt. Különben is, a politikai emigráció nem a külföldön élő magyarságra alapozta a létét, hanem alkotmányjogi fikciókra és nagyhatalmak támogatására. Tömegekre tehát nem volt szüksége, hiszen nem azoktól függött, sem politikailag, sem anyagilag.

A három fő csoport mindenesetre megegyezett abban, hogy ami a távozásuk óta Magyarországon végbement: *ideiglenes,* és a hatalom megszerzése érdekében „az ördöggel is" szövetkezni lehet. Az ördöggel ugyan nem kötöttek szerződést, de abból a meggondolásból kiindulva, hogy ami jó az Egyesült Államoknak, az jó Magyarországnak is – feladták a politikai emigráció egyetlen jogalapját: a független bírálat szabadságát, s beálltak egy nagyhatalom érdekeinek a szolgálatába. A történteket csak súlyosbította, hogy hosszú évekig nem ismerték fel ennek a nagyhatalomnak a valódi érdekeit, és összetévesztették a kívánságokkal a realitásokat. Amikor pedig erre rádöbbentek, 1956 körül, már képtelenek voltak alkalmazkodni, vagy csatlakozni a megváltozottnak látszott (valójában már 1941 óta eldöntött) helyzethez.

S ez volt a magyar politikai emigráció tragédiája.

De ha már tragédiáról beszélünk, vagyis minősítjük

a politikai emigrációt, rá kell mutatni azokra az okokra, amelyek a katasztrófához vezettek.

Az emigráció története elválaszthatatlan a nemzetétől. 1944-ben és később nem múlt és hagyományok, beidegzettségek és ideológiák nélküli „ártatlan" magyarság, hanem olyan magyar nemzet találta magát szemben a változással, amelyet évszázadokra visszanyúló gazdasági, társadalmi és kulturális hatások értek, befolyásoltak és alakítottak.

Anélkül, hogy akárcsak vázlatosan is megkísérelném összehasonlítani mindazt, ami 1945 előtt és 1945 óta a magyar állam és nemzet életének számtalan részletére jellemző volt, illetve jellemző ma, elég, ha néhány alapvető fordulatra emlékezünk.

Az 1840-es, az 1880-as, az 1910-es es 1930-as Magyarország között lényeges eltérés már csak a külső formák (királyság) és a nemzet belső életének szabályai szerint sem volt. A társadalmi rétegek megoszlása, szerepe és egymáshoz való viszonya, az ország dolgaiban döntő szóval bíró csoportok, sőt családok folyamatossága szintén alig változott valamit 1945-ig. De 1945-ben a szó szoros értelmében eltűnt, megsemmisült, ami volt.

Maradt a feldúlt és javarészben megműveletlen terület. Rajta az el nem menekült nép.

Valóban, olyan volt a helyzet 1945 áprilisában, mintha a magyar nép soha nem is jutott volna el az államalkotás koráig.

A magyar történelem István király óta tartó századainak fejezetei ekkor zárultak le, és – miután az élet nem áll meg – egy egészen új korszak kezdődött 1945 tavaszán.

Miben áll és miből tevődik össze ez az új korszak?

Két lényeges tényezőből.

Az első: a területében és lakosságában összezsugorodott Magyarország.

A másik lényeges változás: az 1945-ig fennálló államhatalom szervezete összeomlott, és személyi képviselői – illetve azok nagy része – elhagyták az országot.

A légüres térben fokozatos reformok helyett forradalmi természetű és sebességű változás kezdődött. Kialakult egy olyan magyar állam, melynek az 1945 előttivel kevesebb rokonsága van, mint a múlt századvégi liberális magyar államnak a korai középkor rendi államával volt.

Ezen belül gyökeresen megváltozott az állam világnézeti, kulturális beállítottsága, az évszázadok óta szinte változatlan nemzetgazdasági berendezkedés, és végül az 1945-ig szándékosan alig háborított társadalmi tagozódás is.

1945–1949 között elméletileg még volt lehetőség, hogy minden régen esedékes reform megvalósuljon, ugyanakkor az a szellemi-lelki-történelmi kapcsolat, amely a magyar történelem évszázadait az emberek és a magyar művelődés tudatában összefűzi, meg ne szakadjon.

A negyvennégyesek

Az egyszerűség kedvéért is jobboldalinak nevezett 44-es csoportok számtalan ellentét ellenére abban egyeztek meg, hogy a jogfolytonosság alapját az 1939-ben megválasztott Országgyűlés és az 1937. évi XIX. törvénycikk képezi. Ez utóbbi az államfői tisztség megüresedésének idejére *Országtanács* felállításáról intézkedett.

E csoport híveit idővel mint „alkotmányvédőket" ismerték az emigrációban. Fő érvük az volt, hogy Sopronban, 1945. március 26-án az országgyűlés nemcsak meghosszabbította önmaga létezését (az 1944. évi X. törvénycikkel), de azt is kimondta, hogy a rendkívüli helyzet miatt külföldön is jogerősen folytathatja üléseit. Ugyanez állt az Országtanácsra is, melynek – a törvény szerinti elnöke az esztergomi érsek. Az ország hercegprímása azonban 1945 húsvétján Esztergomban meghalt. Utóda pedig történetesen nem a politikai emigrációban, hanem Magyarországon működött. A salzburgi, linzi Országtanács-gyűléseken azonban egy üres széket mindig fenntartottak a „megjelenésében akadályozott" hercegprímás tiszteletére. A 39-es parlament és az Országtanács tagjai meg voltak róla győződve, hogy az új hercegprímás a beköszöntő beszédében említett „közjogi úr" hangsúlyozásával szintén vallja, hogy az ország közjogi zsákutcába került, ahol ő képviseli történelmi és alkotmányjogi szempontból a jogfolytonosságot. Érvelésük szerint a hercegprímás ezzel

„lényegében" elismerte az Országtanácsot, hiszen annak az 1937-es törvény szerint tagja. Visszatérés után tehát már csak arról lehet szó, hogy az Országtanács hazai területen vele kiegészüljön, és az előírás szerint nyolc napon belül megválassza az új államfőt. Az 1939-es parlament pedig egyrészt folytassa, ahol abbahagyta, másrészt meghozza az új választásokról szóló törvényt.

Egy tragikomikus kísérlet során, 1947. augusztus 20-án, amikor úgy vélték, hogy Amerika és a Szovjetunió közti leszámolás hónapokon belül bekövetkezik, a 39-es parlament ötvenhat tagja a németországi Altöttingben megbeszélésre jött össze. A megbeszélés azonban puccsszerűen parlamenti ülést utánzó tanácskozássá alakult át, és József főherceg mint korelnök javaslatára Magyarország ideiglenes kormányzójává vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredest választották meg. Az új kormányzó, aki egyben a kormány elnöke is lett volna, helyettes miniszterelnököt kapott Liptay Lajos felsőházi tag személyében. Az altöttingi országgyűlés fő teendője ezenkívül Horthy Miklós működésének és személyének újabb elítélésében merült ki.

A magyar közjogi helyzet bonyodalmait nem ismerő amerikai tábori rendőrség azonban behatolt a gyűlésterembe, és a parlamentet szétkergette. József főherceget udvariasnak nem nevezhető modorban szószegőnek nevezte az amerikai egység altisztje: „Ön megígérte nekem, hogy rokonai birtokára fog visszavonulni, és most íme itt találom. Azonnal utazzék vissza Regensburgba!"

A parlament ezek után „ülését elnapolta", és soha többé nem ült össze. Farkas Ferenc azonban csak 1949-ben, pontosan május 29-én közölte az Országtanács

elnökével, hogy államfői tisztségéről lemond. Mint egyik korabeli cikk közölte: „Lemondási nyilatkozatát az Országgyűlésnek teendő jelentés céljából dr. Horváth Ferenc képviselőházi alelnök, az Országtanács tagjának kezéhez deponálta."

Az Országtanács azonban tovább működött, úgy is mint a működésében teljesen akadályozott 1939-es parlament, úgy is mint a jogfolytonosság képviselője. Időnkénti nyilatkozatok, cikkek megjelentetésével önmaga létezéséről adott hírt és befolyásolni tudta a 39-es parlament, valamint a 44-es politikai emigráció vezetőit.

A mozgalom irányítója az 1944. október 15-e után kinevezett volt kúriai elnök, dr. Szemák Jenő volt. Neve azonossá vált az Országtanáccsal – és viszont. Szemák emlékiratai magukon viselték az egész világot egy nézőpontról látó, az ő esetében a jogszabályokat magyarázó bíró beállítottságát. „Tárgyilagosságra" is hivatkozhatott, hiszen karrierje alatt mind Rákosit (1935-ben), mind Szálasit (1937-ben) ő ítélte el.

1953. augusztus 10-én megjelent, összefoglalónak tekinthető cikkében, ami „Egy magyar közjogi kérdéshez" címmel az *Amerikai Magyar Hang* c. kétheti folyóiratban (New York) jelent meg, az Országtanács mint jogőrző és folytonosságot biztosító szerv szerepét a következő módon foglalta össze:

> „Horthy Miklós kormányzói minőségében a magyar Országgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül a Magyarország ellen hadat viselő szovjetoroszokkal fegyverszüneti tárgyalásokba bocsátkozott, s azok eredményeként, mint legfőbb hadúr 1944.

október 15-én a rádió útján továbbított hadparancsban a magyar hadseregnek az ellenségeskedés megszüntetésére rendelkezést adott.

A kormányzó fegyverletételi proklamációjára az Országgyűlésen is képviselettel bíró Nyilaskeresztes Párt és a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége német katonai támogatással fegyveres oppozícióba léptek, aminek folytán Horthy Miklós fegyverszüneti parancsát visszavonta, s 1944. október 16-án kormányzói tisztségéről lemondott.

Az 1937. évi XIX. tcikkel létesített Országtanács a lemondást 1944. október 27-én tudomásul vette, az Országgyűléshez a kormányzói tisztség megüresedése tárgyában üzenetet intézett, s abban az államfői tisztség ideiglenes betöltését javasolta. Az országgyűlés e tárgyban törvényt alkotott: az 1944. X. tcikket. Ebben a lemondást törvénybe iktatta, s mint a nemzet akaratát 1944. november 3-án ki is hirdette.

Az Országtanács és Országgyűlés a magyar alkotmányos életnek az államfő mellett a legfőbb tényezői. Az Országtanács tagjai a magyar államélet legnagyobb méltóságainak viselői: az esztergomi hercegprímás, a képviselőház és felsőház elnökei, a miniszterelnök, a kir. kúria (legfelsőbb magyar bíróság) elnöke, a magyar közigazgatási bíróság elnöke, a m. kir. honvédség főparancsnoka, illetve akadályoztatásuk esetén ezek törvényes helyettesei. A honvédség főparancsnokának tisztsége 1938-ban megszűnt, az őt illető jogok az Országtanácsban a honvédvezérkar főnökére ruháztattak. Az Országtanács előbb ismertetett hatá-

rozatát egyhangúan hozta 1944. október 27-én, vagyis 12 nappal a Horthy elleni fegyveres felkelés után, így ez az állásfoglalás a lemondás körülményeinek tüzetes ismeretében s alapos megfontolás után jött létre. A tanácskozás és történelmi döntés résztvevői a következők voltak: Serédi Jusztinian bíboros hercegprímás, esztergomi érsek, báró Perényi Zsigmond a felsőház, Tasnádi Nagy András a képviselőház elnöke, Jakab Mihály a kir. kúria másodelnöke és Balázs Kornél a közigazgatási bíróság másodelnöke. A történelmi ülés jegyzőkönyvét Jakab Mihály, a magyar bírói kar köztiszteletben álló egyik kiválósága vezette.

Az Országgyűlés a lemondást törvénybe foglalta. Ezt a törvényt: az 1944. évi X. tcikket, mint a nemzet akaratát a két házelnök hirdette ki. Az Országtanács és Országgyűlés Horthy lemondásának elfogadásával a nemzet és kormányzója közötti konfliktust elintézettnek tekintették.

A lemondási nyilatkozatot Horthy Miklós 1944. okt. 16-án írta alá Lakatos Géza miniszterelnök rábeszélésére. A lemondásról más magyar politikai tényezőkkel és Veesenmayer akkori budapesti német követtel, valamint Rahn német meghatalmazott miniszterrel is tárgyalásokat folytatott. Horthy Miklóst saját beismerése szerint (Ein Leben für Ungarn) azzal késztették lemondásra, hogy ellenkezése esetén fiát: ifj. Horthy Miklóst, Tito megbízottaival kezdett kapcsolatai miatt haditörvényszék elé állítják. Hogy valaki Horthy élete vagy testi épsége ellen tört, illetve, hogy ilyen irányú fenyegető magatartást tanúsí-

tott volna, azt maga Horthy Miklós sem állította. Az az esetleges kijelentés pedig, bárki is hangoztatta volna, hogy a kormányzó fiát apjának lemondási vonakodása esetén Tito megbízottaival Magyarországnak a háborúból kiállása végett kezdeményezett tárgyalásai miatt hadbíróság elé állítják: nem tekinthető oly lelki ráhatásnak, amelyet az anyagi jog a vonatkozó közjogi cselekmény érvénytelensége okául elismerhetne. A kormányzó fiának fent vázolt ténykedése a hatályos magyar büntetőjog rendelkezéseibe ütközött, tehát e jog érvényesítésének kilátásba helyezése a tettessel szemben, jogszerű cselekmény volt. E joggal való élés nem lett volna visszaélés, amely a kormányzói tisztségről való lemondás jogi és erkölcsi alapjait megingathatná. Horthy Miklós lemondása után a németek védelme alá helyezte magát. Ez a körülmény szintén arra utal, hogy lemondásában személyes jogsérelmet nem látott. Elképzelhetetlen, hogy a megtámadott a támadónál keressen védelmet. A lemondott kormányzónak a németek részéről való utólagos internálása a lemondás tényálladékába nem tartozó külső okozat. Az 1–4 alatt kifejtetteknél fogva kétségtelen, hogy Horthy Miklósnak Magyarország kormányzói tisztségéről 1944. okt. 16-án való lemondása érvényes államjogi tény" – írta Szemák.

A tanulmánnyal kavart vitában többen, mint pl. Boross Ferenc államjogász – akinek cikkét a legitimista *Krónika* közölte, nem késlekedtek rámutatni Szemák politikai érvelésének ingatag alapjaira.

Boross már korábban – amikor a legitimista jogalapra való visszatérésről cikkezett (például *Krónika* 1952. június) – arra hivatkozott, hogy voltaképpen 1944. március 19., a német megszállás és azzal együtt a német rendőrség által letartóztatott, sőt kivégzett képviselők bizonyítják, hogy az Országgyűlés szuverenitása megszűnt. Megmaradt az alkotmányos forma látszata, de az alkotmányos élet megszűnt, hiszen a törvényhozó szerv tagjai 1944. március 19. után nem rendelkeztek cselekvési szabadsággal. Boross szerint az államfő 1944. október 15-én történt lemondását sem lehet formálisan értékelni, miután a jogi kényszernek nem kell fizikainak lennie. Lehet szellemi is. Miután a volt kormányzó emlékirataiban azt vallotta, hogy lelki kényszer alatt írta alá – elhurcolása közben – a lemondó okmányt, nem lehet kétséges, hogy nem önszántából adta át a hatalmat Szálasinak, azaz – az Országtanácsnak. „Azok, akik azt hangoztatják, hogy a kormányzó önként mondott le, kizárólag önmagukat és német szövetségesüket akarják igazolni azért a jogtalan cselekményért, melyet maguk követtek el."

Boross ezek után lépésről lépésre bebizonyította, hogy ha a kormányzó lemondása érvénytelen, akkor őt kellene törvényes államfőnek tartani (1952-ben Horthy még élt), azonban – miután Horthy 1945 óta passzív magatartásával azt látszik bizonyítani, hogy államfői jogait nem gyakorolja, úgy vehető, hogy hallgatólagosan lemondott. Ebben az esetben – írta Boross – valóban az Országtanács lenne az ideiglenes államfői szerv. Ennek az intézménynek működését azonban tagjai biztosítják. A törvényben meghatározott tagok – mint a vezérkar főnöke, a miniszterelnök

– nem élnek, az 1939-es Országgyűlés nem létezik, tehát a két ház elnökei sem jöhetnek számításba. Egyetlenegy közjogi személy: a hercegprímás jogosult arra, hogy az ideiglenes államfő szerepét betöltse. Meddig...?! Amíg a nemzet nem fogja eldönteni, hogy vissza akar-e térni az 1920-ban megszakadt legitimitás útjára.

Az alkotmányvédők és a legitimisták úgy képzelték tehát, hogy a várt fordulat után a demokratikusan megnyilvánuló népakarat valamelyik korábbi jogalaphoz akar visszatérni. A népre való hivatkozást azonban értelmetlenné és feleslegessé tette a törvénycikkekre támaszkodó alkotmányjogi érvelésük.

Velük szemben az 1947-es politikai emigráció fő fegyvere éppen az volt, hogy kiemelkedő tagjait a magyar történelemben még nem tapasztalt szabad választások küldték a parlamentbe 1945-ben és 1947-ben.

Az ezeréves és íratlan alkotmányra, illetve a Habsburg-ház trónöröklési jogára hivatkozó, valamint az 1945-ös és 1947-es választásokon megnyilvánult fordulatra mutató frakciók között a Kanadában szervezett „Magyar Mozgalom" az agg kormányzót ösztönözte: álljon az emigráció élére. Horthy a tudta nélkül indult mozgalomtól udvarias nyilatkozatban határolta el magát, és 1957 elején bekövetkezett haláláig távol tartotta magát az alkotmányjogi vitáktól. Mellesleg: személy szerint Horthy viszonylag hamar tisztázta a helyzetet, amikor 1946-ban találkozott dr. Habsburg Ottóval, akit alattvalói hűségéről biztosított.

A legitimista mozgalom ettől kezdve nem is zavarta a passzivitásba vonult kormányzót. A jogfolytonosság hívei azzal érveltek, hogy a magyar uralkodóház trón-

fosztásáról szóló 1920. évi I. törvénycikket erőszak hatására hozta a parlament, és az 1920. évi II. törvénycikk ezért domborította ki: a nemzetgyűlés csak ideiglenes hatállyal választott kormányzót a magyar királyság élére. Más szóval, minden, ami 1920 után következett, legjobb esetben is szükségmegoldás, de nem jogalap, és – így érveltek – a kellő időben az egyetlen jogfolytonossághoz kell visszatérnie az országnak. Akár népszavazás árán is.

Ennek az álláspontnak hosszú évekig a New Yorkban megjelent *Krónika* volt a szócsöve, de aki rendszeresen olvasta e folyóiratot, néha úgy érezte, hogy antilegitimisták szerkesztik. A lap hangja, a cikkek stílusa émelyítően bizánci és a kurzus-időkön túltévő neobarokk csomagolásban jutott el öt világrészbe.*

a) A szélsőjobb

Az alkotmányjogi viták politikai tervek ideológiai igazolását szolgálták, de az egyes főcsoportokon belül ádáz frakcióharcok folytak a remélt hatalom birtokáért.

A nyilaskeresztes-hungarista-nemzetiszocialista pártok volt vezetői is az 1939-es Országgyűlés, illetve az Országtanács híveiként léptek fel, de kiadványaik és szereplésük szerint nem annyira a 39-es Országgyűlésből, mint inkább az Országtanácsból és a számtalanszor emlegetett 1944. X. törvénycikkből indultak ki. Ez a törvénycikk, melyet 1944. november 4-én tettek köz-

* Elég legyen csak egy idézet a sok ezerből: „...Ottó magyarokat fogadott, magyarul szólt hozzájuk, és ez a gesztus hálás nemzetet hoz a királyi családnak."

zé, a képviselőház és felsőház együttes alkotásaként a Horthy kormányzó lemondása következtében szükséges rendelkezéseket tartalmazta.

Mindenekelőtt megállapították, hogy az 1937. XIX. tc. alapján összeült Országtanács a háborús helyzetre tekintettel nem hívta össze államfőválasztásra a Házat, hanem csak azt javasolta a parlamentnek, hogy – a már két hete, a német megszállók segítségével államcsínynyel hatalomhoz jutott Szálasi Ferencet nemzetvezetői címmel ideiglenesen megbízza a kormányzói jogkör gyakorlásával is. Egyben a törvény utólag, minden 1944. október 16-a óta tett intézkedését jóváhagyta. Ezenkívül, az 1939-es parlament ebben a törvényben mondta ki, hogy élettartamát „a békekötést követő hatodik hónap végéig" meghosszabbítja. Az ideiglenes államfő, tehát Szálasi nemzetvezető működése alatt az Országtanács nem működött.

Szálasi 1946-ban történt elítélése és kivégzése után – mint már láttuk – az Országtanácsot felelevenítették, és emigrációban élő rangban legmagasabb tagja, a legfelsőbb bíróság (Kúria) elnöke évekig szállította a közjogi érveket a hatalom utolsó birtokosainak.

Szerintük 1944. október 15-e nemcsak „a magyar történelem egyik legszebb napja, hanem az európai történelem egyik fordulópontja is" volt.

A sok közül itt közlöm a németországi *Hídverők* c. folyóirat 1953. októberi (VI. évf. 19. sz.) számában megjelent „Október 15 ." c. emlékezés néhány bekezdését, mint a hungaristák-nyilaskeresztesek többféle mozgalmának elvi „platformját":

A cikk a németeket dicsőíti, és egyben elítéli, hogy

a kétfrontos háborúval megnehezítették a szövetségesek európai előrenyomulását. A kontinenst a hungaristák mentették meg.

„Soha még ez a nemzet ennyire nem veszítette el a maga mérlegelőképességét, mint éppen az október 15-i események megítélése tekintetében. Mert amikor már-már az egész világ tudja, emlegeti, hogy a bolsevizmus világveszély, amit minden erővel le kell küzdenünk, amikor már Amerika valóságos ünnepi mámorba esik, mert Adenauer kancellár fölényesen, váratlanul győzelmet arat a marxi oldal fölött, amikor Németország egyre erélyesebben és hangosabban kezdi magának követelni – egyedül: *magának!* – azt a dicsőséget, hogy a bolsevista hordákat megállította, akkor még az emigráns magyar sajtó 90%-a is, ha ennél nem több, mint valami bélpoklostól fél annak a kérdésnek a tárgyalásától, hogy 1944. október 15-e nemcsak a magyar történelem egyik legszebb napja, hanem az európai történelem egyik fordulópontja is."

A következő mondatban azonban már az áll:

„Hogy Szálasi Ferenc és pártja nem tudta megmenteni Magyarországot – s vele együtt Európát – végzetétől, az nem pártján és saját vezetőképességén múlott, hanem azon az egyszerű tényen, hogy egy lelkileg szétzüllesztett ország – amelynek hű szimptómáit az emigrációban láthatjuk –,

egy rosszul felszerelt hadsereg, hátában hivatásos és a hatalom legmagasabb állásaiban ülő árulókkal, fel a királyi várig, nem tudott olyan erőt kifejteni, amilyent kellett volna."

E jogalapról és történelemszemléletből kiindulva a szélsőjobboldal további emigrációs működése logikus lépések sorozata volt.

Egyaránt elítélték az 1944. október 15-ig tartó, Horthy Miklós nevéhez kapcsolódó korszakot, és az országból való távozásuk után mindazt, ami Magyarországon történt, kivéve Mindszenty hercegprímás szereplését.

Következésképpen külföldön is élesen szemben álltak az október 15-e előtti jobboldali-konzervatív politikusokkal, de még inkább az 1945 után emigrációba került „kollaboránsokkal", vagyis a koalíciós pártok képviselőivel. Módszereik, nemzetközi kapcsolataik és szervezetük sokáig két lap: az ausztriai, majd 1956 után németországi, s végül is argentínai megjelenésű *Út és Cél* (később: *Cél*) hivatalos hungarista közlöny, valamint a magánvállalkozásban kiadott németországi *Hídverők* hasábjain át került nyilvánosság elé. Mindkét lap sokszorosítva jelent meg, főleg a Nyugatra menekült hungaristáknak – kislétszámú szekták életében szokásos – egyéni áldozatkészségéből. Amerika, Kanada, Dél-Amerika, Ausztrália hungarista szórványaiban becslések szerint hosszú éveken át és rendszeresen keresetük öt-tíz százalékát fordították a két lap és az európai vezetőség fenntartására. Egy emigrációs szervezet sem volt képes több önkéntes adót behajtani tagjaitól.

A különféle – személyi torzsalkodásra visszavezethető – hungarista csoportok létezéséről 1951-ben egy, az *Út és Cél*ban megjelent közlemény tudósította az emigrációt:

> „Tájékoztatásul közöljük, hogy a »Hungarista Életszövetség«, a »Szálasi Gárda« és a »Magyar Nemzeti Szolgálat« nem tartoznak a Hungarista Mozgalom kötelékébe, ennek folytán azokkal semmiféle vonatkozásban nincs."

Az alapelvekben – amelyeket a *Hídverők* idézett cikke fejezett ki legőszintébben, és Szálasi emlékének szinte beteges tiszteletében – azonban egyek voltak. Erre, a liturgikus nyelvvel párosult kultuszra idézem az *Út és Cél* 1952. IV. évf. 4. számából az „Amiről nem szabad beszélni..." c. cikk néhány részletét:

> „S most beszélni kívánunk Arról, Akiről beszélni nem szabad a »jobboldali« emigráns lapokban. S beszélni óhajtunk az emigrációs sajtó elmulasztott kötelességéről. Van hősünk! Aki minden európai politikusnál előbb, látnoki szemmel Keletre mutatott, és szava végső kiáltás volt a magyar lelkekben. Valaha a Rajna partján fog állani ércszobra, Kelet felé néző szemmel, felemelt kézzel, jelképéül a védelemnek, az önfeláldozásának.
>
> De vajon más nemzeteknél is így van-e ez? Hallgatnak-e a menekült horvátok Ante Pavelicsról, megtagadják-e az olaszok Mussolinit, és megtagadják-e az üldözött németek Hitlert?

Nem, ilyesmit nem tapasztalunk. Csak azt látjuk, hogy emigrációs íróink minduntalan elfelejtik: Szálasi Ferenc nélkül nem volna ma emigráció."

Az idézet utolsó mondata fedi az igazságot: Szálasi fellépése és németek által történt szerepeltetése nélkül valóban nem alakult volna ki a politikai emigráció; s nemcsak a 44-es, hanem talán a 45 utáni sem.

A *Hídverők* körül gyülekezett csoport és a különféle hungarista szervezetek két vezetője Alföldi Géza v. államtitkár, illetve a Szálasi-kormány életben maradt minisztere, Henney Árpád tábornok volt.

A hungaristaellenes sajtóban sok cikkben leplezték le mind a mozgalomnak, mind vezetőinek tevékenységét. Amikor pedig egy pénzügyi tervével Alföldi Géza a nyilasok bizalmát és anyagi támogatását elvesztette, hatásuk látszólag csökkent. 1951-ben még sikerült létrehozniuk a Magyar Országos Bizottságot – ami az akkor már javában működő Nemzeti Bizottmány ellenlábasa akart lenni. A MOB-ba a következő társadalmi és „közjogi" szerveket hozták össze: Országtanács, Magyar Szabadságmozgalom, Steiermarki Egységbizottság, Magyar Nemzeti Erők Egységmozgalma, Hungarista Mozgalom és Salzburgi Egységbizottság. A Bizottság 1952-ben jóváhagyta a Hungarista Légió felállítását, azzal a céllal, hogy alkalomadtán fegyveresen vonuljon be az országba.

Történt ez akkor, amidőn a volt hivatásos katonák és a tagként felvett, katonai szolgálatot teljesített volt frontharcosok bajtársi szervezete, a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) Zákó András tábornok vezetése alatt már működött.

Az 1950-es évek elején, éppen a jogfolytonossági viták következtében – mint már láttuk –, kísérletek történtek arra, hogy Horthy személyét előtérbe helyezve, mind a hungaristák mozgatta MOB, mind az MHBK működését megakadályozzák, és „politikamentes katonapolitikát" alakítsanak ki. A koreai háború idején a jobboldali emigráció úgy vélte, hogy rövidesen összeütközik Amerika a Szovjetunióval, a koreai háború ki fog terjedni, és kitör a harmadik világháború. Ebben a helyzetben a Hungarista Légió és a politikai vonalak között bizonytalanul válogató MHBK helyett – egy csak katonai szervezet létesítését látták kívánatosnak. Ezért akarták előhívni portugáliai magányából a kormányzót. Remélték, hogy a volt honvédség sok tagjának tekintélytiszteletére hatva, az 1945–1950 között visszavonultan élő tábornokok ragadhatják magukhoz a majdan bevonuló magyar emigráns fegyveres erők vezetését.

b) A katonák

A nemlétező emigráns hadsereg, amely valamiféle „hívó szóra" (természetesen a történelmi események hatására) a javarészt még Európában tartózkodó, katonasorban lévők önkéntes jelentkezése alapján jött volna létre, évekig központi kérdése volt minden jobboldali mozgalomnak.

A törzskereteket nemcsak az MHBK és a hungaristák, nemcsak a magukat szakembernek és politikailag semlegesnek tartó tábornokok tanácsa, hanem az emigrációba szorult parlament által államfővé választott Farkas Ferenc vezérezredes, a Magyar Szabadságmozgalom szervezete is képviselte.

A rivális csoportok nyilvánosságra hozott vádaskodásai bizonyítják, hogy a leendő felszabadító sereg meglévő vezérkarai között versenyfutás folyt az elsőségért és a várt háborúban vezető szerepet viendő Amerika illetékes köreinek elismeréséért. Akiket valamely mértékben elismertek, tagadták, vagy nem beszéltek róla.

Henney Árpád, a Hungarista Mozgalom vezetője például 1953 augusztusában, az *Út és Cél* V. évf. 8. számában azzal indokolta meg a Hungarista Légió felállításának szükségességét, hogy: „Mint az egykori kínai polgárháború tábornokai között – de itt hadseregek nélkül –, egymás ellen folyik az ádáz küzdelem, mindenkinek a saját érdekében."

Az MHBK természetesen azon az álláspontón volt, hogy az emigrációban semmiféle belpolitikai színezetű párt alakításának sincsen helye. Mindez jól hangzott. A politikai pártok elleni hangulatkeltés és a pártpolitikusok lecsepülése azonban az MHBK befolyásának kiszélesítésére szolgáló taktikai lépés volt.

Mint ahogy az MHBK közlönyében, a *Hadak Útjá*ban 1950 júniusában megjelent, „A pártok helyzete az emigrációban" c. tanulmányban olvasható:

> „...ha a régi pártkeretek felbomlottak és a régi alkotmányos kapcsolat a tömeggel megszakadt, semmi sem igazolja már a »politikusként« vagy »pártvezérként« való fellépést."

A cikk tehát azt javasolta, hogy ahelyett, hogy pártpolitikai célokra fecsérelnék a vezető politikusok a magukkal hozott „pártkasszák, intézmények, intéze-

tek, követségek pénzeit, egyházak, nemzetközi szervezetek, nagyhatalmak támogatását" – inkább a katonai erőkifejtés lehetőségének kiépítésére fordítsák. A cikk szerint: „A katonai potenciál ápolásában az emigráció legnagyobb része egységes álláspontot foglalhat el, hiszen mindenki beláthatja, hogy az emigráció hazatérésének vagy haza nem térésének eldöntése sem belpolitikai, sem alkotmányos téren be nem következhet, hanem közpolitikai és katonai feladat... A történelem eseményeit realitások döntik el... és az az emigráció, mely katonai potenciál birtokában nincsen, megbukott."

Ez világos beszéd volt. Az MHBK mindent el is követett, hogy lejárassa és kipellengérezze a pártpolitikusokat, a tájékozatlan volt katonák és a pártpolitikától csömört kapott, de még érdeklődő emigránsok között pedig elterjesztette, hogy egyedül a katonai erők összefogása, a külföldi magyar hadsereg megszervezése lesz a döntő. Természetesen az MHBK vezetése alatt. Egyelőre különféle megbízatások vállalásával, mint pl. a francia és az amerikai hírszerzésbe bekapcsolódva; a nyugat-németországi amerikai megszálló erők mellé szervezett üzemi őrzászlóaljakba magyarokat toborozva és a francia idegenlégióban szolgáló magyarok közti összetartást ápolva építgették a sokféle egyenruhában szolgáló emigráns „katonai potenciált".

A koreai háború és a hidegháború kiélesedésének éveiben azonban éppen a sorköteles korosztályba tartozók javarésze – beleértve a hivatásos katonákat is – a bizonytalan európai színtérről biztonságosabb, távolibb országokba vándorolt ki. S ott, szinte kivétel nélkül, mint mondták: „elkapta őket a gépszíj". Legtöbb-

ször a szó szoros értelmében, amennyiben gyári munkások lettek, és a befogadó országokban a munkások vagy a munkanélküliek hadseregét gyarapították, nem az MHBK-ét.

A katonapolitikai kérdések előterében a biztosra vett, hamarosan kirobbanó harmadik világháború állott.

1950. augusztus 26-án a müncheni *Hungária* első oldala a következő szavakkal vezette be a cikkét:

> „Fontos nemzeti érdek kívánja, hogy a jelentkezések, ha a nagy erőpróba elkerülhetetlenné válik, ne szétszóródva történjenek, és a mi harcosaink az UNO zászlója alatt magyar kötelékekbe összefogva a magyar nemzetet reprezentálva jelenjenek meg."

Ezt követte az MHBK vezetőjének a nyilatkozata:

> „...A koreai háború minden jel szerint csak kezdete a Kelet és Nyugat között elkerülhetetlen fegyveres összecsapásnak. Minden valószínűség szerint el fog tehát következni – talán már nemsokára – az az idő is, amikor mód és alkalom nyílik az emigráció katonai erőkifejtésének oly kedvező körülmények között való aktiválására, mely közvetlenül és eredményesen szolgálhatja nemzeti céljainkat. Az elkövetkezendő fegyveres harc amúgy is csak méltóbb és hatásosabb formája lesz a már régen folyó, elkeseredett és sokszor oly reménytelen küzdelmünknek..."

A cikk után „egy olvasó" levelét közölte a lap, amelyben az „olvasó" felvetette az ötletet, hogy nem kellene-e máris egy jelképes egységet, akármilyen kicsiny is, Koreába küldeni?

*

A Szabadságmozgalom egy 1953 augusztusában kelt röplapja szerint a mozgalom 1946–48 között titkosan működött, és 1953-ban már 32 államban, 108 csoportot szerveztek meg, 21 268 taggal. (A taglétszám valószínűleg papíron létezett csak.)

A brüsszeli *Világ* c. hetilap 1952. május 15-i számában cikket közölt „Kényszerzubbonyt a tábornokra!" címmel, mely Farkas Ferenc tábornok egy nyilatkozatát idézi, miszerint a felszabadítás után „mindazokat, akik a kommunistákkal kollaboráltak, beleértve a volt minisztereket és képviselőket, személyazonosságuk megállapítása után minden bírói eljárás nélkül fel kell akasztani".

A belgiumi magyar lap kimutatta, hogy 1945 óta több millió ember „kollaborált", és ha Farkas Ferenc bevonulna, az ország felét kellene kiirtania vagy börtönbe zárnia.

A katonapolitikai képviselet többféle szervezési kísérleten ment át. Az MHBK, a legrégibb és virágzása korában tizenöt–húszezer tagot számláló frontharcos szövetség a hungarista történetszemlélet alapján állt. Működését önkéntes hozzájárulásokból és hírszerzés-hírkereskedelemből biztosította.

Az MHBK az ötvenes években a szélsőjobboldali és mérsékeltebb konzervatív irányítás között hányódott. Különösen a koreai háború elején, vagy 1956-ig bármi-

kor, amikor úgy látszott, hogy katonai kérdések és megoldások kerülnek előtérbe, a politikai emigráció különféle csoportjai hadseregről siettek gondoskodni. Adva volt egy úgy-ahogy működő szervezet, és a készet szerették volna átvenni.

Az MNB részéről Eckhardt Tibor folytatott tárgyalásokat Zákó tábornokkal, be is lépett az MHBK-ba, ami miatt az MNB-n belül gyűlt meg a baja. Már-már sikerült megegyezniük, amikor Horthy Miklós volt kormányzó leiratot küldött Sónyi vezérezredesnek, és mint legfelsőbb Hadúr, az MHBK ügyeinek kivizsgálásával bízta meg őt.

A Horthy-féle lépés oka ez volt: a volt m. kir. honvédség tagjaiban – még feltételezett függelmi és tekintélytisztelő szellemre hivatkozva – érvénybe kívánta léptetni a szolgálati szabályzatot. Az MHBK élére a rangidős Sónyi tábornokot vagy más rangidőst akarta állítani, aki automatikusan a legfelsőbb Hadúr – Horthy, illetve lemondása esetén Ottó – illetékességét ismerte volna el.

A Sónyi-féle Magyar Katonai Emigráció Képviselete (MKEK) kimondta, hogy a szolgálati szabályzat értelmében pártpolitikától mentesen kell szervezni a volt honvédség tagjait.

Az MKEK tájékoztatója 1954. június 1-én jelent meg. Ugyanakkor megalakult a Magyar Honvédelmi Tanács is, József főherceg elnöklete alatt. A két szervezetnek nem volt köze egymáshoz. A honvédelmi tanácsot mint szervezetet az MHBK hívta létre, József főherceg táborszernagy, tehát Sónyinál rangidősebb tábornok elnöklete alatt. Ezzel az MHBK jobbszárnya, amely mindig túlsúlyban volt a konzervatív vonallal

szemben, lehetetlenné tette, hogy Horthy és Sónyi „átjátssza" az MHBK-t az MNB-nek, illetve adott esetben bárkinek, aki Magyarországon hatalomra jut.

A belharcokról bőséges ismertetéseket közölt a *Hungária* 1954. június 1-én, a *Hídverők* 1953. évi 16. száma és az MHBK 1953–1954-es években megjelent kiadványai.

Néhányan, akik szabad idejükben tovább is foglalkoztak katonapolitikával, természetesen rádöbbentek – s éppen Amerikában, Kanadában –, hogy a valóság mennyire más közelről, mint ahogy azt a németországi menekültközpontokban elképzelték.

Jellemző dokumentum Korponay Miklós volt vezérkari százados nyílt levele Farkas Ferenchez, a *Kanadai Magyarság*ban 1955. szeptember 24-én:

> „A közeli hazatérés reményében, évekkel ezelőtt közösen életrehívott formák – mozgalmak és szervezetek egyaránt – elvesztették vonzóerejüket, az idő kérlelhetetlenül fel fogja morzsolni őket. Nem alkalmasak többé, a megváltozott helyzetben, közös nemzeti feladataink megoldására. További erőltetésük, mesterséges életben tartásuk presztízsokokon kívül más célt már aligha szolgál. A torzsalkodás csíráját hordják magukban, akadályozzák a kibontakozást, az annyira szükséges régebben és újabban kivándoroltak összeolvadását, közös fellépését... Új generáció nőtt fel mögöttünk, melyet már éppen úgy nem érdekelnek a magunkkal menekített pártkeretek, mint minket a »48-as Függetlenségi Párt«-é."

A negyvenhetesek

A világpolitikai események nem múltak el nyomtalanul Kelet-Európában. A lélektani hadviselés megindulását, a katonai bekerítő mozdulatokat nem volt nehéz észrevenni. Ezekben az országokban a hadikommunizmus idejére emlékeztető gazdasági és politikai éberséget, fegyelmet, biztonsági rendelkezéseket vezettek be. Megkezdték a külföldi rádióadók sugárzásának zavarását. Belföldön nagyszabású és szintén félelemre, bizonytalanságra alapozott sajtókampányt indítottak általában „a Nyugat" ellen. Támadták a nyugati, fejlett ipari-fogyasztói társadalmak valós értékeit, amivel azt a benyomást sikerült kelteni a közvéleményben, hogy a kapitalizmus egyenlő a pazarló jóléttel, a szocializmus pedig aszkéta szerzeteseknek vagy kemény katonáknak való életforma. A védekezésnek ez a módja kiterjedt az irodalomra, a művészet, majd a tudományok területére és a közoktatásra is. Elsősorban a belpolitikai élet, a sajtó- és szólásszabadság látta mérhetetlen kárát a hidegháborúra támadt kelet-európai válasznak. Természetes, hogy ilyen légkörben azok az emberek kerültek előtérbe, akiket nem a tények higgadt elemzése jellemez.

Ebben a helyzetben jött létre a magyar politikai emigráció, mint a hidegháború egyik melléktermék. A felelősség ezért közvetlenül a belpolitikában akkor kulcspozícióban lévő klikkeket illeti. Név szerint veze-

tőjét: Rákosit. A pólus másik végén: Mindszenty hercegprímást. Ha nem indult volna meg a hidegháború, kisebb lett volna a belső feszültség, és nem lett volna egyik szélsőséges magatartásnak sem alapja, hogy „csatasorba" szólítsa híveit. A világpolitikai, és ebben a magyar politikai helyzet magyarázza, hogy mi miért történt és miért jutottak szóhoz, hatalomhoz azok, akik nyugodtabb időkben sohasem kerültek volna az élre. Akik benne éltek egy ilyen folyamatban, természetesen főleg a maguk bajával voltak elfoglalva, és kevesen látták az összefüggéseket. Akik abban a helyzetben voltak 1945 után, hogy hatalmi vágyaik érvényesítésével foglalkozhattak, különösebb nehézség nélkül találhattak okot és indítékot arra, hogy a dolgokat eltúlozva előmozdítsák a szigorítás, az agyonellenőrzés és túlfegyelmezés légkörét; politikai ellenfeleiket vagy feltételezett ellenfeleiket pedig a „feszült helyzetre" hivatkozva kiiktassák a közéletből. Enyhébb esetben úgy, hogy útlevéllel száműzték; súlyosabb esetekben úgy, hogy hamis vádakkal börtönbe vetették, sőt kivégezték őket.

Ma már nem titok, hogy ilyen módszerekkel milyen súlyos károkat okoztak pl. a szovjet–magyar kapcsolatoknak is. Az ország lakosságának úgy állították be törvénytelen intézkedéseiket, mintha azokat „Sztálin kívánta volna". Hogy ez milyen eredménnyel járt, az 1956-ban derült ki.

De mindennek ellenére az 1945 elején romokban hevert kis Magyarország a hároméves, majd az első ötéves (és feszített) gazdasági terv korszakában nemcsak újjáépítette gazdasági alapjait, hanem a forradalmi átalakulás sodrában évszázados társadalmi és művelődési

lemaradást akart behozni. Ez sem ment megrázkódtatások nélkül. Évekig megosztotta pl. a közvéleményt sok olyan reform, amelyhez hasonló a nyugati országokban már régen elfogadott, megszokott része volt a társadalomnak. Ilyen volt pl. az állam és egyház szétválasztása, az állami és a magánszféra szekularizációja, az iskolák államosítása, a földreform, a nagyüzemek és bankok államosítása. Magyarországon ezek a változások hidegháborús viszonyok között, erőltetett ütemben, néhány év alatt zajlottak le.

Mindez nem történhetett meg anélkül, hogy fel ne kavarta volna a kedélyeket, és meg ne indította volna a társadalom polarizációját. Mindehhez járult még, hogy a tudatában a közelmúlthoz kapcsolódó számtalan beidegzettségével, és az újjal konfrontálódó országban – ismét csak a hidegháború miatt – az amúgy is szűkös anyagi erők óriási hányadát fegyverkezésre kellett fordítani. 1952-ben a költségvetésnek mintegy harmincöt százalékát.

A feszített tervek teljesítése és az elszegényedést okozó óriási katonai kiadások a kevésbé fejlett országokat sújtották a legérzékenyebben. Ez megrontotta a társadalom hangulatát, s egyben reális légkört teremtett bármiféle izgatás, nyugtalanság felkeltésére, illetve újabb erélyes ellenintézkedésekre. Kialakult tehát a hidegháború ördögi köre, amelyben országok és népek vergődtek.

A lélektani hadviselés azután kihasználta a részben általa keltett hangulatot. Láncreakciószerűen egymáson élősködött a nyugati és a belföldi támadás-ellentámadás sorozat. Erre mi sem jellemzőbb, mint az ötvenes évek elején megrendezett mű-perek története az

Egyesült Államokban és Kelet-Európában. „Az Amerika-ellenes tevékenységet vizsgáló kongresszusi bizottság" körvadászatot indított kommunista, kommunistagyanús, liberális, radikális, a darwinizmust hirdető és más, hasonló gondolkodású személyek és szervezetek ellen, miközben – a boszorkányüldöző perekhez hasonlító kampány idején – minden addiginál hangosabban a „szabad világról", a demokráciáról és a „rab népek felszabadításáról" beszéltek.

A párhuzamot és ellentmondást nem vették észre azok, akik maguk is a láncreakció áldozatai voltak: az emigránsok.

Csak néhány év választotta el őket a „Negyvennégyesektől", de a szakadék áthidalhatatlan volt. S nemcsak az alkotmányjogi kérdések miatt.

Az 1947 körül emigrált politikusok egy részét néhány éve még azok tartóztatták le, akik már emigrációban éltek. Utóbbiak – ha önmaguknak meg is bocsátották talán, hogy ellenfeleiket ki akarták irtani – nem tehettek mást, mint tovább gyűlölték azokat, akik 1945 után akkor szerepeltek, amikor az 1940–1944-ben uralmon lévő politikusokat felelősségre vonták.

Az űr áthidalhatatlannak látszott, és ami a magyar politikában néha előfordult: az is volt. Hídverési kísérletekre sem pazaroltak időt.

A magyar belügynek tekinthető ellentéten kívül, az 1947 utániak és magukkal mentett pártjaik mégis hasonlítottak a „Negyvennégyesekhez".

Többségük szintén emléket: az 1946-os köztársasági alkotmányt, az 1947-es választások után összehívott Országgyűlést képviselte, de az események ezeket az évszámokat is túlhaladták. Nem „törvényszerűen", hi-

szen lehetett volna másképp is, de arról, hogy mi lett volna, ha... irni nem érdemes, hacsak nem akarunk a Bethlen Gábor-i „föstött firnamentumokba" tekinteni.

Az 1947 utáni emigráció azonban az 1946-os alkotmány tekintetében sem volt egységes, hiszen akadtak, akik abban a pillanatban, ahogy átlépték a határt, valamelyik már működő alkotmányvédő csoporthoz csatlakoztak.

Mi okozta a „Negyvenhetesek" emigrációját? Egy, a kéziratom nyomda alá készítése idején megjelent tanulmány szavait idézve: „...a hirtelen irányvétel a koalíciós pártok gyors felszámolására". Még egyszerűbben: az 1945 utáni helyzetben kibontakozott harc a hatalomért.

A „szalámi-politika" idején valóban „államilag nevezték ki az ellenséget", és sok politikus emigrációba vonult. Kádár János 1960 végén, amikor az ENSZ közgyűlésén a magyar delegáció vezetője volt, egy sajtónyilatkozatában nyíltan szólt arról az elhamarkodott lépésről, melynek következtében a koalíciós pártokat 1949-ben erőszakosan megszüntették. 1966. július 27-én Kádár az UPI amerikai híriroda moszkvai tudósítójának, Saphirónak fejtette ki: „...Minden állampolgár, aki munkából él, becsülettel folytatja hivatását, saját külön politikai elhatározása nélkül is hozzájárult ahhoz az építő munkához, ami az adott országban folyik. Politikailag pedig káros és igazságtalan lenne, ha valamely ideológiai, eszmei kérdéssel nem foglalkozó, e kérdések iránt közömbös embert ellenségnek neveznénk. Általában ésszerűtlennek tartom és ellenzem, hogy kinevezés útján szaporítsuk ellenségeink számát. Erre szubjektív okom is van, engem is

kineveztek egykor a szocializmus ellenségének, pedig tudtam, hogy nem vagyok az."

A politikai emigrációt is kiváltó, de távolról sem „szükségszerű" belpolitikai eseményekről Rényi Péter állapította meg: „...sok egyéb magyarázata is van azoknak a jelenségeknek, amelyek ezután bontakoztak ki (a személyi kultusz, a koncepciós perek, más törvényszegések... stb.), van kétségkívül fontos nemzetközi oka-összefüggése is; de nem hiszem, hogy igazságos lenne e más okoknak nagyobb szerepet tulajdonítani, mint a belső viszonyoknak. Annál inkább, mert ami a nemzetközi folyamatot illeti, Rákosinak és társainak nem mindenben volt alárendelt szerepük; fontos kérdésekben még kezdeményezők is voltak. És erre az indítékokat csak a magyar fejlődés sajátosságaiban kell keresnünk. ...így született meg – miután a valóságban szerencsésen kikerültük – a polgárháborús veszély mint legenda... Ennek nevében azután olyan rendszabályokat lehetett foganatosítani, amelyek már abból indultak ki, hogy akut helyzetről van szó. ...Itt is, mint szinte mindig, kísértetiesen hasonlított egymáshoz az ultrabal és a jobboldal álláspontja... mindketten abból indultak ki, hogy a tömegek szemben állnak az új társadalmi renddel."*

A történelemben nincsen „ha". Mégis, évtizedek múltán kénytelenek vagyunk feltenni a kérdést: az 1945-ben megindult, bámulatos energiákat felszabadított, rövid évek alatt az országot romjaiból felépítő nép iránt miért volt bizalmatlan, miért sértette vérig a

* Rényi Péter: A forradalom, amely nem falja fel gyermekeit. *Valóság*, 1970. 9.sz.

Rákosi-klikk? S ha tette, mik voltak azok a csak magyar viszonyokkal magyarázható okok, amelyek megbénították a katasztrófába vezető politikával való szembefordulást? Hiszen, mint Kádár a két munkáspárt egyesülésének 25. évfordulóján adott interjújában megfogalmazta: „...létrejött az egyesült munkáspárt; a munkás–paraszt szövetség erős volt; a kispolgárság csatlakozott a dolgozó osztályokhoz. A józan ész azt diktálta volna, hogy megkezdődjék a társadalom legszélesebb rétegeinek összekovácsolása a szocializmus közös erővel történő építésére. De nem ebbe az irányba haladtak a dolgok... Az üldözés egyaránt elérte a kommunistákat és a szociáldemokratákat."*

Nagyon valószínű, hogy a valósággal számoló belpolitika nem növelte volna nagyra az emigrációnak azt a részét, melynek politikai működése 1948 után az MNB körül kavargott.

De ha az események következtében maguktól emigrált vagy a Rákosi által száműzött politikusok ennél a pontnál: a történelmi tények megállapításánál és az egész magyar politikai fejlődést visszahúzó, erőszakos, egyszemélyes diktatúra elleni kiállásnál maradnak, szerepük hasznos lett volna.

Azonban nem így történt. A határ elhagyása után, szinte kivétel nélkül, a tegnap még értelmesen, megfontolva, Magyarország helyzetének ismeretére való nyilatkozatokat tett politikusok egyszerre nemcsak antikommunisták, de szovjetellenesek is lettek.

A 44-es csoporttal ellentétben a 47–48-as politikai

* *Társadalmi Szemle*, 1973. 6.sz. L. még Marosán György: Az úton végig kell menni. Budapest, 1972.

emigrációnak volt mire hivatkoznia, és kezdetben tekintélye is volt, hiszen a magyar történelemben páratlan két országos választás után összeült parlament tagjai voltak majdnem valamennyien.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a „jobbról-támadók" érvét, miszerint a Bizottmányban szereplő politikusok által képviselt pártok 1939-ben összesen huszonöt mandátumot, azaz a képviselői helyek 9 százalékát tudták csak megszerezni, szemben a jobboldal képviselőinek 91 százalékos arányával. Ha a választók egy része 1944 után Nyugatra is menekült – érveltek a jobboldali politikusok –, feltehetőleg éppen elegen maradtak otthon is, akik 1945 után csak jobb híján szavaztak az akkor indulni engedett pártokra.

Ebben volt is igazság. Balázs Béla,* a korán elhunyt történész Magyarország második világháborús szereplésének fő okait kutatva mutatott rá a középrétegek (kispolgárság) jelentőségére a elmúlt száz év történetében. E rétegeket „demokratikus tradíciók hiánya, nagyfokú politikai tájékozatlanság, passzivitás" jellemezte. Ez a meglehetősen amorf réteg 1941-ben a társadalom 28,5, de inkább 38,8 százalékát tette ki, tehát pontosan 3 617 000 embert. Jellegzetes tulajdonságai következtében az elmúlt száz évben e rétegek szolgáltatták a „tömeget" minden politikai irányzat számára. Egy éven belül lelkesedtek Károlyiért, majd Kun Béláért, három hónap múlva ők éltették a bevonuló Horthyt, akit huszonnégy évvel később e rétegek

* Balázs Béla: A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében. Budapest, 1958.

felhasználásával mozdítottak el. Miután 1945-ben és 1947-ben valóban nem indulhattak mindazok a pártok, amelyek nyilván jelentkeztek volna, ha lehetett volna, az 1945-ben engedélyezett öt, illetve 1947-ben hét párt kapta meg a 3,5 milliós középréteg szavazatának nagy részét is, s ebből végzetes következtetéseket vontak le.

a) Pártkeretek

Az 1945 után alakult vagy már azelőtt is szerepelt politikai pártok külföldön nem támadtak fel, hiszen erre nem is volt lehetőség. A mégis megindult mozgalmak néhány politikus „operatív fedőszervei" voltak, azonos pártokba tartozott politikusok alkalmi tömörülései, nem pedig normális pártszervezetek.

Külföldön lévén, mindegyik igyekezett nemzetközi támogatást, elismerést, tehát segítséget szerezni. Így lettek a volt kisgazdapárti és parasztpárti politikusok a helyi agrárpártokhoz közeledő, velük kapcsolatot kereső szervezetek alakítói. Ilyen volt pl. a „Magyar Parasztszövetség Emigrációs Szervezete" elnevezésű kezdeményezése. Mint neve is mutatta, alapítói abból indultak ki, hogy van még otthon Parasztszövetség, melynek a külföldi csak mellékszervezete. Az igazság az volt, hogy a magyarországi szervezet éppen úgy nem létezett már, mint ahogy a külföldi sem jutott tovább az 1949. november végi deklarációnál.

Apponyi György gróf, a Bizottmány polgári-liberális szárnyának prominens tagja 1952-ben, a brüsszeli *Világ* május 15-i számában hívta fel a „Negyvenheteseket", hogy számoljanak le az illúziókkal.

„...Ne vegyék az emigrációban élő és működő régi és új politikus barátaim zokon, és főképpen ne tekintsék bárki ellen személyes éllel irányított burkolt támadásnak azt a megállapításomat, hogy a legtöbbünknek hibája az, hogy hiányzik belőlünk a helyzetünkben elengedhetetlen szerénység.

Számoljunk le először azzal az illúzióval, hogy mi, vagy – ami még veszedelmesebb tévedés – egyik jobb- vagy baloldali csoportunk fogja majd otthon, a felszabadulás után »átvenni a hatalmat«. Tudom, hogy ilyen formában senki sem állítja (és részben talán nem is gondolja), hogy egyszerűen bele fogunk ülni az üresen maradt bársonyszékekbe. Mégis sokszor úgy viselkedünk, mintha tudat alatt erre várnánk."

Noha a Bizottmányon belüli viták általában civilizáltabb hangon folytak, mint a szélsőjobboldalon, voltak szabályt erősítő kivételek is. A *Nyugati Hírnök* 1950. júniusi számában például Kovács Imre „Virtuális Magyarország" c. cikkéből ádáz sajtóháború kerekedett. Kovács Imre ugyanis azt írta, hogy az emigráció nem állíthat vissza semmit, mert „csak ott lehet folytatni, ahová az emberiség és benne a magyarság is a változás idejére elérkezik". A szerző reális lehetőségként jósolta, hogy: „...háborúval, vagy anélkül, elintézik a Szovjetuniót, és megint a nyugati nemzetek ajándékozzák meg a szabadsággal a leigázott népeket" – következésképpen a politikai emigrációnak az a feladata, hogy terveit a nagyhatalmak, elsősorban Amerika

terveivel „egyeztesse", azokon a politikusokon át, akiket „a magyar nép képviselőinek elfogadnak".

A Bizottmány konzervatív részének ezernyi cikkben elmondott felfogását Eckhardt Tibor, a honvédelmi bizottság elnökének egy 1950-ben tartott előadása jellemzi (*Hungária,* 1950. június 23.):

> „Most újra a keresztes hadjáratok idejét éljük. A nyugati keresztény civilizáció ütközött össze a bolsevista barbársággal. Krisztus küzd az Antikrisztus ellen, és ebben a konfliktusban nem lehet eredményes kompromisszum még akkor sem, ha a világ urai netán messzemenő engedményekre volnának készek...
>
> Nekünk magyaroknak nincs szentebb és hasznosabb hagyományunk, mint a Szent István-i gondolat, az alkotmányos magyar királyság, mely formába a nyugati értelemben vett demokrácia, nálunk kétségtelenül jobban belefér, mint a tradíciókkal ellentétes köztársasági rendszerbe.
>
> Lelkiismeretlen törtetők, akiknek tehetsége, vagy jelleme nem futja arra, hogy komoly szerepet töltsenek be a magyar életben, most ellentétet akarnak szítani, és ki szeretnék rekeszteni a jövő magyar életből a magyar urat, hogy a helyébe kerüljenek, sőt az úri gondolkozást is, mert azt elsajátítani képtelenek."

Belügyein kívül kulturális és tájékoztatásügyi kérdésekkel is foglalkozott az MNB. Barankovics István nagy terjedelmű tanulmányt adott ki 1952-ben: „Az emigráció kultúrpolitikai programja" címmel. A ter-

vezet, amely egy volt a sok hasonló, ha vékonyabbra is sikerült programnál, a szerző bizottmányi tagsága és ismert közírói szereplése miatt volt jelentős. Komoly vitába azonban nem szállt vele szembe senki sem. Csupán a Bizottmány egyik tagja, és az ő nyomán a jobboldali lapok egy része érdembeli vitára alkalmatlannak minősítette Barankovics előterjesztését. A *Dél-amerikai Magyar Hírlap* 1952. novemberi számában ezt írta:

> „Kötelességünk felemelni szavunkat az ellen, hogy a Magyar Nemzeti Bizottmány egyik tagja, még ráadásul a katolicizmus álruháját ölti magára, igazolni merészelje a ma Magyarországon folyamatban lévő »kommunista kultúrmunkát«, amely »felemeli a népet«, és többet nyújt számára, mint a megelőző világrend. A »kultúrprogram« szerkesztője és összeállítója elvbarátaitól dorgálást érdemel. Nem szabad ilyen nyíltan színre lépni, mert időnek előtte kisül a turpisság."

A baloldali pártokat és mozgalmakat számos kisebb szervezet igyekezett életben tartani. Az emigráns szociáldemokrata párton belül a Bán-csoport, a Szélig- és Peyer-csoport, a brüsszeli Andreánszky, a zürichi Presser István köre, a volt ifjúmunkások, a párizsi *Valóság* folyóirat néhány évig hatott, kisebb zajjal, kisebb körben, egymással versenyezve.*

* A zürichi csoport vezetője 1956. ápr. 15-i levelében például így vélekedett: „...A régi szocdem apparátus... regenerációjában többé hinni nem tudok: 1. a szociáldemokráciának úgy Peyer, mind a Szélig-formában való teljes csődje az emigrációban; 2. a nyugat-európai szociáldemokratáknak mindinkább való elszakadása az orosz, kelet-európai, ázsiai fejlődéstől; stb."

Programjaikat olvasva, alig lehet fontos ügyekben különbséget találni köztük és a többi párt között. Nyugati támogatást keresve és bizonyára személyes tapasztalataiktól is befolyásolva, a nyugati szocialista pártok nézeteit kezdték magukévá tenni. Széles körű, akár a királyság államformájával is megférő szocializmust fedeztek fel (pl. Svédországban), s német helyzetben kialakultat Nyugat–Németországban. Az ideológiák a frázisok hanyatlásának tünetét kellett észleljék, s ebben a légkörben a magukkal hozott nézetek kínos benyomást keltettek.

A szociáldemokraták emigrációs vezetőségét a szociáldemokrata és kommunista párt egyesülése hozta létre. Az 1950. március 11–12-i, Stockholmban tartott első pártértekezleten kimondták, hogy az emigrációban élő párttagokra nézve kötelező erejű határozatokat alkotnak. Az értekezleten az európai szocialista párt- és szakszervezetek képviselőit Szélig Imre pártelnök fogadta, a főtitkári beszámolót a Svájcban megtelepedett Bán Antal volt iparügyi miniszter tartotta meg. Beszédéből a később nem is „baloldalinak", hanem inkább a kis létszámú, de befolyásos „függetlennek" minősíthető emigrációs magatartás fontosságát érdemes kiemelni. Bán ugyanis kétségbe vonta az emigrációs politikának azt a tételét, amely szerint kizárólag Amerikára kell támaszkodni. „Ezt különösen azok tartják kívánatosnak, akik azt hiszik, hogy Amerika az ő rejtett vagy nem is titkolt reakciós álmaikat fogja valóra váltani." Szélig szerint a szociáldemokrata párt minden reformot vállal, ami 1945 után történt. Sem ellenforradalmat, sem „konszolidációt", annak Bethlen István-i értelmében nem kívánnak. Amit elutasítottak, az

a háború utáni kezdő évek eredményeinek megsemmisítésére törekvő Rákosi-féle diktatúra, ami sem nem szocialista, sem nem proletárdiktatúra. Ha az lenne – mondta Szélig Imre –, a legrégibb magyar munkáspártnak nem kellene 1950-ben idegenben üléseznie...

A párt emigrációs problémáit Szélig így látta:

„...olyan elemek, akik egy progresszívebb irányban esetleg partnereink lehetnének, háttérbe szoríttatnak, és a jobboldali elemek, politikailag súlytalan kalandorok kerülnek felszínre. Azok azonban, akik csak Hegyeshalomig demokraták, nem kaphatnak szerepet a magyar jövő kialakításában, mert ebből ismét csak fasizmus keletkezhetne... A polgári emigráció programja üres szólamokból áll... A magyar szociáldemokrácia elvi alapokon áll, és sikerült magát elismertetnie... a magyar dolgozó nép egy széles rétegét képviseljük és otthoni irányzatunkat folytatjuk idekint – mondhatta, amit 1950 körül a politikai emigrációkban bizony kevesen hangoztathattak ekkora öntudattal és – nyugalommal.

Mindennek ellenére, a világ különböző részén szétszórva élő szociáldemokrata politikusok is beleestek a személyi vetélkedésbe. Az erre vonatkozó iratok alig különböztek más mozgalmak körében és nagyobb nyilvánosság előtt folyt áskálódásoktól."

A konzervatív mozgalmak sorában Közi-Horváth József „Magyar Keresztény Népmozgalom" szervezete szűkkörű elitcsoporttal akarta befolyásolni a politikai

emigrációt. A kapcsolat a Népmozgalom és a volt Demokrata Néppárt (személy szerint Barankovics István) között az állandósult kereszténypárti bizalmatlanság jegyében alakult.

Közi-Horváth könnyen mozgott Európában és New York–München–Róma között. Aktív volt. Barankovics, aki mind a háború előtt, a *Magyar Nemzet* főszerkesztői székében, mind 1945 után a Néppárt élén inkább elméleti megalapozottságával szerzett tekintélyt, külföldön is távol maradt a tülekedéstől.

Mint a Népmozgalom párizsi csoportjának 1953. április 22-i körlevele írta, bár elvi ellentétek nem voltak a tagok között, a személyi ellentétek lehetetlenné tették a Népmozgalom működését. A körlevél szerint a Népmozgalomnak még demokratikus alapszabálya sem volt 1953-ban. „Egyik legsúlyosabb mulasztásunk – mondta a körlevél –, hogy nem tudtunk hatni az emigráns tömegekre a keresztény demokrácia konstruktív szellemében. Nem kis mértékben a Mozgalmat terheli a felelősség azért, hogy azok a tömegek, amelyek még a legnagyobb jóindulattal és bizalommal tekintettek a Mozgalom felé, nagyrészt a szélsőségek zsákmányai lettek."

A bizalmas levél aláírói még 1953 húsvétján sem vették észre, hogy azok a tömegek, amelyek a Néppárt felé fordultak 1947-ben, nagy részben a Kisgazdapártra szavaztak 1945-ben. S csak azért arra, mert akkori összetételében, a választáson induló pártok közül éppen az volt a legjobboldalibb.

Az elkedvetlenedés, a személyi torzsalkodások, az „úszóverseny az üres medencében" nemcsak a szélsőjobboldali és a balközép, hanem a konzervatív-kereszt-

tény emigráns mozgalmak jellemző tünete is volt. A Népmozgalom egy munkatársa sokszorosított körlevelében így foglalta össze a helyzetet:

„Az emigrációs közép széthullása és a jövőre vonatkozó elképzelések hiánya miatt a szélsőségek egyre inkább az előtérbe nyomulnak. Az elmúlt évtized vagy évtizedek erényeinek összefoglalása helyett lassan az elmúlt évtizedek minden bárgyúsága áll össze szoros szövetségre egymással. Az elsüllyedt világ úrhatnámsága, a hamisan kántáló »magyar királyi hazafiság«, a régi középosztály minden bárgyúsága itt kísért az emigrációban, és megszédíti még azokat az elemeket is, akik pedig otthon a nagy próbatételek idején józanul és becsületesen cselekedtek. A szélsőjobb és szélsőbal éppúgy vak az otthoni eseményekkel szemben, mint ahogy teljesen hamisan értékeli a nemzetközi politika változásait. Vakságában azt reméli, hogy Eisenhower vagy Churchill rezsimje segédkezet nyújt majd számára, hogy egyszer otthon megvalósíthassa fasiszta, félfasiszta vagy félkommunista elveit. »Ha rövid az érvelésed, toldd meg egy rágalommal« alapon eszeveszett hajsza folyik mindenki ellen, aki az emigrációs »közéletben« valami szerepet is visz. A hajsza mögött azonban nem a jövő Magyarországának elképzelései, vagy egyáltalában nem bármilyen elképzelés áll, hanem a dollárok, fontok vagy frankok csábító illúziója."*

* Népmozgalom párizsi csoportja. 1953. ápr. 23-i körlevél.

Radványszky Antal „Romeltakarítás, konzerválás és újjáépítés" c. cikkében (*Hungária* 1952. febr. 29.) úgy jósolta, hogy a felszabadulás után új vezető réteget talál majd otthon az emigráció. Ez a réteg elvből és opportunizmusból természetesen ragaszkodni fog pozícióihoz. Majd így folytatta:

> „Természetesen olyan területeken őrségváltásra lesz szükség, amelyek látszólag az állam keretein kívül esnek: jelesül az egyházak területén. A kollaboráns papok, bármily egyházhoz tartozzanak és bármiféle mentőokaik legyenek is, túl sok gyűlöletet halmoztak fel maguk ellen, s így minden bosszútól távol, a méltányosság és igazság azt kívánja, hogy félreálljanak...
>
> ...Ami a szántóföldet illeti, 50 hektárt természetben adnék vissza az 1939. szept. 1-i kimutatható jogos tulajdonosnak, szintén származásra és felekezetre való tekintet nélkül, és az azóta tulajdonba vagy birtokba került jóhiszemű szerzőt kártalanítanám...
>
> ...Ami a nagyipari vagyonokat illeti, az egyéni kártérítést nem szabadna a földvagyonra megszabott maximális kártérítési keretösszeg fölé emelni; a méltányosság azt kívánja, hogy ezen felüli vagyon itt vagyonváltság formájában kerüljön az állam rendelkezésére..."

A cikk egyike volt a jellemző s vissza-visszatérő kártérítési tervezgetéseknek. Voltak – s nem kevesen –, akik gondosan számon tartották elkobzott, államosított vagy elhagyott ingatlanuk, vállalatuk piaci értékét.

Tudtak esetekről, amikor kölcsönt vettek fel rá, hozomra. Évekre visszamenő elmaradt fizetéseket, nyugdíjakat lajstromoztak. Mindezt a kártérítés jegyében, amit majd a „felszabadult ország" fog, sőt kell, hogy fizessen.

Az emigráció független csoportjai élesen bírálták ezeket a terveket. Mint a sydneyi *Független Magyarország* írta annak idején, a kártérítés gondolata csak akkor helyeselhető, ha az 1949–1955 között leszorított életszínvonalon élő dunapentelei munkások és a „kulákság korlátozása" idején lesöpört padlás alatt tengődött, vagy internált parasztok is kártérítést kapnak... Az ad absurdum vitt gondolatmenettel bizonyította be a cikkíró ezeknek a terveknek nevetségességét, hiszen a kártérítést a valóságban ismét az adófizető dolgozó milliónak kellene kiizzadniuk.

b) A Bizottmány

A politikai emigráció belső harcaitól függetlenül alakult meg a New Yorkban székelő Magyar Nemzeti Bizottmány (továbbiakban: MNB).

Magyarországon és külföldön támadások pergőtüzében állt. Külföldön – és munkámban kizárólag ezzel foglalkozom – a kívülálló politikai csoportok tudták, hogy exil-kormányként tartja fenn Washington a Bizottmányt. Kívánatosabb lett volna tehát benne lenni, mint az el nem ismert ellenkormányféle társulásokban.

E felismerés volt minden Bizottmányon belüli ellenzéki és ellenséges akció alapja. Azért említem a személyes támadásokat, mert több ezer jelent meg belőlük, de sem lejáratni, sem megbuktatni nem tudták a bizottmányi tagokat. A fikciót – mint láttuk – magyarország-

gi választók millióinak szavazatára, illetve az Egyesült Államok kormányának elismerésére alapozták. Egyiket sem lehetett megváltoztatni, legfeljebb bírálni. Ilyen bírálatra azonban kevés példa akadt. Holott, mint egy kanadai emigráns lap írta:*

> „Az emigrációban élő magyarság mai életének egyik legbonyolultabb s legtöbb szenvedélyt felidéző problémája a Magyar Nemzeti Bizottmány létezése és »működése«. – Az MNB puszta megemlítése elegendő arra, hogy elfojtott politikai indulatok szinte gát nélkül törjenek elő, hogy a politika, a gazdasági és magyar történelmi élet más felületén egyébként megértést tanúsító magyarok közt a kölcsönös bizalom megszűnjék, és a józan érvelés és meggyőzés helyét véget nem érő, sokszor a gyűlöletig hevülő vita vegye át. És ez a jelenség nemcsak a személyi érintkezés keretében tapasztalható, hanem az emigrációs magyarság politikai rétegződését képviselő emigrációs sajtóban is."

A leghevesebb viták éveiből idézett újságcikk (amelyhez hasonlóktól hemzseg az 1950–1956 közötti emigráns sajtó) még a mérsékeltebbek közül való. Választás előtti hangulatra, pártok szokásos szólamaira emlékeztető kortesfogások voltak, bármiféle választás és szavazás kilátása nélkül. Olyan javaslatok, hogy az emigrációban élő magyarokat szavaztassák meg, rész-

* Observator: A magyar nép és a Nemzeti Bizottmány. *Északi Fény*, Toronto, 1952. 8–9. sz.

ben anyagi okok miatt voltak kivihetetlenek, részben annyi politikai érzékük még maradt, hogy idejében belássák: a szavazás nem lenne több közvélemény-kutatásnál, amivel a döntő tényezőt, az amerikai kormányt nem lehet befolyásolni. Nem lehetett volna már csak azért sem, mert a Bizottmány adott esetben legalább olyan súlyos személyi körülményekre hívhatta volna fel a figyelmet, mint ellenzéke.

A politikai emigráció tömegeinek leszavaztatására a legfantasztikusabb tervet Veér Imre volt képviselő, az MNB tagja javasolta 1950-ben (a *Magyarok Útja* 1950. aug. 1. számában).

Szerinte minden jelentkező huszonegy éves kort betöltött külföldi magyarnak kellett volna titkos szavazással megválasztania az emigrációs képviseletet, a képviselet pedig a Bizottmányt választotta volna meg. Minden 240–300 magyar választana egy képviselőt – írta Veér Imre, a szavazócédulákat pedig az ENSZ angol–amerikai–francia kiküldöttei jelenlétében kellett volna megszámlálni.

Az ötletnek nem sok visszhangja támadt, főleg miután az MNB léte-nemléte nem az emigráció hozzájárulásától, hanem az amerikai külügyminisztériumtól és annak szerveitől függött.

Az MNB történetének elemzésekor főleg a Bizottmánynak évekig volt tagját, Sulyok Dezső egykori kisgazdapárti képviselőt, illetve az 1947-es választásokon a Szabadságpárt elnökét idézem. Sulyoknak a Bizottmányból való kilépése egybeesett a magyar állam ellen folytatott perének megnyerésével. Emigrációja előtt a Pénzintézeti Központ elnöke volt. Miután kénytelen volt állásától megválni, Sulyoknak jelentős

kártérítést ítélt meg egy nemzetközi bíróság. Ezután vette fel a harcot az MNB, Amerika és a nagyvilág ellen.*

Ez a körülmény lényegesen gyengítette cikkeinek hatását, de adatait hitelesnek kell tekinteni, mert más, egymástól független és az MNB-ben aktív szerepet vitt szerzők állításaival megegyezett.

A Bizottmány az 1947. november 18-án Chicagóban keltezett kiáltvánnyal született meg.

> „Az ország felszabadulásának gondját és irányítását mi, a külföldön élő magyarok vállaljuk. Evégből minden pártpolitikát félretettünk, és megteremtettük a szabad földön élő magyarok nemzeti egységét."

A kiáltvány mindegyik állítása – különös tekintettel a múlt idő használatára – kissé elhamarkodott volt, amit a következő évek pártpolitikai küzdelmei és a soha meg nem valósult egység feletti állandó cikkezés és egységmozgalom-alapítási láz bizonyított.

A Bizottmány mint testület a kiáltvány után másfél évvel, 1949. július 21-én alakult meg New Yorkban, miután valamivel korábban, június 1-én bejelentették, hogy National Committee for a Free Europe néven amerikai magánemberekből álló társaság létesült. A Bizottság – mely később Free Europe Committee-re változtatta a nevét (rövidítve: FEC, amiből a külföldi magyar humor „FEC-nit" formált...) – beharangozó

* Sulyok Dezső: A magyar emigráció szerencsétlensége. New York City, 1962.

nyilatkozatában többek között úgy értékelte az 1945 utáni nemzetközi helyzetet, hogy az „egyre inkább a harmadik világháború kitörésével fenyeget", és erre való tekintettel segítséget akar nyújtani azoknak a politikusoknak, akik 1945 után az USA-ba menekültek. „Azt akarjuk, hogy a kommunizmussal szemben tanúsított ellenállásukat töretlenül folytassák, már most előre látva a napot, amikor a Vasfüggöny majd összeomlik, és Kelet–Európa abba az állapotba kerül, hogy a demokrácia eszközeivel újjá lehet építeni" – szólt a nyilatkozatnak az a része, amire a következő hetekben létesített nemzeti bizottságok működését alapozták.

A FEC 1949. július 25-i okmánya két bizottság szervezését jelentette be: a Szellemi Együttműködés és a Rádió és Sajtóbizottságot. Az ebben való közreműködésre a „nem-fasiszta és nem-kommunista" politikai emigránsokat kérte fel.

A FEC igazgatósági elnöke J. C. Grew, az USA volt tokiói nagykövete volt, az igazgatósági tagok között pedig Eisenhower tábornok, későbbi elnök, Allen W. Dulles, a titkosszolgálat főnöke, A. B. Lane varsói nagykövet, H. R. Luce, a Time kiadó tulajdonosa neve is szerepelt.

Az amerikai kormány kísérletet tett, hogy a Bizottmányt – és a többi (a cseh, a román, a lengyel, a jugoszláv és az albán) bizottságot más nyugati kormányok is elismerjék. Természetesen nem hivatalosan, hiszen mindegyiknek szabályos diplomáciai kapcsolata volt a közép-kelet-európai államokkal.

Így kezdődtek meg Londonban és Párizsban az előkészületek. Párizsban Bakách–Bessenyey György volt követ, Londonban pedig Baranyai Lipót, a Nemzeti

Bank volt elnöke, Bede István, az 1947-ben lemondott londoni követ, Veress László volt követségi titkár és mások puhatolóztak külügyi kapcsolataiknál a Bizottmány elismerésének lehetőségéről.

Ezekről az eszmecserékről – mert tárgyalásoknak nem nevezhetők – az angol külügyminisztérium „déli főosztálya" (ahova a magyar ügyek is tartoztak) 381/1948. számú FO 371/R 7145/21. sz. alatt a londoni állami levéltárban megtalálható tájékoztatójában értesítette Knox Helm budapesti követet. (Akkor még nem volt nagyköveti szintű a magyar–angol diplomáciai kapcsolat.)

Helm követ az 1948. június 28-i megkeresésre július 14-én válaszolt. „Confidential" (Bizalmas) 10/42/48. számú levelében. (Levéltári sorszáma: FO 371/R 8563.)

Ebből idézem a következő részleteket:

> „A magyar emigránsok csoportja, amelyet főleg Nagy volt miniszterelnök vezet, itt (ti. Budapesten) természetesen anathéma tárgy, s bevallom, hogy a magam részéről nagyon is értem ezt. Nem azért, mert a jelenlegi magyar kormány táplálja ezt a hangulatot, hanem azért, mert úgy érzem: katasztrofális lenne Magyarországnak, ha a Bizottmány tervei megvalósulnának. Nagy és munkatársai nem élvezik a magyar nép támogatását. Mindenesetre kevésbé, mint a kommunisták. Ők pusztán a szélsőjobboldali elemek reménysége, és ezeknek a sikere óhatatlanul olyan helyzetet teremthet, amelyhez viszonyítva az 1920-as fehérterror eltörpülne. Talán azt hiszi, hogy olyasmit tulajdonítok a Bizottmánynak, ami e pillanatban

esze ágában sincs. Ezt kész vagyok elismerni, de amint azt a közelmúltban már számos alkalommal kifejtettem, bármiféle jobboldali magyar mozgalom sikere ismét törvényszerűen és gyorsan a szélsőjobboldal kezébe juttatná a hatalmat. Ez a magyarázata, hogy a magam részéről mindig is úgy véltem: reményünket a baloldalba kell helyezni, de a kommunistáktól jobbra álló pártokba... A Bizottmány sikere esetén szükségszerűen jelentkeznék az amerikai támogatás. Változatlanul az a véleményem, hogy a kommunizmus módosulni fog, de az amerikaiak hozzáállása olyan, hogy – noha részemről mindig a legmesszebbmenően ellensúlyozni akarom – csak azért imádkozom: ne legyek ezen a poszton, ha bekövetkezik a változás!"

Angol írásban nagyon ritkán használt felkiáltójeles mondat után a budapesti követ azt írta: a Bizottmány tagjai „egy évvel a távozásuk után sokkal távolabb vannak a magyar néptől, mint a háború alatt Londonban megalakult emigráns kormányok legtájékozatlanabbjai. Bármilyen valószínűtlennek tűnik ma – folytatja a követ –, Nagy Ferenc a felszabadító erők élén térhet vissza, de nem hiszem, hogy sokáig tartaná magát. Elvesztette a hitelét, és adott esetben azzal tenne szolgálatot, ha utat engedne másoknak. Nem a mi emberünk. Éppen ezért úgy vélem, teljesen jó úton járunk, amikor nem kötelezzük el magunkat a magyar emigráns politikusok felé úgy, ahogyan ma állnak. Azzal is egyetértek, hogy az amerikaiak tévednek,

mert politikájuk a kommunisták és szövetségeseik malmára hajtja a vizet."

Helm követ ezután részletesen jellemzi a Bizottmány körül csoportosuló politikusok némelyikét. Egyiket sem tartja megfelelőnek mint politikust.

A budapesti angol követ válaszát az angol külügyminisztérium megküldte a párizsi és a washingtoni angol nagykövetségnek, véleményüket kérve.

A szintén „bizalmas" jelzésű (232/9/48. számú), a levéltári anyagban a FO 371/R 9319/21. sz. alatt található párizsi választ az ügyvivő írta alá. Tájékoztatta Londont, hogy az ott élő báró Bakách-Bessenyey volt követ már felkereste az angol nagykövetet, s elmondta: megalakul a Nemzeti Bizottmány Varga Béla volt képviselőházi elnök vezetése alatt. A tervek szerint a Bizottmány minden jelentősebb fővárosba megbízottakat fog kinevezni. Párizsban Sulyok Dezső volt képviselő és Bakách-Bessenyey jött számításba. Londonban az 1947-ben lemondott követségi tanácsosra, Stankovich Viktorra gondoltak. Bessenyey mintegy mellékesen közölte az angol nagykövettel, hogy a francia külügyminisztérium éppen olyan óvatosan kezeli a magyar politikusokat, mint a cseh, a román vagy a jugoszláv emigráció vezetőit.

A dolog rendje-módja szerint a párizsi ügyvivő levelének másolatát elküldte a budapesti és a washingtoni angol követnek is.

Ezzel lezárult egy epizód, amelynek fontossága a politikai emigráció szempontjából mégis jelentős volt, hiszen London és Párizs álláspontja némileg befolyásolta Washingtont. S valóban, az Egyesült Államok a következő években nem erőltette a Bizottmány elis-

merését. Ezzel egyedül vállalta a hidegháború megindításában és folytatásában vitt vezető szerepével járó felelősséget.

A FEC és bizottságainak megalakulásáról Sulyok Dezső mint szemtanú azt írta utólag, hogy a szép szavak mellett „nagyobb jelentőségű tények is figyelmeztethettek volna minket, hogy olyan világban élünk, ahol nem mind arany, ami fénylik... (de) mindenáron optimisták akartunk lenni... Az előbbi ábrándozásoknak nem volt semmi reális alapja. A szép szavak arra valók, hogy bolonddá tegyék az embereket, és eltereljék a figyelmüket a nyíltan be nem vallható szándékokról és álruhát kereső cselekedetekről."

Erre a minden politikai tevékenységben ismert tényre Sulyok egy élet politikai pályafutása után, a halála előtti években jött rá, vagy – csak akkor írta le...

A Bizottmány közjogi formulája az MNB elnökének volt házelnöki és az azzal együtt járt köztársasági elnökhelyettesítési lehetőségéből indult ki.

Az 1946–1949 közötti köztársasági államforma alaptörvénye, az 1946. évi I. törvénycikk 15-ik paragrafusának 2. bekezdése ugyan kimondta, hogy az államfői szék megüresedése esetén az új köztársasági elnök választásáig az államfői jogkört (bizonyos megszorításokkal) a Ház elnöke gyakorolja. Az is tény, hogy 1947. május 31-ig, amíg a Ház akkori elnöke még Magyarországon tartózkodott, tisztségéről le nem mondott.

Azonban az a parlament, amelynek 1947 közepéig elnöke volt, egészen július 25-ig még ülésezett, és fontos, nemzetközileg is beiktatott törvényeket alkotott. Többek között az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés bekebelezéséről, a külföldre távozott

házelnök parlamenti tagságának megszüntetéséről és az 1947. augusztus 31-i választások kiírásáról hozott törvényeket és határozatokat.

A nemzetgyűlés volt elnöke tehát nem vette tudomásul, hogy az a parlament, melynek 1946. február 7.–1947. május 31. között elnöke volt, távozása után nem bitorolta a hatalmat, hanem érvényesen oszlatta föl önmagát, és érvényesen tűzte ki az új választások napját. A volt elnök érvelésének ellene mondott többek között az általa is folytatott gyakorlat: az 1947. augusztus 31-én megválasztott országgyűlési képviselőkből ugyanis többen – miután elmenekültek, mind a Bizottmány tagjai lettek.

Az MNB közjogi alapja tehát legalább olyan bizonytalan volt, mint a korábbi alkotmánytörvényekre hivatkozó csoportosulásoké.

Az MNB egyik prominens tagja, Kállay Miklós volt miniszterelnök egy 1955 márciusában kelt, ötszáz példányban kiküldött, levélformájú tájékoztatójában megállapította: „A törvényhozói bázis az induláskor helyes volt, de az idő múlásával ez a jogcím halványul, és a nevek is kitörlődnek az emigráció és az otthon emlékezetéből egyaránt."

Valóban, ha a Bizottmány csupán az 1945 utáni, szabadon választott képviselők megbízatására épített volna (bár ez a jogcím is erősen halványult, mint Kállay írta), kezdetben érthető kiindulási alapot adott volna. Azonban az 1946-os köztársasági törvényre való hivatkozás állandó „közjogi rövidzárlatot" okozott 1949–1956 között, és így a Bizottmány működésének java részét hamis feltételezésből származott „belpolitikai" harcok töltötték ki.

Ilyen volt például az Eckhardt-féle összeférhetetlenségi tárgyalás, majd 1953–1956 között a Bizottmány „kiszélesítésére" vonatkozó végeláthatatlan cikkek és megbeszélések tömege.

A sok közül csak az Eckhardt ellen folytatott vizsgálatot említem példaképpen. 1951-ben szabályos parlamenti ház- és bizottsági szabályok, alaki kellékek kínos betartása közben a Bizottmány e célra alakult bizottságát azért hívták össze, mert Eckhardt belépett az MHBK-ba. Közel egy évig tartó és több ezer dollárba kerülő bizonyítási eljárás során kimutatták, amit mindenki tudott, hogy az MHBK politikai, méghozzá szélsőjobboldali szervezet. Volt nyilasokat tűr meg tagjai és vezetői között. Utóbbiak közül többen jelentős szerepet játszottak az 1944. október 15-i németnyilas puccsban. A határozat szerint ilyen szervezetbe belépni és bizottmányi tagnak lenni összeférhetetlen.

Az MHBK állítólag tizennégyezer tagjának kinyomtatott körlevele a Bizottmány két fő kifogására válaszolt. „Az antibolsevista felszabadító harcban mindenkire szükség lesz" – volt az indok a szélsőjobboldaliak felvételére. Az 1944-es szereplésre vonatkozóan pedig kijelentették, hogyha eljön az ideje, egy független katonai igazoló bizottság elé fognak állni.

Az összeférhetetlenségi eljárás azonban hatástalan maradt, mert az MNB plénuma Eckhardt mellett foglalt állást, aki a többségi bizalom birtokában új igazoló- és összeférhetetlenségi bizottságot választatott 1953 elején.

Az MNB-n belüli párt- és frakcióharcok számos hadmozdulatából mutatóba, illusztrációként ismertetem a következő esetet. Vándor Ferenc bizottmányi

tag, volt képviselő „Körlevél az MNB tagjaihoz és felhívás a magyar emigrációhoz és a külföldi magyarsághoz" címmel huszonegy sűrűn gépelt, ötszáz példányban kiadott röpiratban foglalkozott egy 1952 óta folyó, Nagy Ferenc volt miniszterelnök ellen benyújtott „összeférhetetlenségi indítványának" a sorsával. Vándor Ferenc „zsákmányon marakodó kalózoknak" nevezte a Bizottmány tagjait, és írásában az enyhébb kitételek közül való, hogy: „Jól sikerült a vasfüggöny megépítése, mert alatta csak törpék bújhattak át, akik egy nemzet szenvedése árán akarnak nagyságra jutni."

A Bizottmány több külpolitikai jellegű akcióban is részt vett. Nem beszélve bizottmányi tagok japáni, dél-amerikai, délkelet-ázsiai utazásairól és előadókörútjairól, a FEC 1951. február 11-én Philadelphiában a különféle nemzeti bizottságban szereplő menekült politikusokból kétszáz delegátus részvételével deklarációt adatott ki Amerika felszabadulás utáni tervéről. Az okmányt Gafencu volt román külügyminiszter vezetése alatt álló tanulmányi csoport szerkesztette, és ünnepélyes külsőségek között írták alá. Az esemény érdekessége volt Kerenszkij volt orosz miniszterelnök vendégként való szereplése. A deklaráció lényegét a 10. pont mondotta ki: kelet-európai föderációt kell létrehozni az Egyesült Európán belül.

A bizottmányi jobboldal a másféle alkotmánytörvényekre hivatkozó kívülálló csoportokkal együtt árulásnak, Trianon és az 1947-es párizsi békeszerződés véglegesítésének nyilvánította a „Philadelphiai deklarációt", mely a leendő közép-európai föderációt a status quo alapján tervezte. A vádak azonban alaptalanok voltak, mert a Bizottmánynak azok a tagjai is, akik a status

quót elismerő deklarációt aláírták, nem mondtak le egy későbbi kelet-európai újjárendezésről, amivel a „társ-emigrációnak" nevezett román, csehszlovák, jugoszláv politikai emigrációt elidegenítették. A cseh, román és szerb nemzeti bizottságok erre különálló blokkba tömörültek a magyar revíziós törekvések ellen.

Az MNB fénykorában, 1954 körül a Bizottmánynak hetvenhat tagja volt. A tagok közül választották meg a kormány szerepét betöltő Végrehajtó Bizottságot.

A bizottmányi tagok ebben az évben a következők voltak:

Andaházy-Kasnya Béla v. követ, Andrássy Mihály v. felsőházi tag, Antl Ödön v. képviselő (1939), Apponyi György v. felsőházi tag, Auer Pál v. követ, Babóthy Ferenc v. képviselő, Barankovics István v. képviselő, Bartha Albert v. honv. miniszter, Belső Gyula v. képviselő, Borsos Sándor v. képviselő, Braunecker Antal v. felsőházi tag, Chorin Ferenc v. felsőházi tag, Czermann Antal v. képviselő, Czipó László v. képviselő, Czupy Bálint v. képviselő, Csorba Mikita István v. képviselő, Dessewffy Gyula v. képviselő, Dombay János v. képviselő, Eckhardt Tibor v. képviselő (1939), Eszterhás György v. képviselő, Fábián Béla, Falcione Árpád v. képviselő, Fábry Pál v. követ, Gara János v. képviselő, Gordon Ferenc v. pénzügyminiszter, Gunde László v. képviselő, Hadik Béla v. felsőházi tag, Hajdú-Németh Lajos v. képviselő,Halter Béla v. képviselő, Hám Tibor v. képviselő, Horányi Tibor v. képviselő, Jankovich-Bésán József v. felsőházi tag, Jékely László v. miniszter, Kállay Miklós v. miniszterelnök, Korányi

János v. felsőházi tag, Kornfeld Móric v. felsőházi tag, Kovács Imre v. képviselő, Kovács K. Zoltán v. képviselő, Kövér Gusztáv v. képviselő (1939), Közi-Horváth József v. képviselő (1939), Lénárt István v. képviselő, Medey István v. képviselő, Mézes Miklós v. képviselő, Maár Gyula v. képviselő, Nagy Ferenc v. miniszterelnök, Nagy Vincze v. képviselő, Nyirjessy Sándor v. képviselő, Padányi Gulyás Jenő v. képviselő, Palinay Ferenc v. képviselő, Pálffy József v. képviselő (1939), Papp István v. képviselő, Pete Ferenc v. képviselő, Peyer Károly v. képviselő, Pfeiffer Zoltán v. képviselő, Póczy Lajos v. képviselő, Révay István v. felsőházi tag, Saláta Kálmán v. képviselő, Scitovszky Tibor v. felsőházi tag, Sulyok Dezső v. képviselő, Szabó Gyula v. képviselő, Sz. Szabó Pál v. képviselő, Széchenyi Károly v. felsőházi tag, Szent-Iványi Sándor v. képviselő, Szilyné Oberschall Ilma v. képviselő, Teleki Géza v. miniszter, Ullmann György v. felsőházi tag, Varga Béla v. házelnök, Varga László v. képviselő, Vatai László v. képviselő, Vándor Ferenc v. képviselő, Veér Imre v. nemzetgyűlési képviselő, Vértessy Károly v. képviselő, Végh Jenő v. képviselő, Vészy Mátyás v. képviselő, Villányi Miklós v. képviselő, Zoltán Pál v. képviselő.

A V. B. tagjai a fenti időpontban: Varga Béla elnök; Auer Pál, Dombay János, Nagy Vincze alelnökök; Bakách-Bessenyei György v. követ, a külügyi bizottság elnöke; Kállay Miklós a honv. bizottság elnöke; Fábián Béla a társadalompolitikai bizottság elnöke; Közi-Horváth József a belügyi- és menekültügyi bizottság elnöke; Nagy Ferenc a gazdasági bizottság elnöke; Peyer Károly az ipari és munkaügyi bizottság

elnöke; Pfeiffer Zoltán az igazságügyi és tájékoztatásügyi bizottság elnöke (alelnök: Kovács Imre); Barankovics István a vallás-közoktatásügyi bizottság elnöke.

1954–1955-ben az MNB külföldi képviselői majdnem kivétel nélkül volt diplomaták voltak, akiket nemcsak megbízatásuk, hanem háború előtti és utáni magatartásuk, kapcsolataik révén általában megkülönböztetett módon kezeltek az egyes országok kormányai. Ullein-Reviczky Antal Londonban (Baranyay Lipóttal), Bobrik Arno Buenos Airesben, Barcza György Sydneyben, Nickl Alfréd Bécsben, Apponyi György a Benelux államokban, ifj. Horthy Miklós Rio de Janeiróban, Rosthy-Forgács Ferenc Santiagóban, Auer Pál Párizsban, Vladár Imre Ottawában, Hennyey Gusztáv Bonnban, Apor Gábor Rómában és a Vatikánban, Bartheldy Tibor Lisszabonban, Marosy Ferenc pedig Madridban töltötte be a félhivatalosan elismert diplomáciai posztot.

A Bizottmány ezenkívül Menekültügyi Irodát tartott fenn, melynek New Yorkban Horányi Tibor bizottmányi tag volt a vezetője. Hozzá tartozott a salzburgi iroda Nagy Mihály v. ezredes vezetése alatt; Bregenzben Vasváry József v. tábornok, Párizsban Gácsér Imre bencés szerzetes, Németországban Hennyey Gusztáv v. külügyminiszter állt a Menekültügyi Iroda élén.*

* Jugoszláviában is működött magyar politikai emigráns szervezet, amely *Szabad Magyarország* címmel adott ki lapot. Sajnos, egy számát sem sikerült megszereznem, de az újvidéki *Magyar Szó* c. napilap 1952–1953 között néha cikket idézett ebből az újságból. Ilyen az 1953. november 19-i *Magyar Szó*ban megjelent cikk. Címe: Bevonulásra készülő emigráció. Részletek a cikkből:

A viták, csoportosulások és személyes okok miatt az MNB tagnévsora állandóan változott. A tagok többsége hivatásának gyakorlásából (orvos, ügyvéd, építészmérnök stb.) élt. Az MNB Végrehajtó Bizottságának tagjai, az irodák vezetői havi háromszáz–ötszáz dolláros honoráriumot kaptak, a testület pedig évenként átlag tízezer dolláros költségkeretet.

Az MNB-t részben azért támadták az emigráción belül, mert sokan irigyelték a „magas fizetéseket", és ők szerettek volna a haszonélvezők helyére kerülni. Ha meggondoljuk, hogy a havi ötszáz dollár Amerikában igen szerény fizetés, az irigykedést csak az európai menekülttáborokban nyomorgó emigráns politikusok szempontjából lehet megérteni.

Minderről hogyan szerezhetett tudomást a hidegháború éveiben az itthon élő átlagember?! Ha rendszeresen hallgatta a külföldi magyar nyelvű rádióadásokat.

Az ellen senkinek sem lehet kifogása, hogy bármely állam, a saját érdekei szolgálatában, tájékoztató-propa-

„A bevonulás terve úgy látszik ragadós példává, átkos szokássá vált az újabb magyar történelemben. Magyarország népével azonban, úgy látszik, nem sokat számolnak a nyugati emigráns politikusok és tábornokok, akik amerikai, angol vagy másmilyen kaptafára akarják húzni a magyar életet, csak éppen a független, önálló, magyar életre nem gondolnak, vagy talán – nem is gondolhatnak... Tévhitben élnek azok is, akik azt hiszik, hogy Magyarország népének külső felszabadításra, azaz úgynevezett preventív támadó háborúra, tehát vérre, könnyre és szenvedésre van szüksége... Természetes dolog az, hogy az emigránsok a világ minden tájáról hazavágynak, hazatérésre készülnek. Mi, jugoszláviai magyar emigránsok is ezt akarjuk. De valóban hazatérni akarunk, és nem bevonulni. Otthon pedig a szabad demokratikus hazáért, és nem a hazából akarunk majd élni. *Szabad Magyarország*, 1953. október."

ganda tevékenységet is folytat. A hidegháború idején, a súlyos belső problémákat kiaknázva, pszichológiailag is könnyű volt megszerezni az ehhez a munkához értő politikai emigránsok közreműködését.*

A legjelentősebb, az 1956 végéig mint „A Szabad Magyarország hangja" jelentkező, müncheni Szabad Európa Rádió volt.

Kovács Imre, aki évtizedekig a „Szabad Európa" New York-i központjának munkatársa volt, a *Látóhatár* 1953. májusi számában „A lélektani hadviselés problematikája" címmel fejtette ki, hogy a nyugati rádióműsorokban céltalan dolog antikommunista propagandát kifejteni, mert „a kommunista társadalmak termesz-enibere éppúgy képtelen lelkesedni az igazságért, mint a rég elfelejtett polgári életformáért." Kovács Imre szerint: „A kommunistákat saját fegyvereikkel kell legyőzni... ők is emberek, tele emberi gyengékkel, és így könnyen megközelíthetők, csak érteni kell a módját. Rajtuk keresztül kell feszíteni a pártot."

A SZER mindkét módszert alkalmazta. Hogy milyen eredménnyel, arra talán a legjellemzőbb az, amit Kéthly Anna v. szociáldemokrata miniszter mondott el 1956. november 29-én a *New York Times* kérdéseire. A lap szerint: „Kéthly elmondotta, hogy ez a rádió 1952-ben úgy emlékezett meg róla, mint az ellenállási mozgalom vezetőjéről. A mozgalmat állítólag ő irányította – börtönből, ahol 1950 óta ült. Kéthly szerint a SZER adásai nyomán sok szociáldemokrata politi-

* Béry László: Adottságok és lehetőségek a sajtó- és rádiópropaganda terén c. tanulmányában mintegy előkészítette a közreműködést. München, 1950.

kust tartóztattak le... a SZER súlyos bűnt követett el, amikor a magyar néppel el akarta hitetni, hogy útban van a nyugati katonai segítség, holott erre senki sem gondolt" – mondotta Kéthly.

A SZER elnöke, J. C. Grew másnap megcáfolta Kéthly Annát, illetve azt állította, hogy a SZER-nek tulajdonított adásokat egy, az amerikai adó hangját utánzó kelet-németországi rádióból sugározták Magyarország felé! Grew azonban semmivel sem tudta alátámasztani, amit mondott. Ezen kívül az 1951 novemberében lezajlott sajtóvitában nyilatkozó C. D. Jackson, a SZER egyik vezetője, a *New York Times* 1951. november 25-i számában szó szerint azt írta: „a SZER elsődleges célja a kelet-európai népek felkelésre való bátorítása".

Az emigrációban viszont elszórva – pontosan két független újságban – már az ötvenes évek elején megjelent néhány alapos elemzés a SZER politikájáról, módszereiről.*

* Bolgár László: A müncheni Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adásának két éves mérlege. A párizsi *Ahogy lehet* folyóirat 1953. 9–10. számában. Részletek:

„Azt hiszem, nem árulunk el vele különösebb titkot, hogy a Szabad Európa Társaság amerikai tőkések és adófizetők pénzéből létrejött amerikai hidegháborús szervezet. Azt is mindenki tudja, hogy a propaganda fontos kérdéseiben az amerikaiak ugyan szívesen áldoznak, de a közvetlen vezetést és ellenőrzést sehol sem engedik ki kezükből... A Szabad Európa és Szabad Magyarország kifejezések tehát amerikai intézményt és felfogást takarnak... Honnan van mégis, hogy az adások bírálata mindenütt olyan rossz? Hogy kísérteties egyöntetűséggel München említése egyértelmű lett a csalódással? ...hogy lassanként a Bizottmánnyal állítják egy sorba a letűnő csillagzatú Szabad Európa Rádiót? ... A müncheni

A SZER „vonala" 1953, vagyis az első Nagy Imre-kormány megalakulása után sem változott, mert a propagandaszerveknél működő politikai emigránsok közvetlenül és a Bizottmányon keresztül – hiszen sokan mindkettőnek a tagjai voltak – állandóan „óva intették" az amerikai kormányt. Varga Béla, a Bizottmány elnöke pl. 1953. július 8-án, öt nappal a Nagy Imre-kormány bemutatkozása után memorandumot küldött John Foster Dulles külügyminiszternek, arra kérve őt, hogy: „...Eisenhower elnöknek az európai rabnemzetek felszabadítására irányuló nemes politikájának végrehajtásánál az Egyesült Államok kormánya ne hagyja figyelmét a főcéltól elterelni olyan kommunista ígéretek által, amelyeket könnyű be nem tartani." Dulles még aznap válaszolt: „Biztos vagyok benne, hogy a szabadság ügyének szentelt külpolitikánkba vetett bizalmában nem fog meginogni sohasem."

A SZER július végén a Bizottmány több vezetőjének véleményét sugározta a magyarországi helyzetről. Eckhardt Tibor például „Berija magyarországi talp-

antennák... kétszeresen negatív szellemet sugároznak. Elítélik – mégpedig en bloc – mindazt, ami a második világháború előtt Magyarországon történt, és elítélik – megint csak en bloc – mindazt, ami 1945 után történt... Hiányzik a SZER adásaiból a nyugati világ és életformák megfelelő bemutatása is... olyan túlontúl kedvező színben mutatják be őket, mintha Nyugaton eszményi állapotok uralkodnának, és mintha ezekben akarnák megrajzolni a magyar nép jövendő útját és sorsát... Hogyan lehetne ezen a helyzeten segíteni?... Aki valaha járt Münchenben, tudja, milyen elviselhetetlen volt a magyar szerkesztőség egy részének fölényeskedő hangja, mesterséges és indokolatlan felsőbbrendűségi érzése... Nem egyszer hallhattuk, hogy München lett az emigráció központja, tréfásan Mekkája. Pedig inkább az emigráció Dunapenteléje lett."

nyalójának" nevezte Nagy Imre kormányfőt. Barankovics „a moszkvai politbüró egyik legengedelmesebb eszközének" minősítette Nagyot.

Ez érthető is volt, hiszen a SZER és az általa fizetett rádiók, nemzeti bizottságok programja a restauráció, az 1945 utáni forradalmi változások gyökeres kigyomlálása, magyarán: az ellenforradalom, nem pedig a kelet-európai valóságból kibontakozó irányzatok támogatása volt.

Amíg a politikai emigráció kardot csörtetett, 1954 júniusában bombaként robbant a külföldi magyarok között egy nemcsak időszerű, de százezrek érzelmeit megfogalmazó vers. Márai Sándor *Halotti beszéd* című költeményének akkora volt a hatása, hogy a budapesti rádió is sugározta, majd nyomban utána Tamási Áron válaszolt – Márainak. Mindkettő a kor jellemző dokumentuma. Márai Sándor verse:

HALOTTI BESZÉD

Látjátok feleim, szemetekkel, mik vagyunk:
Por és hamu vagyunk.
Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek...
Össze tudod-e rakni még a Margit szigetet?
Már minden csak dirib-darab, szilánk, avitt kacat,
A halottnak szakálla nő, a neve számadat.
Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporladnak, elszáradnak a szájpadlat alatt.
A pillangó, a gyöngy, a szív nem az már, ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt,
És megértették, ahogy a dajkának énekét
A szunnyadó, nyűgös gyerek álmában érti még.

Szívverésünk titkos beszéd, álmunk zsiványoké,
A gyereknek Toldi-t olvasom s azt feleli: oké!
A pap már spanyolul morogja koporsónk fölött:
„A halál gyötrelmei körülvettek engemet...”
Az óhiói bányában megbicsaklik a kezed,
A csákány koppan, s nevedről lehull az ékezet,
A Tyrrén tenger zúgni kezd, s hallod Babits szavát,
Krúdy hárfája zengi be az ausztrál éjszakát...
Még szólnak és üzennek ők mély szellemhangokon,
A tested is emlékezik, mint távoli rokon.
Még felkiáltasz: Az nem lehet, hogy oly szent akarat...
De már tudod: Igen! Lehet!... És fejted a vasat
Thüringiában. Posta nincs. Nem mernek írni már.
Minden katorga jeltelen. Halottért sírni kár.
A konzul gumit rág, zabos, törli szemüvegét.
Látnivaló: untatja a sok okmány és pecsét.
Havi ezret kap és kocsit. A missis és a baby
Fényképe áll az asztalán. Mi volt neki Ady?
Mi volt egy nép? Mi ezer év? Költészet és zene?
Arany szava? Rippl színei? Bartók vad szelleme?
Az nem lehet, hogy annyi szív... Maradj nyugodt,
lehet!
A nagyhatalmak cserélnek majd hosszú jegyzékeket.
Te hallgass és figyelj! Tudjad: már él a kis sakál,
Mely afrikai sírodon tíz körmével kapál.
Már sarjad a vad kaktusz is, mely elfedi neved
a mexikói fejfán, hogy ne is keressenek.
Még azt hiszed, hogy élsz... Nem... Rossz álom ez is!
Mert hallod a dörgő panaszt: Testvér testvért elad!
S egy hang, aléltan közbeszól: Ne szóljon ajakad...!
Egy másik nyög: Nehogy ki távol sír a nemzeten...
Még egy hörög: megutálni is kénytelen legyen...

Hát így. Keep smiling. És ne kérdezd senkitől, miért?
Vagy rosszabb voltam mint ezek? Magyar voltál!
Ezért!
És szerb voltál, litván, román. Most hallgass és fizess!
Kimúltak az aztékok is. Lesz majd hát, ami lesz.
Egyszer kiás egy nagy tudós mint avar leletet.
A rádióaktív hamu mindent betemet...
Tűrd, hogy ember nem vagy ott, csak osztályidegen!
Tűrd, hogy ember nem vagy itt, csak szám egy
képletben!
Tűrd, hogy Isten tűri ezt, s a vad tajtékos ég!
Nem kell villámot gyújtani, hasznos a bölcsesség...
Mosolyogj, mikor a pribék kitépi nyelvedet.
Köszönd a koporsóban is, ha van, ki eltemet.
Őrizd eszelősen néhány jelződet, álmodat,
S ne mukkanj, mikor a boss megszámolja fogad!
Szorongasd még rongyaid, a bugyrodat, szegény
Emlékeid: egy hajfürtöt, fényképet, költeményt...
Mert ez maradt. Zsugorian még számbaveheted
A Mikó utca gesztenyefáit, mind a hetet...
És Jenő nem adta vissza a Shelley kötetet...
És már nincs, akinek a hóhér eladja a kötelet...
És elszáradnak idegeink, elapad vérünk, agyunk...
Látjátok feleim, szemtekkel, mik vagyunk:
Ime, por és hamu vagyunk.

A versre – mint említettem – a budapesti rádióban Tamási Áron üzent. Nemcsak Márainak.

„Kedves Márai Sándor!
Te ama írók közé tartozol, akik nagyon jól tudják, hogy az irodalomnak is megvan a maga

szellemi rendje. Ezen a renden sem népszerűség, sem mellőzés nem tud változtatni. Bizonyára ennek a szellemi nehézkedési törvénynek köszönhetem, hogy elhangzott versedre én válaszolok.

Borongós fájdalom és lemondás ül az írásodon. E vigasztalan szellem ellen belőlem melegítve parázslik a magyarság izzó sorsának parazsa. Ezt a melegítő tüzet jó és illendő volna nekem is vers formájába szorítanom. Mivel azonban az irodalmi anyakönyv engemet egészen a kötetlen beszéd emberének ismer, abból az értékes figyelemből, amely rövid válaszomat kísérheti, semmit sem akarnék általengedni egy ilyen kísérlet számára.

Versed, miközben hallgattam, egyre jobban a hit és az egészség hullámait verte fel bennem a te nyomasztó igéid ellen. Aztán, midőn már elcsendesedtek ezek a hullámok, az értelem mérlegére tettem a nagy kérdést, mely nemcsak a miénk, akik ma magyarul bárhol élünk, hanem a nemzeté is, melynek lüktető csillaga a kortársak küzdelmén túlsugárzik. Te erre a kérdésre a hit roncsaival válaszoltál, és letörted a reménység szárnyait. Az értelem, mely emberi lelket és értékes barátot megérteni siet, a te elborult zokszavaidra is igyekszik okot és megértést keresni. – Sőt, a szellemi bajtárs együttérzése fel is ment téged. Dehát ez az ítélkezés már annyira elvont, hogy annak igazsága csak az angyalok között lehet igazság.

Mi pedig földi lények vagyunk.

Az értelmünk testhez van kötve, mely a vérén és idegrendszerén keresztül az élet ösztönének és nemes indulatoknak is ágya. Vérével családjához

tartozik, mint a víz cseppje a csermelyhez: s idegrendszerével egy hálózathoz, melynek nemzet a neve. Lehet egy cseppnek, bármilyen csillogó is, más természetes célja, mint a folyócskákon keresztül a tengerbe ömleni? És lehet az írói idegrendszer áramának más természetes útja, mint a nemzeten keresztül az emberiség?

Te ne tudnád, kedves barátom, hogy ilyen törvény alatt vagyunk?

Persze, egyformán tudjuk ezt mindketten, de keserű és hangzatos szavakkal te a versedben temetést tartasz mindezek fölött. Hatásos ugyan a szó és megtévesztő az írói mód, de az itthoni földről felemeljük a fejünket, és elsirató igéid ellen szólunk. S mialatt a »nagyhatalmak« csakugyan »hosszú jegyzékeket cserélnek«, mi is idézgetjük a költő szavait: »Az nem lehet, hogy ész, erő és oly szent akarat, hiába sorvadozzanak«. De amikor te azt mondod, hogy „lehet", akkor az itthoni földről felemeljük a fejünket, és ellene szólunk sivár igédnek. Ellene szólunk és azt mondjuk: Bárhol vagy és bárhol vannak a többiek, akik a magyar nyelv családjához tartoztok: ne a gyász színeit lobogtassátok felénk, hanem teljetek el annak a reménységnek erejével, melyet erről a földről az egész nép az élet természetes vágyával küld a világba. Igen, mi ezt küldtük a világba, amelyről hisszük, hogy nagy vajúdások között megtisztulni és eggyé lenni törekszik."*

* A vers és a válasz külföldön a *Dél Keresztje* 1953. júl. 15-i számában jelent meg, Sydneyben.

A Tamási szavaival küldött üzenetre a politikai emigráció nem hallgatott, de – és ez a gyakori visszhang-nemértés egyik jó példája – Márai verséből sem olvasta ki az üzenet lényegét, miszerint az emigrációban bekövetkezett a „por és hamu vagyunk" síri hangulata, sőt ténye.

És mégsem csak ez volt a helyzet, mert pl. a *Látóhatár* 1956. évfolyamában rendkívül őszinte vita zajlott le, amelyből – ha nem is minden hozzászólásból – kiderült, hogy az emigrációban voltak, akik „elteltek a reménység erejével". Részben ennek a kiállásnak tulajdonították, hogy egy évre rá, 1957 márciusában a *Látóhatár* főmunkatársát: Molnár Józsefet és Vámos Imre felelős szerkesztőt az amerikaiak elbocsátották a müncheni Szabad Európa Rádiótól. A másik főmunkatárs, Borbándi Gyula a nyugatnémet törvények védelme alatt állt (mint üzemi bizottsági tag), neki tehát nem mondhattak fel.

De visszatérve az 1956 eleji vitára, a folyóirat Kovács Imre v. parasztpárti képviselő „Kijózanult emigráció" című tanulmányát közölte, amelyben a lényeg a következő:*

„Az első tény, amit tudomásul kell venni, hogy mindannyiunk mandátuma lejárt... újból megbízást úgy szerezhetünk, hogy népünk képviseletét a gyorsan változó nemzetközi helyzetben a lehetőségek és a magyar érdekek azonnali és pontos egyeztetésével látjuk el."

A cikkíró, aki mindennek már az ellenkezőjét is

* A vitaindító tanulmány a *Látóhatár* 1956. I. számában, a disputa a 2. és 3. számában jelent meg.

megírta 1956 előtt, ebben a cikkben megállapította, hogy a nyugati hatalmak nem indítanak Magyarország kedvéért „felszabadító háborút", viszont „az egész világra kiterjedő és az öt kontinensre koordinált akcióival engedékenységre szeretnék kényszeríteni a Szovjetuniót" – mégpedig a lélektani hadviselés eszközeivel. A lélektani hadviselés Kovács Imre szavait idézve: „...politikai, diplomáciai, gazdasági, kulturális és katonai nyomás mesteri kombinálása, vagy szükségszerű rotálása a kommunizmus állandó nyugtalanságban tartása" céljából.

Kovács Imre szerint a politikai emigrációnak ehhez a politikához kell alkalmazkodnia, mert „...forradalomra, felkelésre nincs lehetőség ...ami maradt, az valóban nem más, mint a békés felszabadulás".

A következő számban Borbándi Gyula: „Az emigránspolitika új útjai" című írásával csatlakozott a vitához. Úgy látta, hogy atomháború nem lesz, tehát előbb-utóbb kompromisszumokra kerül sor, és így az emigráció is erre kényszerül, viszont: „A magyar emigráció sajnos nem készült fel a nemzetközi feszültség enyhülésének korszakára", illetve „a legtöbb emigráns azt vallja a nemzetközi helyzetről, amit a befogadó ország kormánya". Borbándi szerint az emigráció látszategységét, amely a sztálinizmus korában alakult ki, fel kell adni, noha az „egységet" elsősorban amerikai körök szívesen látták és támogatták. A kiút: a hazai kommunista rendszer és az emigráció progresszív erői között létesítendő béke, illetve megegyezés.

Hozzászólt a későbbi számokban a vitához: Auer Pál v. párizsi követ, Fenyő Miksa a *Nyugat* egykori szerkesztője, Palinay Ferenc v. képviselő, Szabó Miklós v.

képviselő, Borsody István történész, továbbá a Sydneyben megjelenő *Független Magyarország* két publicistája: Major Róbert és Ravasz Károly.

Fenyő Miksa szellemesen vitázva mutatott rá Kovács Imre és Borbándi tanulmányának gyenge pontjára: a mandátumok nem jártak le, illetve addig vannak érvényben, amíg a Nemzeti Bizottmányt az amerikaiak elfogadják, mert a politikai emigráció hatáskörét, lehetőségét az amerikai kormány határozza meg, tehát tehetség, politikai éleslátás, egység, tömörülés vagy polarizálódás nem segíthet. Különösen nem akkor, ha a világpolitikai helyzet kedvezően alakul. Ennek a kiformálásához ugyanis az emigrációnak vajmi kevés köze lehet.

Major Róbert azt hangsúlyozta, hogy az emigrációs „egység" nem egyéb a közösen vallott antikommunizmusnál, és a befogadó országokat nem a politikai emigráció, illetve a politikusok nézetei, hanem antikommunista beállítottságuk érdekli.

Ravasz Károly azt kifogásolta, hogy az előtte szóló vitázók nem magyar, hanem emigráns szemszögből mérték fel a helyzetet, holott meg kell találniuk egymást azoknak, „...akik azért hagyták el az országot, mert a pártdiktatúra elűzte őket: mert nem bírták a légkört, amelyben gyanús volt, aki a felszabadítási mozgalomban a németek és bérenceik ellen harcolt, melyben kivégezték Pálffy Györgyöt, Rajk Lászlót, melyben felszámolták a demokratikus ellenzéket... a két irányzat: a kommunisták és a haladó csoportok között kézfogásra csak akkor számíthatunk, ha érdekeik találkoznak... mind a kommunistáknak, mind a haladó irányzatoknak eminens érdekük, hogy a fella-

zult kelet-európai helyzetben ne kerüljön sor Magyarországon ellenforradalomra. Ez egyben a nemzeti lét vagy nemlét kérdése is: egy ellenforradalom a nemzethalált idézné fel. ...Az ellenforradalmárok csak foglalkozzanak tovább emigrációs politikával, melyre egy túlhaladott társadalmi rendszer exponenseit a helyzetük parancsolóan korlátozza. A haladóknak egyetemes nemzeti politikát kell folytatniok, és azok kezét kell keresniük, akik a sztálini reakció éveit otthon szenvedték át, és most új utakat keresnek" – írta 1956 májusában Ravasz Károly.

A vitát Borsody István történész, Jászi Oszkár irodalmi hagyatékának gondozója rekesztette be:

„Az emigránsok a Nyugat segítségét kérik felszabadító politikájukhoz, elsősorban az Egyesült Államokét. Kijózanodásukat talán elősegítené, ha tanulmányoznák az amerikai külpolitikát és annak kijózanodását. Az úgynevezett felszabadító politika az 1952-es amerikai elnökválasztás alatt élte a virágkorát. Legfőbb gyakorlati célja az ellenség zavarása volt a hidegháborúban – távolabbi céljai elhomályosultak. Kezdetét és jellegét pedig nagymértékben az amerikai belpolitika körülményei szabták meg. ... A Republikánus Párt 1952-ben, húsz évi ellenzékiesség után (került hatalomra), és a háború utáni gyászos nemzetközi helyzetet a demokratapárti külpolitika nyakába varrta... Sokan azzal, hogy a leigázott országok sorsát siratták, egyfelől belpolitikai ellenfeleiken ütöttek egyet, másfelől a kelet- és közép-európai országokból bevándorolt szavazók rokonszenvére vadásztak... De a felszabadítás nem vált az amerikai kormány politikájává azáltal, hogy a republikánusok megnyerték az elnökválasztást. A hang-

súly most már a békés felszabadításra tolódott... különösen azóta, hogy a Szovjetunió behozta hátrányát az atom és thermonukleáris fegyverkezés terén, és a harmadik világháború esélye csökkent... Az emigrációs politika azonban, a jelek szerint, megrekedt a Republikánus Párt 1952-es kampányjelszavainál, ezekhez folyamodik, ezekre hivatkozik ma is..."

A vita során megfogalmazott aggodalmakat és félelmeket néhány hónap múlva a felgyorsult események éles megvilágításba állították.

Az ötvenhatosok

A „kijózanult emigráció" kezdetben szűk kört alkotó csoportból kiábrándult, magába roskadt, vagy utóvédharcokat folytató, de mindenképpen sarokba tett – mert feleslegessé vált – eszközzé alacsonyult az 1956 őszi nagy fellángolás után.

A világpolitikában beértek a már 1953 óta tartó változások. Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálával szinte egyidőben állt be szovjet–amerikai viszonylatban a nukleáris „patt" helyzet, ami döntően hatott az amerikai külpolitikára is. Nem akartak már olyan kalandba keveredni, amelyből atomháború robbanhat ki. Az 1953–1956 között lezajlott kelet-európai események – Kelet-Berlinben, Varsóban és Budapesten – arról is meggyőzték Washingtont, hogy a kelet-európai helyzet magától is változhat, és bekövetkezhet az olvadás.

A folyamatot kívülről továbbra is meggyorsították, de amikor már majdnem törésre került a sor – mint pl. 1956 őszén –, Washington a látszatát is el akarta kerülni, hogy érdekei fűződnek Kelet-Európához. Jellemző az a távirat, amelyet John Foster Dulles amerikai külügyminiszter Belgrádon át küldött Moszkvába 1956 októberében, megállapítva: „Washingtonnak nem fűződnek közvetlen érdekei Kelet-Európához". Az amerikai külügyminisztérium 1956. november 2-án keltezett táviratát Tito jugoszláv elnökhöz az amerikai

Kongresszusi napló 1960. aug. 31-i jegyzőkönyvének 18 785. oldalán tették közzé először. A magyar fordítás: „Az Egyesült Államok kormánya nem rokonszenvez a Szovjetunióval határos olyan kormányokkal, amelyek barátságtalanok a Szovjetunióval szemben."

De jellemző az is, hogy később Robert Murphy v. külügyi államtitkár: „Diplomat among Warriors" (Diplomata hadviselők között) című emlékirataiban azt írja, hogy az 56-os eseményekért „elsősorban a SZER magyar munkatársait terheli a felelősség". A szerző ezenkívül Eisenhower volt elnököt is hibáztatta kortesbeszédeiért, amelyekben „meggondolatlanul" felszabadításról beszélt, noha jól tudta, hogy annak sem katonai, sem külpolitikai lehetősége nem volt, sőt Murphy szerint az amerikai diplomácia, „a hadviselők", vagyis a hidegháborús propagandaszervek közé ékelve, elsősorban az amerikai érdekeket képviselte, és megértették, hogy a Szovjetunió 1956-ban viták és megfontolások után úgy cselekedett, ahogyan hasonló helyzetben az Egyesült Államok is tett volna saját biztonsága, a nyugati védelmi szervezet és szövetségi rendszer fennmaradása érdekében.

Az előbbiek a hidegháború története szempontjából lényeges és fontos részletek, mert az amerikai külpolitika kettősségét dokumentálják. A politikai emigráció 1953 után részben felismerte az ellentmondást, de úgy magyarázta, hogy a washingtoni külpolitika csak taktikából engedékeny, hiszen egyelőre nem tehet mást. Azt nem ismerte fel, hogy Amerika *érdekből,* és nem egyszerűen taktikából alkalmazkodott a kialakult hatalmi egyensúlyhoz.

Emiatt viselkedett úgy, hogy nem használt Ameri-

kának, Magyarországnak viszont ártott. Nem a rendszernek, hanem a magyar közvélemény hibás befolyásolásával, irreális vágyálmok, pusztító érzelmek, alaptalan elvárások és követelések felkorbácsolásával. A bizalmi válságba került országban, ahol mindenki a korábbi hibák kijavítását követelte – de már senkinek sem hitt –, és a belső nehézségek fokozódtak, különösen a Rákosi-klikk erkölcstelen, bűnös törvénytelenségeinek feltárulása folytán, eredményesebbé vált a lélektani hadviselés.

A propaganda-hadjárat élesen szovjetellenes volt, bár a szovjet kormány kész volt megvitatni, miképpen küszöböljék ki a szocialista táboron belül az egyenjogúság megsértésének bármiféle lehetőségét, és „kész volt megvizsgálni a Varsói Szerződés értelmében az egyes kelet-európai országokban ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok helyzetét is. Minderről az SZKP elnökségében is nagy viták folytak".

A lehetőség tehát lassan kibontakozott volna, de az események hamarosan újabb és újabb politikai helyzetet teremtettek. Ezért nagy részben valóban a SZER irányította propagandagépezetet terheli a felelősség, hiszen a magyar közvéleményt hamisan tájékoztatta az amerikai külpolitika céljairól.

Amikor november 4-e után a kétszázezer menekültről – akiket „szabadságharcosként" fogadtak – hamarosan kénytelenek voltak elismerni, hogy közülük csupán néhány ezer ember kezében lehetett fegyver, az emigráció kiábrándult a „forradalmárokból". Kiderült az is, hogy a menekülteknek egy-két százaléka volt csak a szó szoros értelmében vehető politikai emigráns. A többi az 56-os eseményeket követő határátlépési

lehetőséget használta ki, köztük mintegy tízezer olyan, közbűntényes elítélt is, aki októberben kiszabadult a börtönökből.

A hidegháborús propaganda váratlan „eredménye" volt az a kétszázezer magyar, akiket, amilyen gyorsan csak lehetett, igyekeztek a nyugati országok kormányai letelepíteni. Az ENSZ Közgyűlése magyar menekültügyi programot szavazott meg. (A magyar delegáció is.) A magyar közvélemény illúzióinak táplálására legtöbbet költő Egyesült Államok a lakosságához viszonyítva a legkevesebb magyart fogadta be, szemben Svájccal, Ausztráliával, Kanadával és Angliával. A korkép teljességéhez tartozik, hogy a segélyakciók körüli visszaélések, nyerészkedések napirenden voltak.*

A politikai emigrációt megdöbbentette a menekültek túlnyomó hányadát alkotó fiatalok kiábrándultsága. A menekült fiatalokról megjelent számtalan cikk közül a *Dél-amerikai Magyar Hírlap* 1957. október 27-i cikke: „Az európai városokból innen is – onnan is kapjuk a beszámolókat, amelyek egybevágóan azt állapítják meg, hogy a menekült magyar fiatalok és az európai ifjúság között mély lelki szakadék figyelhető meg. Ez azzal magyarázható, hogy a magyar ifjúságot tizenkét évig marxista–leninista ideológiával nevelték. Ennek következtében egészen hamis képük van Európáról, az európai történelemről és a nyugati kultúrvilágról. Egyáltalán nem leplezett ellenszenvvel, sőt ellenséges érzülettel állnak szemben a nyugati világ társa-

* Oesterreich: Offene Grenze. Bécs, 1959; Hungarian Refugee Relief. Genf, 1957; Das Geschäft des Jahrhunderts. *Spiegel*, 1957. ápr. 10.

dalmi és gazdasági rendjével, anélkül azonban, hogy ismernék ezek szerkezetét és volna valami elképzelésük arról, hogy milyen rendszerrel lehetne helyettesíteni őket. Mert a kommunizmust, minden megnyilatkozásában, fenntartás nélkül elvetik. E fiatalokkal való beszélgetések eredményeképp immár kétség kizárásával megállapítható, hogy az októberi forradalom nemzeti anarchizmus volt. Meg akartak szabadulni az ellenséges, elviselhetetlen, idegen rémuralomtól. De hogy mivel helyettesítsék a gyűlölt rendszert, arról nem volt elképzelésük."

Barankovics Istvánnak, az MNB tagjának 1957. január 8-án írt leveléből: „Az ifjúság nagy része vallástalan, vagy ami még rosszabb: közönyös, és cinikusan tekint minden metafizikára; se szülői, se egyéb tekintélyt nem ismer; rendkívül követelődző; a létharcban eldurvult; erkölcsei sok kívánnivalót hagynak hátra; csak szakműveltséggel bír, de a nyugati humanista műveltségtől idegen... Agyaros-karmos nemzedék ez, mely a létharcra van felkészülve. Félő, hogy sok baj lesz a fiatalokkal."

A fiatalok nem növelték az emigráns vezérek 1956-ra már alaposan megfogyatkozott táborát. Az első hónapokban még csatlakoztak valamelyik régi szervezethez, majd belőlük kiábrándulva visszahúzódtak, és felismerve a helyzetet, hozzáláttak tanulmányaik befejezéséhez. A nem értelmiségi fiatalok hamarosan szakmájukban helyezkedtek el, vagy önállósultak. Mindkét rétegre jellemző volt, hogy keményen dolgozott, mert meg akarta vetni megélhetésének biztos alapját. Természetes, hogy ők is annak a Magyarországnak emlékét és alkotmányát őrizték magukban, amelyet 1956

őszén maguk mögött hagytak. Amikor az 1963-as amnesztiarendelet után az 56-os menekültek idegen útlevéllel, új állampolgársági igazolvánnyal a zsebükben hazalátogattak, a politikai emigráció tíz- és tízezrével vesztette el addigi passzív támogatóit. Az történt, hogy az 56 előtti Magyarországra visszaemlékező, 1966-ban már a harmincas éveikben járó fiatalok olyan országgal találkoztak a látogatásuk során, amely számukra a korábbinak „lényegesen bővített és javított kiadása" volt. Nem így a 44- és a 47-es évjárathoz tartozók, akiknek emlékei egészen a háború előtti évekig, a többpártrendszer és a 45–49 közötti demokrácia idejére nyúltak vissza. Amikor a 60-as években ők is megkezdték a hazalátogatást, az élmény jobban megrázta őket, mint az 56-osokat, akiknek a szemében minden jobb volt. A látottakat a 49–56 közötti időszakkal vetették össze.

A 44-es és 47-es években emigrált magyaroknak az a része, amely rendszeresen látogatott haza, nem is az 1949 előtti magyar állapotokkal, hanem új hazájának parlamentáris rendszerével és a kapitalista, polgári társadalommal kezdte egybevetni új magyarországi tapasztalatait. Sok szempontból Magyarország javára billent a mérleg nyelve. A látogatások előtti előítéletek letompultak, az érzelmek elcsitultak, és a kínzó honvágyból kigyógyultak.

A régiek, vagyis a 44-es és a 47-es politikai emigránsok körében csalódást és zavart okozott az is, hogy az 56-os fiatalok közül több ezren *„hálátlanul"* repatriáltak a világ minden részéből. Ennek többféle magyarázata is adódott. „...Az Ausztráliába érkezett fiataloknak (a mi tapasztalataink szerint) több mint a fele nemhogy

politikai, de gazdasági okok miatt sem érkezett Nyugatra. Elbeszéléseikből kiderült, hogy odahaza sem érdekelte őket a politika, viszont életszínvonaluk a megszokott, hazai környezetben jobb volt, mint Nyugaton. Legalábbis ezt állítják. S ha nemcsak a fizetéseket, árakat, de az élet sok más, pénzben nehezen kifejezhető értékeit is számba vesszük, valószínűleg igazuk is van.

Miért hagyták el az országot?... Azt hitték, hogy a rendszer azért gyalázza Nyugatot, mert az kívánatos valami, és nem lenne kívánatos, ha odakívánkoznának százezrek. Azt hitték, hogy a televízió–autó–utazás–könnyű élet ugyanúgy tartozik a nyugati életformához, mint a trolibusz, néprádió és a nehéz fizikai munka az otthonihoz. Kiderült, hogy mindebből semmi sem igaz! Mert a nyugati életformához elsősorban a sok és kemény munka tartozik, és könnyen, könnyű életet senki sem érhet el Nyugaton. Mármint munka nélkül... Ezt látják be a fiatalok közül azok, akik ezek után – nagyon logikusan – értelmét vesztettnek tartják azt, hogy Nyugatra jöttek. Miután a fiataloknak ez a hányada a politikában sem volt „érdekelve", s miután Magyarországon a forradalmi intermezzo elmúltával lényegében ugyanaz a rendszer áll fent ma is, érthető, hogy Kanadából, Amerikából és innen visszavágynak abba az országba, ahol nyugati tapasztalataik és hazai emlékeik egybevetése után, úgy látják, könnyebb az élet..."*

És akik maradtak?

* *Független Magyarország*, Sydney, 1958. márc. 15. Visszatérő fiatalok.

A 44-es és 47-es politikai emigránsok híveket toboroztak közülük. A vegyes összetételű menekült tömegben természetesen voltak, akik múltjuk, érzelmeik, világnézetük szerint a 44-es vagy a 47-es elképzelésekhez kapcsolódtak, noha 1956-ig otthon éltek. Nem volt tehát meglepő, hogy akadtak, akik a hungaristákhoz, mások a kisgazdapárti politikusokhoz, vagy éppen a szociáldemokratákhoz igazodtak. De akadtak a – különösen a politika iránt közömbös – fiatalok között olyanok is, akik felcsaptak alkalmi tagnak, majd a „zsold" felvétele után tovább álltak, esetleg máshol bukkantak fel. Erősen működött bennük az életösztön, de hamarosan rá kellett döbbenniük, hogy az ilyen alkalmi „kapcsolódásból" tartósan és jól megélni nem lehet. Ekkor előkeresték a hátizsákokból a mesterségük szerszámait, vagy hozzáláttak tanulmányaik befejezéséhez. Ezzel megszűntek politikai emigránsok lenni.

Az 56-os fiatalok többsége nemcsak a politikai emigrációhoz nem csatlakozott, hanem koruk és előképzettségük, műveltségük hiányosságai miatt a magyarságától is könnyebben szakadt el, s zuhant szabadesésben idegen népek, nyelvek tengerébe, jobb esetben idegenekkel kötött házasságok révén. Tragikus esetekben: idegenlégiókba, őrültek házába. A „sikeresek" pedig a kulturális senki földjén a nem kötődők karrier- és pénzhajszájába kerültek. A több ezerre becsült főiskolai, egyetemi hallgatóból sokan azonnal folytatták tanulmányaikat valamelyik külföldi egyetemen. Ez a csoport tehát „más elfoglaltsága" miatt nem került a politikai emigráció hatása alá, hanem néhány év múlva diplomával, valóban elsajátított új nyelvvel, „magánmagyarként" vagy egy új társadalomba beilleszkedett

emberként a diaszpóra legértékesebb rétegét alakította ki, sokat használva Magyarországnak is.

A politikai emigráció tehát 1956 után nem nyert tömegeket. Nemcsak a Bizottmány, hanem a tőle távol álló jobboldali mozgalmak sem, amelyek főleg antiszemita és soviniszta jelszavakkal igyekeztek magukhoz édesgetni a fiatalokat.

A politikusnak nevezhető ötvenhatosok egy része a már meglévő politikai mozgalmakhoz – így pl. a Bizottmányhoz – csatlakozott, hiszen némi időeltolódással régi fegyvertársak találkoztak külföldön. Felvetődött a lehetőség, hogy fenntartják a Bizottmányt, de kiegészítik az 56-os áradatból felbukkant politikusokkal, vagy egészen új emigráns képviseleti szervet hoznak létre. Az amerikaiak önálló 56-os politikai szervezet felállítását szorgalmazták. Így alakult meg sok huzavona után a Forradalmi Tanács, amelyben a „régiek" is helyet kaphattak volna, de közülük többen „elvi okokból" nem voltak hajlandók szerepet vállalni. A Bizottmány formálisan nem szűnt meg. A Forradalmi Tanácstól önmagukat távol tartó bizottmányi tagok nélkül a Forradalmi Tanács nem volt reprezentatív, és ezek mindent elkövettek annak érdekében, hogy ne is legyen az. Amikor pedig a Forradalmi Tanács egyik szervezője, Szabó Miklós v. kisgazdapárti képviselő visszatért Magyarországra, az eddig várakozó álláspontot lévő bizottmánybeliek határozott akciót kezdtek a Forradalmi Tanács felszámolására. Támadták a hazatérteket és az emigrációban maradtakat, többek közt Kéthly Annát, aki 1956. november 2-án a Nagy Imre-kormány államminiszteréként maradt Bécsben, továbbá Király Béla tábornokot és másokat,

akiknek nevével fémjelezve, de nélkülük, 1957 elején Strassburgban megalakították a Magyar Forradalmi Tanácsot, az 1956 őszén életre kelt pártok és szervezetek küldötteiből. A Forradalmi Tanács, mint neve is mutatta, 1956 eseményeit tekintette jogfolytonosságnak. Megalakulását követően azonban soha nem működött.

1957. március 15-én a Forradalmi Tanács helyébe egy Párizs–New York kettős székhellyel rendelkező csúcsszervet hoztak létre: „A Szabad Magyarország Nemzeti Képviselete" néven,* majd az új szerv *Szabad Magyar Tájékoztató* c. lapjának első számában (New York, 1957. május 15-én) nyilvánosságra hozták, hogy a Nemzeti Képviselet a strassburgi Forradalmi Tanács, valamint a Kéthly-féle Kormányképviselet összeolvadása és kibővítése útján jött létre. Csatlakozott hozzá Király Béla v. tábornok, Kővágó József v. budapesti polgármester, a Nagy Ferenc-féle Parasztszövetség, az 56-os Munkástanácsok volt vezetői, valamint a Petőfi Kör nyugatra került tagjai, illetve vezetői.

A Nemzeti Képviselet be akarta vonni az 1945 utáni országgyűlések volt képviselőit, továbbá az 1945–1956 között „a demokrácia megteremtése érdekében viselt tisztség vagy kimagasló tevékenység" alapján érdemes személyeket is. Más szóval: a Nemzeti Képviselet a

* A Nemzeti Képviselet és a Bizottmány közötti tárgyalásokról két megjelent dokumentumra támaszkodom. Barankovics István: Az ún. nemzeti képviselet kérdéséről. New York, 1957. nov. 4. Dr. Varga László: Jelentés a Magyar Keresztény Demokrata Unió Központi Bizottságának, az egységes Nemzeti Képviselet létrehozásának érdekében végzett tevékenységéről. New York, 1958.

passzív és megritkult Bizottmány helyére akart lépni. Ennek érdekében újabb konferenciák kezdődtek. 1957 júniusában Bécsben ültek össze a politikai emigráció csúcsszerveinek megbízottai. A szociáldemokraták a Nemzeti Képviselet kibővítéséről akartak csak tárgyalni. Ezzel szemben a többi – főleg 1956 előtti emigráns politikus – azt szerette volna, ha a Forradalmi Tanács után a Nemzeti Képviselet is feloszlik, és egy merőben új központi testület létesül, mégpedig a Bizottmány elnökének vezetése alatt.

Miután a bécsi megbeszélések sikertelenek voltak, úgy döntöttek, hogy Párizsban folytatják az egyezkedést. Párizs sem hozott eredményt, és így 1957 október-novemberében New Yorkban találkoztak a politikai emigráció vezetői, ahol kenyértörésre vitték a központi szervezet ügyét. Miután a Bizottmány elnöke nem volt hajlandó feladni az 1945-ös választás után összehívott nemzetgyűlésre visszavezetett fikcióját, az 1956-osok pedig, a hozzájuk csatlakozó korábbi politikusokkal szintén nem engedtek – útjuk végleg kétfelé vált.

1957 végén megszűnt a Magyar Nemzeti Bizottmány, és megszűnt a Forradalmi Tanácsból 1957 elején alakult Nemzeti Képviselet is, hogy 1958 elején átadja helyét a Magyar Bizottságnak. Ebben a szervezetben az 1945-ös és 1947-es országgyűlés tagjai, valamint az 1956-os politikai emigráció egyes képviselői foglaltak helyet, kivéve a hajthatatlan Kéthly Annát és csoportját, valamint a „Magyar Október 23. Mozgalom" néven külön szervezetbe vonult Sulyok Dezső 47-es képviselőt. A Magyar Bizottság elnöke Varga Béla v. házelnök lett. A szervezet központi irodája ugyanott

működött, mint a volt Bizottmányé. A Bizottságnak azonban az átlag hetvennégy tagú Bizottmánnyal ellentétben csak tizenhat állandó tagja volt, koalíciós alapon.* Kilenc a Kisgazdapártból, kettő-kettő a Demokrata Néppártból és a Nemzeti Parasztpártból, három pedig az ötvenhatosokból.

Az MB időnként *Szabad Magyar Tudósító* címmel sokszorosított kőnyomatost adott ki, 1961–1963 között *The Hungarian Quarterly* címmel angol nyelvű szemlét is. Ezenkívül 1958–1966 között négy kiadásban jelent meg a *Facts about Hungary. The Fight for Freedom* c. három-négyszáz oldalas zsebkönyv.

Az emigráció Bizottságon kívüli irányzatai közül a legitimisták változatlanul kitartottak korábbi álláspontjuk mellett. Véleményüket a „II. Ottó örökös király válasza a szabadságharcosok és más emigránsok által Hozzá intézett kérdésekre" c. nyilatkozatból lehetett megtudni. A New Yorkban megjelent *Krónika* 1958. januári számának első oldalán Kóródi Katona János v. kisgazdapárti képviselő kérdéseire Ottó többek között egyszerűen szembeállította a „kommunizmust" mint erőszakállamot a jövőbeli magyar „jogállammal", melynek „pozitív törvényalkotása a természetjog alapjaira fog épülni". Tehát dr. Habsburg Ottó államtudományi és politikai végzettségével azt állítot-

* A Magyar Bizottság tagjainak névsora (zárójelben emigrációjuk kezdőéve): Varga Béla elnök (1947), Kővágó József alelnök (1956). Tagok: Adorján József (1956), Auer Pál (1947), Barankovics István (1947), Hajdú-Németh Lajos (1947), Jónás Pál (1956), Király Béla (1956), Kiss Sándor (1956), Kovács Imre (1947), Nagy Ferenc (1947), Pfeiffer Zoltán (1947), Szabó Pál (1947), Varga László (1947), Váli Ferenc (1956), Vidovics Ferenc (1956).

ta, hogy lehetséges „jogállam" a minden államszervezet lényegéhez tartozó kényszerítő erőszak nélkül. Ezután nem volt meglepő, hogy 1958 elején – bár Magyarország leendő államformájának eldöntését a majdani „okos és tárgyilagos" közvéleményre bízta – mégis kifejtette:

„Ami általános európai szempontból az én nézetem a királyság jövőbeni feladatáról: a királynak hivatása az államban, hogy a pártküzdelmektől való függetlenséget és a pártokfölöttiséget képviselje, és ezáltal az emberi jogbiztonság és jogfolytonosság garanciája legyen. Tehát hivatása egy fejedelem-királynak, hogy a mindig előretörekvő magánérdekekkel szemben a köz- az általános érdekek védője legyen, és legfőképp azokat képviselje és védje, akik gyengék és nincsenek szervezve.

Az erőseknek van módjuk, hogy jogigényüket maguk keresztülvigyék. A gyengéknek szükségük van védőre.

Továbbmenőleg a Királyság hosszabb időbeli tartama az állam számára azt a lehetőséget biztosítja a mostani technikai és dinamikus korszakban, hogy hosszabb időre lehet terveket megvalósítani. A köztársaságokban hátrányos, hogy a tervezés bizony az államfő, a parlament és a változó kormányok időtartamához, periódusához van kötve. Ha az állam egy hosszabb, állandó tartamú intézmény, mint a királyság, ez az alapja a hosszabb időre lehetséges tervalkotásnak és

megvalósításának, mely véleményem szerint az »atom« és »automation« korszakában döntő jelentőségű."

Miután államformától függetlenül az európai alkotmányos monarchiákban nem a névleges uralkodók, hanem a változó parlamentek és kormányok gondoskodnak a többség akaratának végrehajtásáról, valamint a kisebbségi vélemény, a „gyengék" és az általános nemzeti érdek védelméről, az emigráció találgathatta, hogy a nyilatkozó miféle felvilágosult abszolutizmust hirdetett meg az atomkorszakban...

A konzervatív és szélsőjobboldali mozgalmak alól is kicsúszott a talaj 1956 után. Egyetlen „sikeres" akciójuk 1957–1964 között a Király Béla tábornok által kezdeményezett Szabadságharcos Mozgalom többfelé szakadása, az eredeti mozgalom teljes megszűnése, és más elnevezésű „szabadságharcos" szövetségek alakítása vagy kisajátítása volt.*

Jelentőségük azonban a Farkas Ferenc-féle Szabadságmozgalom és hasonló névleges keretek színvonalára süllyedt, márcsak azért is, mert 1956-ban kikerült vezetői és tagjai az 1944–1945-ös politikai emigráció antikommunista-soviniszta-parancsuralmi ideológiájának hatása alá kerültek.

A baloldali mozgalmak között az Andreánszky-Erőss Ferenc–Kiss Menyhért nevéhez fűződő brüsszeli független Magyar Szocialista Mozgalom és *Fáklya* c.

* Ezen kívül még két szervezet alakult hungarista vezetés alatt: a „Kard és Kereszt Mozgalom" és a „Hungária Szabadságharcos Mozgalom".

lapjuk élesen szemben állt a Kéthly–Szélig–Bede és Kemény György-féle csoporttal, őket mint Peyer örököseit tüntette fel, akik beálltak a SZER szolgálatába.*

A szociáldemokrata és szakszervezeti mozgalom törvényes képviseletét maguknak tulajdonító Kéthly Anna és Szélig Imre, e belharcokkal elfoglalva, tevékenységét az 1957–1964 között Londonban megjelent *Népszava* kiadására összpontosította.

A Párizsban 1953–55 között megjelent *Valóság* (1958-tól *Szocialista Magyarország–Európa* címmel), mint „A Magyar Népi Erők Munkaközössége" (Borsos Sándor és Presser István mozgalma) a két szocialista irány között őszintén, de anyagi eszközök nélkül, tisztességes politikai elképzelést kísérelt meg feleleveníteni.

Miután mindhárom szociáldemokrata frakció megegyezett a volt Bizottmány elítélésében, a jogutód Magyar Bizottságba sem kerültek be.

A szélsőjobboldal szereplői és sajtója az ENSZ-et a „világelnyomásra készülő bolsevista-zsidó-kapitalista nemzetközi összeesküvés" fórumának nevezte, és a „magyar kérdés" megoldását más módon gondolta előmozdítani.

*

1956 után elszaporodtak a politikai magánakciók is, amelyeknek indítóoka vagy pénzszerzés, vagy a szereplési vágy, vagy a „valamit" tenni akaró nyugtalanság volt.

Mutatóba néhány...

* *Fáklya*, 1957. április 15. VIII. évf. I. sz.

A tasmániai Ausztrál–Magyar Egyesület világakciót indított 1959-ben egy, az ENSZ-hez küldendő memorandumra történő aláírásgyűjtésre. Azt kérték, hogy vonják ki az orosz csapatokat Magyarországról, az ENSZ garantálja az ország függetlenségét, és a világszervezet felügyelete alatt tartsanak titkos választásokat. Hasonló követelésekkel majdnem minden lap és mozgalom előállt már 1957–1959 között. A tasmániai egyesület azonban a nagyobb nyomaték okából a memorandum aláíróitól nem töltőtolluk, hanem saját vérükbe mártott toll használatát kérte. Az ötlet nagy sajtót kapott, amikor orvosi, ápolónői asszisztenciával minden aláírni szándékozótól vért vettek, és azzal a véradók aláírták nevüket. E szertartást és a memorandum komolytalanságát bíráló helyi újságot ünnepélyesen lemondták a ceremónia résztvevői.

Hasonló, milliószámra gyűjtött aláírásakciót kezdeményezett 1961–1962-ben a müncheni *Nemzetőr* egy ENSZ-nek címzett beadvány alá, amire telefonkönyvekből és más címlistákból is másoltak magyar neveket.

Egy londoni emlékbizottság plakettet próbált eladni 3,80 dollárért.

A nyugat-németországi jobboldali szervezetek 1960 elején a „Magyar Emigráció Vándorzászlója" mozgalom keretében egy magyar birodalmi címeres-koronás zászlót indítottak világ körüli útra. Átadó-átvevő zászlóőrségeket, fogadásokat, zászlóünnepségeket (bállal egybekötve) rendeztek.

Vágó Pál volt nemzetiszocialista képviselő Emlékirat c. írását 1956. november 11-én „szigorúan bizalmas" jelzéssel küldte szét, előzetes hozzászólásra. Az

emlékirat a Buenos Airesben megjelent *Dél-amerikai Magyarság* c. hetilap 1959. aug. 27. és 1963. júl. 4-i számában, részben fotokópiákkal jelent meg. Az emlékirat szerint: „A harmadik világháború elkerülhetetlen. Csak az Atya Úristen tudja, melyik fél marad felül. Bölcs politika az, amelyik mindkét eshetőségre alkalmas utakat nyit és szalonképes garnitúrát állít." Az Emlékirat, amit a kínai, indiai, pakisztáni, japán és indonéz kormánynak küldött el Vágó – barátai kiegészítő megjegyzéseivel módosítva –, a harmadik világháború nyertesének Kínát véve, a pekingi kormánynak javasolta: Magyarországgal – mint Ázsia Európába tolt dárdahegyével – összefogva pusztítsa el a keresztény nyugati világot, mert, „a bibliával le nem igázott Ázsia nacionalista és szocialista vezető hatalma Kína". Kínának érdeke, hogy Magyarországgal szövetkezzék, miután mi magyarok végre beláttuk, hogy minden bajunk István királytól származik. Ő ugyanis nemcsak hagyományainkat irtotta ki, de egyben „reánk is erőszakolta a zsidó fétisimádást". Vágó figyelmeztette Kínát, legyen óvatos Moszkvával, és ne tévessze meg az azonos ideológiai alap. A történelem ugyanis – írta Vágó – változatlanul a fajok harca egymás közt, és ajánlatos lenne, ha Peking úgy tekintené Moszkvát, mint egy ellenséges fehér birodalom központját. Minket magyarokat azonban magukénak mondhatnak, számíthatnak reánk, mert ezer esztendő gyökeres átértékelése után, faji adottságaink tudatosításával, hozzájuk tartozunk. És így tovább folytatja Vágó, a „csinai vonalat" követő lapja, a *Kelet Népe,* amelynek alcíme: „A Csinai–Magyar Kultúrközösség Lapja" időnként

megjelenő számaiban. A borítólap szerint a közösséget „a Vén Mágus – az elnök – vezeti".

Egy másik ötlet kivitelezője, ugyancsak Nyugat-Németországban, az emigráció egységét úgy akarta megvalósítani, hogy magyar címeres urnákat készíttetett, amelyeket a terv szerint a világszerte sokasodó magyar sírhantokra kellett volna a hozzátartozóknak megvásárolniuk, és így örök időkre emlékeztetni a világot a szétszóródott magyarságra.

Megkapóan átlátszó volt a „Magyarország Szabadsága – Világbéke" magánkezdeményezés, melynek sajtóhibás levélpapirosán a vállalkozó neve, Hegedűs Jenő állt. Jelmondat: „Két pogány közt", és alatta angolul: „Between two Gods". A csatlakozóknak évi hat dollárt kellett volna a München I. postahivatal 628-as fiókjába beküldeni, amiért egy kötvényt kaptak volna. A körlevél megígérte, hogy a kötvényeket „az ország felszabadítása után tíz éven belül" kamatmentesen ugyan, de visszatérítik. Hogy milyen pénznemben és ki, az kimaradt a körlevélből. Más minden benne volt.

A „valamit tenni akarók" is cselekedtek. A „Bizottmányi Tudósító" számolt be róla: „1957. június 20-a a magyar emigráció aranybetűs napja. Ezen a napon gyűlt össze Washingtonban az USA-ban megszervezett tizennégy országos magyar egyesület vezetősége, hogy szövetkezzen a Szovjet ellen megvívandó harcra szülőhazánk felszabadítása érdekében. Eddig a következő szervezetek jelentették be csatlakozásukat az Amerikai Magyar Honvédelmi Bizottsághoz: Amerikai Magyar Szövetség, Magyar Nemzeti Bizottmány, Szabad Magyarország Nemzeti Képviselete, Magyar Nemzeti Sportszövetség, Amerikai Magyar Reformá-

tus Egyesület, Bridgeporti Szövetség, Amerikai Magyar Katolikus Liga, Evangéliumi Egyház Magyar Egyházkerülete, Független Magyar Református Egyház, Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat, Szabad Magyar Jogászok Szövetsége, Magyar Faluszövetség, Piarista Diákszövetség, Amerikai Magyar Képzőművészek Szövetsége. Az alakuló ülés kimondta, hogy egyéni tagság nincs, de felszólít minden magyar szervezetet a csatlakozásra."

Az így megalakult Amerikai Magyar Honvédelmi Bizottság hadüzenetet intézett a Szovjetunióhoz! A fent idézett közlemény befejező mondatai szerint: „A washingtoni szovjet nagykövetségen az Amerikai Magyar Honvédelmi Bizottság jegyzékét a követség egy tisztviselője vette át a magyar megbízottaktól."

Az ugyancsak polarizálódott politikai emigráció nagyjából egységes álláspontot foglalt el az ENSZ fórumán szereplő „magyar kérdéssel" kapcsolatban. Ebben a kérdésben tanúsított egységük azonban nem jelentett valódi összetartó erőt.

1956-tól 1962. december 20-ig az ENSZ Közgyűlése huszonöt határozati javaslatot szavazott meg a magyar kérdés rendezésére, amiből egyet sem hajtottak végre. Elsősorban az Egyesült Államok és kis szövetségesei vagy a kelet-európai térségtől messze fekvő államok szavazatai tartották ébren a kérdést, amely már 1956 őszén sem volt olyan probléma, amely a nyugati kormányokat, különösen az amerikait valóban nyugtalanította volna. Éppen ellenkezőleg: kínosan érintette őket. Részben azért, mert a hidegháborús években folytatott propagandájuk és a Szovjetunió elleni elképzeléseik lepleződtek le. Jellemző, amit Henry Cabot

Lodge (az USA ENSZ-nagykövete 1956-ban) öt évvel később mondott: „Azokban a hónapokban nem voltunk biztosak a tényekben... bármiféle elhibázott lépés nemcsak Amerikának, de Magyarországnak is végzetes lehetett volna... de mindent elkövettünk, ami módunkban állt, kivéve olyasmit, ami háborúhoz vezetett volna."*

Eisenhower pedig elnöki éveiről adott interjújában (szintén 1961-ben) ezt mondotta:

„Igen, az 1952-es elnökválasztási kampány idején elhangzottak olyan ígéretek, hogy fel fogjuk szabadítani a vasfüggöny mögötti országokat... de én a magam részéről mindig is hozzáfűztem, hogy békés módszerekkel..."

A riporter feltette a kérdést az akkori libanoni katonai beavatkozás, az amerikai partraszállás kapcsán, hogy Magyarország esetében nem merültek-e fel akkoriban hasonló tervek? Mire a volt elnök kijelentette, hogy a két dolog különbözik. Libanonnal volt, Magyarországgal nem volt semmiféle segélynyújtási egyezménye Amerikának.**

A segélynyújtási egyezmény hiánya azonban nem gátolta Amerikát abban, hogy a „magyar ügyet" hatalmi céljainak szolgálatába állítsa. 1956-tól 1962-ig mesterségesen be-bevetette az ENSZ plénumára, és hat éven át ébren tartotta azt az ügyet, amelynek rendezésére komolyan sohasem gondolt.

Végül, az ENSZ 1963-ban elfogadta a magyar dele-

* H. C. Lodge levele a *Hungarian Quarterly*, New York szerkesztőségéhez. 1961. 2. szám.

** A C. B. S. Rádió 1961. november 23-i adásában hangzott el.

gáció megbízólevelét, és 1964-től Magyarország ismét teljes jogú tagja lett a világszervezetnek.

Az amerikai–magyar diplomáciai kapcsolatok közben sem szakadtak meg, mint ahogy az ENSZ akkori főtitkára, U-Thant is előbb tett hivatalos látogatást Budapesten, mint ahogy a magyar ENSZ-delegációt elismerték volna.

Ravasz Károly cikke: A magyar kérdés 1960-ban,* világszerte feltűnést és sok vitát váltott ki. A cikk néhány megállapítása:

„...a magyar kérdés megoldása akkor következik be, amikor a magyar nép teljes mértékben visszanyeri önrendelkezését, és reálisan felmérve helyzetét, önként vállalja a világhelyzetből és nemzetközi erőviszonyokból folyó követelményeket. Ma a megoldást jelentő helyzet felé közeledni csak lépésről lépésre lehet.

...A magyar kérdést elsősorban a magyar nemzetnek kell megoldania, és ha megoldja, akkor mindkét világhatalom örömmel fogja rá áldását adni és deklarálni, hogy egy nyitott problémában sikerült megállapodásra jutni, és ezzel a hidegháború felszámolásának és a békés koegzisztenciának egy fontos mérföldkövét lerakni... Az első feltétel, hogy saját helyzetünket a helyes földrajzi és történelmi perspektívából szemléljük... A következő lépés annak a felmérése, hogy mik a Szovjetunió érdekei Magyarországon. Mindenekelőtt realizálnunk kell azt, hogy 1945-ben ezen a téren

* *Független Magyarország*, 1960. I. 15.

gyökeres változás következett be. Magyarország 1945-ben is nagyon kis hatalom volt a Szovjetunióhoz képest, de technikailag és gazdaságilag tényező volt a Szovjetunió számára... Ma a tudományos és technikai együttműködésben túlnyomóan, ha nem is kizárólagosan, a szovjet a tanító, és a magyar a tanuló fél. Ma a Szovjetunió számára a magyarországi külkereskedelmi forgalom gyakorlatilag elhanyagolható, míg a magyar közgazdaság részére a szovjet és kínai piac és nyersanyagok életbevágóan fontosak. Megváltozott Magyarország stratégiai fontossága is...

Ha Magyarország stratégiailag nem fontos... ha pedig a szocializmus nem jelenti már a szovjet példa szolgai másolását, akkor mi is meglelhetjük benne a hagyományainknak és adottságainknak legjobban megfelelő formát, a boldogulásunkat...

Felmerül a kérdés, hogy ha messzemenő engedményekre van szükség, ha nem tehetjük azt, amit akarunk, akkor mit várhatunk egyáltalán a magyar kérdés megoldásától?...

Ez logikus kérdés. De először is: senki sem teheti azt, amit akar, még a legnagyobb hatalmak sem. Az adott körülmények minden cselekvési szabadságnak korlátokat szabnak. Ahogy az egyén is összezúzza magát, ha úgy akar élni a szabadságával, hogy nem vesz tudomást az életnek a társadalomban való éléssel együttjáró tényeiről, úgy egy nemzet sem mehet ismételten és következetesen fejjel a falnak, ha nem akar öngyilkos lenni...

Számos jel mutat arra, hogy ma Magyarországon kevesebb az illúzió, és az emberek sokkal reálisabban ítélik meg a nemzetközi helyzetet és benne Magyarország helyzetét, mint azelőtt. De ebben sokkal több a passzív beletörődés, mint az aktív elfogadás...

Mi okozza ezt a választóvonalat?... A választóvonal 1956 megítélése. Ma, több mint három évvel a forradalom után az 1956-os helyzet restitúcióját kívánni éppoly időszerűtlen és irreális, mint 1954-ét vagy 1948-ét, vagy bármilyen más évszámét. Az idő nem állt meg, és 1956 ma már történelem. Tehát lényegében egy történelmi kérdésen vitatkozunk. Pedig ha megoldást keresünk, az első lépést meg kell tennünk egymás felé... Ha azt vizsgáljuk, hogy el tudja-e látni az emigráció ezt a feladatot, a magyar politikai emigráció eddigi politikája – tisztelet a kivételnek – nem jogosít sok reményre... Egyenesen tragikus az, hogy a jó szándékkal és áldozatkészséggel átitatott legtöbb emigrációs tevékenység nemcsak haszontalan, de objektíve káros a magyar népnek... A nyugati világban folytatott antikommunista tevékenység lehet nyugati politikai célok részére hasznos, lehet erkölcsös, de a magyar nép javát nem szolgálja... Ez a dilemma minden emigráns magyar politikust az elé a választás elé állít, hogy a nyugati politikai célokat akarja-e szolgálni, vagy pedig a magyar nép érdekeit. A legtöbb emigráns, amikor eljön, úgy kezd viselkedni, mintha nemcsak ő került volna ki addigi

földrajzi helyzetéből, hanem az egész ország... Pedig úgy kellene politizálnia, mintha otthon lenne, de mentelmi joga volna."

1960. október 3-án az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlésén a magyar delegáció vezetője, Kádár János, hetven perces beszédet mondott a magyar kérdés lényegéről.

Ezen a 15. közgyűlésen már kilencvennyolc állam megbízottai vettek részt. Kádár János felszólalásában kiemelte, hogy az emberiség előtt álló két legnagyobb probléma az általános és a teljes leszerelés, valamint a gyarmati rendszer teljes felszámolása. Ami Magyarországot illeti: „A magyar nép öt év teljes nemzeti jövedelmét, az egész nemzet öt évi munkájának minden eredményét látta porrá égni a második világháborúban. Elvesztette felnőtt lakosságának mintegy nyolc százalékát: félmilliónál több emberéletet. Megközelítőleg annyit, mint a lélekszámra tizenhétszer nagyobb Egyesült Államok... Népünk joggal gyűlöli a háborút, az imperializmust. Békében akar élni minden más néppel..."*

Kádár ezután kitért a szovjet–magyar kapcsolatokra és kijelentette: „Hogyan merészeli bárki a hazám és a Szovjetunió viszonyát rágalmazni, amikor népem az utolsó tizenöt év viharos fejlődését nem utolsósorban a Szovjetunió sokoldalú és önzetlen, szocialista szellemű gazdasági és kulturális segítségének köszönheti...

* A *Független Magyarország* 1960. okt. 15-i számában: „Lelkiismeretem szerint cselekedtem..." címmel megjelent teljes szövege szerint.

Bennünket meglepett, hogy az Egyesült Államok kormánya, amely szavaiban a béke híve, a magyar kérdés tárgyalását kérte – miután a Szovjetunió kormánya az Egyesült Államoknak a Szovjetunió elleni agressziós cselekedeteit tűzette a napirendre... ez maga is világossá teszi, hogy mikor és milyen alkalmakra kell az Egyesült Államoknak a magyar kérdés az ENSZben... A vitatott 1956-os magyarországi események a történelem által lezárt kérdések... az úgynevezett »magyar kérdés« nem más, mint kizárólag hidegháborús célokat szolgáló áskálódás és rágalomhadjárat az ENSZ két tagállama: a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió ellen. A kettő közül a fő célpont persze nem a Magyar Népköztársaság. Mi magyarok hajlamosak vagyunk ugyan néha azt hinni, hogy a Föld mi körülöttünk forog, de még mi sem hisszük azt, hogy az Egyesült Államok befolyásos körei a Magyar Népköztársaságban látnák világuralmi terveik megvalósulásának fő akadályát."

Miközben Kádár az ENSZ üvegpalotájában beszélt, a környéken feliratos táblákkal tiltakoztak ellene – politikai emigránsok, akikről különben Kádár János felszólalásában megemlékezett. Feltette a kérdést:

„Rendben van-e az, hogy ha egy kormánynak nem tetszik, mondjuk, Guatemala vagy Laosz, vagy bármely más ország törvényes kormánya, akkor pénzzel, fegyverrel és felbérelt hazaárulókkal puccsot szervez annak megdöntésére? Rendben van-e az, hogy ha egy kormánynak nem tetszik a szocialista országok társadalmi rendje, akkor annak aláaknázására évi százmillió dolláros alapot, uszító rádióállomásokat tart fenn és fasiszta ellenforradalmár puccsistákat bérel?... De van-

nak a hidegháborúnak áldozatai is. Mi a hidegháborús propaganda szerencsétlen áldozatainak tartjuk a disszidáltak legnagyobb többségét. A hazug propaganda hatása alatt a hazájukból idegenbe szakadt emberek közül eddig több mint 40 000 hazatért. Ennél jóval több szívesen hazatérne, ha különböző gáncsvetések és anyagi akadályok ezt nem tennék számukra ez idő szerint lehetetlenné..."

A politikát emberek csinálják. Kádár János a sértő és az udvariasság legkisebb jelét sem mutató amerikai fogadtatását – ami nemcsak őt, hanem a magyar küldöttséget is vérig sértette – ünnepélyesen kikérte magának az ENSZ színe előtt, majd a következő, személyesnek hangzó, de az akkori légkörben sokkal többet jelentő szavakkal fejezte be a beszédet:

„Engem személyemben is sokszor támadtak e helyen, ezért engedtessék meg egy magántermészetű megjegyzés is. Én magyar munkás vagyok. Világnézeti meggyőződésem miatt nem kevés üldöztetésben volt részem a Horthy-fasiszta rendszer és a hazámat megszálló német fasiszták részéről. De mindig meggyőződésem és lelkiismeretem szerint cselekedtem. Az ember hibázhat és tévedhet, de én úgy érzem, igaz ügyet szolgálok, és büszke vagyok arra, hogy a történelem egy súlyos órájában hű társaimmal együtt munkásosztályomért és sokat szenvedett magyar népemért kiállva, ott voltam, ahol lennem kellett, és azt tettem, amit tennem kellett!"

Az ENSZ következő, 1961. december 20-i szavazásán már csak negyvenkilenc ország szavazott igennel, harminckettő tartózkodott a véleménynyilvánítástól, és tizenhét nemmel szavazott. Gyakorlatilag tehát

negyvenkilenc–negyvenkilenc volt a szavazás eredménye, majd pontosan egy évre rá, 1962-ben a közgyűlés az ENSZ főtitkárát bízta meg: ezentúl ő tegye, amit jónak lát a magyar kérdésben.

A politikai emigráció sajtója U-Thant ENSZ főtitkár leváltását követelte, tiltakozott az ENSZ-nél, valamint az amerikai külügyminisztériumban a magyarországi látogatás miatt.

A hatvanas évek közepén azonban új szelek fújtak. A nukleáris katasztrófa lehetőségét felismerve egyetlen alternatívának a békés együttélés maradt.

Az enyhülés, közeledés és détente kezdeti éveiben a politikai emigrációt csak kisebb jelentőségű akciókhoz vették igénybe. Az ötvenes évek végén még lelkes, aktív csoportok és politikusok többsége csalódottan, kifáradva vagy reálisabban kezdte szemlélni a dolgokat. Ha morális bátorságuk hiányzott is nyíltan levonni a konzekvenciákat, legalább visszavonultak, vagy alkalomszerűen és ímmel-ámmal, „becsületből", anyagi érdekből ismételgették önmagukat.

1964–65-ben az amerikai Johns Hopkins egyetemen európai–amerikai szimpoziont rendeztek az enyhülésről.*

Az előadók nagyjából egyetértettek abban, hogy a hidegháború jegének olvadása Keleten és Nyugaton is lehetővé tette a policentrizmust, más szóval a nagyhatalmak érdekkörébe vagy szövetségébe tartozó közép- és kis államok egyenjogúságának fokozottabb érvényesítését. Ugyanakkor, a kettéosztott világ mindkét

* Changing East–West Relations and The Unity of the West (Szerk. A. Wolfers). Boston–London, 1965.

központjában megmaradtak azok az elképzelések, vélemények és szervezetek, amelyek változatlanul fenntartással fogadták, kizárólag átmeneti, taktikai lépésként értékelték az enyhülést.

Kelet–Európában némelyek olyan véleményeket hangoztattak, hogy mindenféle kompromisszum káros, de megfeledkeztek arról, hogy más az elvtelen, az eszméket feladó, és más az elvek és eszmék érdekében tett engedmény.

Nyugaton egyszerűen a hidegháborús módszerek és eszközök kicserélését, vagyis az 1945 után katasztrofálisnak bizonyult taktikát akarták fenntartani az ügyben érdekelt csoportok. Sikerült is elérniük, hogy a hivatalos szinten kibontakozó közeledés, az államközi és másféle kapcsolatok elmélyülésével párhuzamosan folytathassák korábbi tevékenységüket más taktikával. Ez volt a magyarázata, hogy a détente soha nem volt egészen zavartalan.

Az említett amerikai szimpozionon természetesen megvizsgálták, mennyiben járult hozzá az enyhüléshez néhány, az egész világot feszültségbe hozó és a katasztrófa lehetőségére felrázó válság. Például Berlin körül, vagy Kennedy amerikai elnök és Hruscsov szovjet pártfőtitkár kubai erőpróbája idején. Elemezték a szovjet–kínai feszültség okait és várható hatását Moszkvára, Washingtonra és Nyugat–Európára, ahol – ideológiai szempontokat háttérbe szorítva – Peking kezdett szövetségeseket keresni a Szovjetunió ellen. Válogatás nélkül állt szóba bármelyik nyugati kormánnyal, miközben – természetesen! – a szovjet kormányt vádolta „elvtelenséggel". Az európai–amerikai kutatók óhatatlanul saját országaikból, azok látószögéből tekintettek

a világra. Egyes német résztvevők például csak azért tartották veszélyesnek az enyhülést, mert az megpecsételi Németország kettéosztását. Az amerikaiak viszont szembeállították a nukleáris háború kiszámítható hatását egyes országok két részre osztásával, és azt ajánlották európai kollégáiknak: inkább a kisebb, mintsem a nagyobb, a végzetes rosszat fogadják el, és ne támasszanak akadályt az enyhülés útjába. Természetesen élénk viták alakultak ki arról is, hogy a katonai tömbök közül melyik kezdje az egyoldalú leszerelést? Szükség van-e a NATO és a Varsói Szerződés fenntartására?

A bostoni konferencia végül elfogadta azt a tételt, miszerint a hidegháború két évtizede után megindult enyhülés igen lassú, nem feltétlenül fokozatos, hanem hullámzó folyamat, de ezen belül ajánlatos lenne a számtalan konkrét kérdésben kiépíteni a kapcsolatokat a Nyugat és a Kelet között.

Miután ezek az egyetemi – főként nemzetközi szinten – rendezett tudományos konferenciák nem maradnak meg a tudományos intézetek falai között, hanem kihatnak a politikai döntésekre (gyakran éppen azok előkészítésének a jegyében rendezik őket), a Johns Hopkins egyetem európai–amerikai történészértekezlete kiválóan tükrözte az addig kialakult és a várható politikát 1965 után.*

A békés együttélés, az enyhülés és a közeledés évtize-

* Számtalan hasonló, de kevésbé jelentős, mert eleve egyoldalú konferencia zajlott le ezekben az években, nem is szólva a kis példányszámban megjelenő, de rendkívül befolyásos és tekintélyes folyóiratok, évnegyedes szemlék, mint pl. a „nem hivatalos" amerikai *Foreign Affairs* hasábjain közölt vitákról.

dében nemcsak a világpolitika, hanem a kelet-európai országok belső helyzete is megváltozott. Megindult a múlt bűneinek jóvátétele, megerősödött a demokratizálódási folyamat, ugyanakkor a nyomasztó katonai kiadások ellenére emelkedett az életszínvonal. Ilyen körülmények között a lélektani hadviselésnek finomítania kellett fegyvereit. Ekkor kerültek előtérbe a különféle Kelet–Európa kutató intézetek, intézmények, az ún. kremlinológusok. A primitív szövegű, léggömbökön továbbított röplapok kora véget ért. „Bálint gazda" sem javasolhatta már a SZER hullámhosszán, mint tette 1953 előtt, hogy az okos gazdák vasdarabot dobjanak a cséplőgép dobjába, akkor biztosan leáll.

III. UTÓVÉDHARCOK: 1965–1975

A változásra jó példa, hogy Kissinger amerikai külügyminiszter éppen úgy kelet–európai, egyetemi szakértőként kezdte pályafutását, mint utóda, a lengyel származású Brzezinski professzor, aki szintén könyvein keresztül került kapcsolatba a később elnökké választott Carterrel.

A lélektani hadviselést irányító amerikai szervek is a „kutatásra" kezdték helyezni a hangsúlyt ebben az évtizedben. Egyre kevesebbet lehetett hallani a vulgáris antikommunizmus érveiből, vagy a kapitalista rendszer egyoldalú feldicséréséről. Javítani, jobbítani, „humanizálni" akarták Kelet-Európát. Megszületett a konvergencia fogalma, miszerint a világ két része előbb-utóbb kölcsönösen átveszi a másiktól, ami ott jobb, és mindkét rendszer tulajdonképpen azonos irányba fejlődik, és egy adott fejlettségi szinten szükségszerűen találkozik. Ez lett az egyik elméleti alapja a fellazító propagandának.

A cél természetesen nem változott, csak a hatvanas években nem feltartóztatásról, visszaszorításról, bekerítésről, felszabadításról, hanem a kelet–európai országok „destabilizálásáról" beszéltek. Mintha ekkor fedezték volna fel Robert Marrett *Through the Back Door* c. emlékiratát. A cím önmagában is kitűnő, mert egyrészt arra utal, hogy a szerző a hátsó ajtón, vagyis nem a szokásos módon lett diplomata és az angol tájékoztatásügyi minisztérium megalapítója. Marett szerint:

„A jó propagandista olyan, mint a jó kereskedő. Piackutatással kezdi, és úgy kínálja az árut, mintha arra valóban szüksége lenne a közönségnek. Ha még nincs igény, fel kell és fel lehet kelteni... A propagandát nem a nagy tömegekre, hanem a befolyásos, elsősorban

intellektuális körökre kell összpontosítani. Ha a propaganda jó, akkor a keveseken át el fog jutni a tömegekhez is... Noha a propaganda a politika szolgálóleánya, vannak és voltak esetek, amikor a mérleg nyelvét egyik vagy másik irányba a jó propaganda billentette át."

Ennek a letompított propagandának Magyarország felé irányuló változatos módszereit ugyanazok a szervek irányították, mint 1956 előtt.

Bolgár László, a francia állami rádió magyar, majd kelet-európai adásainak főszerkesztője már 1957-ben megállapította:*

„...A müncheni rádió és társszervezetei egységes vezetés alatt álltak, és ott kerültek hidegháborús bevetésre, ahol azt a pillanatnyi szükség megkívánta. Éppen ezért nem lehet és nincs is értelme a müncheni rádió, a »Keresztes háború a szabadságért« vagy a »Rabnemzetek Szövetsége« tevékenységét elszigetelten vizsgálni."

Bolgár László ezután így folytatta:

„...Önmagában is elgondolkoztató az a módszer, amikor egy amerikai társaság átrándul Európába, minden fővárosban központot és helyi szervezetet létesít, ott pedig közvetlenül vagy közvetve felvásárol minden felvásárolható emigrációs katonai, politikai vagy szakegyesületet. Finanszírozza a menekültirodákat, magához ragadja a fiatalok iskoláztatását, ösztöndíjakat ad és nevelőket állít, »gleichschaltolja« (kisajátítja) a sajtót, belefoly a könyvkiadásba, emigrációs politikai vezetést létesít, pénzeli a pártokat és a frakciókat, utaztatja a neki megfelelő politikusokat stb. ...

* A Free Europe a forradalom után. *Ahogy Lehet* c. folyóirat, 1957. 8. sz.

E kemény és következetes térhódításnál, a soha nem feltétel nélküli bőkezűségnél, a szervezésnek közismertté vált agresszív formájánál is súlyosabban esik a latba, hogy a Free Europe magyar ügynökei, ezek a valóságos kis új janicsárok, rágalom- és följelentő hadjáratba kezdenek mindenki ellen, aki nem hajlandó szépszerével elfogadni az egyedül üdvözítő tengerentúli vezetést.

Az önálló és független gondolkodás az emigrációban is kezd életveszélyes magatartás lenni."

Bolgár László a továbbiakban összehasonlította a SZER 1956 előtti és utáni műsorpolitikáját. Megállapította, hogy lényegében semmi sem változott:

„...A müncheni rádiónak először csak hidegháborús szócsőként kellett jelentkeznie, hogy elmondhassa mindazt, amit a hivatalos amerikai politika nem mondhatott el. De a hidegháború hosszú évekig tartott, szinte az egész világ életét beborította, úgyhogy a Free Europe nyugodtan fejlődhetett és növekedhetett... Amikor 1953-ban enyhült a feszültség, sőt 1955-ben a hivatalos amerikai politika is elfogadta a nemzetközi enyhülés gondolatát, a Free Europe már egy »lobby« (kulisszák mögötti befolyás) erejével bírt, amely kitarthatott a saját vonala mellett. A hivatalos és a Free Europe-politika továbbra is összefüggött, de mégis távolodott egymástól. A Free Europe nem helyezkedik szembe élesen Washingtonnal, de elkülöníti magát tőle, sőt egyes kérdésekben befolyásolja. Ugyanúgy viselkedik, mint távol-keleti kérdésekben a »Kína-lobby«, csak még nincs olyan hatalma... Az amerikai kormánynak a lehető legrosszabbkor jött a magyar fölkelés, mely nemcsak gyakorlatilag, de doktrinálisan

is megzavarta számításait. A Free Europe-ban viszont valóságos hisztérikus öröm vett erőt, és nem rajta múlott, hogy tízezrek élete árán nem folytatódtak a magyarországi harcok."

Bolgár ezután 1956 tükrében megírta, hogy a SZER alig tett valamit korábbi politikájának módosítása érdekében. Felmondtak egy tucat munkatársnak, de a névsorból nem lehetett irányváltozásra következtetni. „Különben is egyes magyarok lecserélése sohasem lehet fontos jelenség mindaddig, amíg az amerikai vezetők kivétel nélkül a helyükön maradnak. Még jellemzőbbnek vehetjük, hogy a különböző Free Europe-szervekben dolgozó magyar alkalmazottak és ügynökök újból kezdik fújni a régi, egyoldalúan és értelmetlenül antikommunista nótát, ami nyilván a végcélok változatlanságát mutatja" – állapította meg Bolgár, majd így folytatta:

„A kapitalista szellemű Free Europe nem egyezik és nem egyezhetik bele a szocializmus magyarországi megszilárdulásába..., tehát tovább dolgozik, ha átmenetileg hangfogót tesz is a propagandájára. A háttérben épít és szervez, készíti elő a nagy változás után felhasználható kádereket... Mert hogy a Free Europe hatalomátvételre készül, atekintetben ne legyenek kétségeink!... Ha minden úgy menne, mint ahogy azt a Nyugaton sokan remélik, akkor Magyarországon is elsősorban amerikai befolyás érvényesülne: miután az oroszok felszabadították a nácik alól, most az amerikaiak szabadítanának fel az oroszok alól. Hiába vigasztaljuk magunkat azzal, hogy a kettő között mégiscsak nagy a különbség, akinek szívén fekszik hazája függetlensége, az kevés lelkesedéssel látná Magyarországot az ame-

rikai érdekszférába beékelődni... Nem szeretnénk az »American Fruit« érdekei szerinti kormányváltozásokat vagy államcsínyeket elszenvedni. Nem szeretnénk az amerikai tőkés érdekeltségek futószalagjára kerülni, még ha abból pillanatnyi előnyök származnának is... Adott esetben akármelyik amerikai kormány kénytelen lenne felhasználni azokat a hosszú éveken át kiképzett, besúgykolt és erősen lekötelezett Free Europe-magyarokat, akiknek száma már ma sok százra becsülhető. Nem vonjuk kétségbe senkinek sem a hazafias érzéseit. De az emigrációban elég sűrűn láthattuk, hogy a Free Europe taposómalmában hogyan változik át kérlelhetetlenül a legtöbb ember reflexe, szellemi habitusa. Mindezek a személyek akarva, nem akarva, öntudatosan vagy öntudatlanul, hordozói lennének Magyarországon is az amerikai kapitalista érdekeknek, amelyeket – ismételnünk kell: – nem lehet minden további nélkül a magyar érdekekkel azonosítani.

Nem kétséges, hogy a belső (a hazai) erők előbb-utóbb mindig felülkerekednek bármely emigrációs csoporton (amelyik visszatér). De számos történeti példa igazolja, hogy egy jól szervezett és közös nevezőn lévő maroknyi kisebbség is hosszan tartó, mély hatást gyakorolhat egy ország életére, sőt kezdettől fogva megszabhatja egész fejlődésének az irányát... New Yorkban máris készen áll a kiszemelt államfő, a kormány, a külügyi gépezet, a gazdasági, kulturális és jogi szakértők. Azok a nagy pénzek, amelyek a Free Europe különböző szerveiben dolgoznak, előkészítik mindazoknak a széles értelmiségi rétegeknek a bekapcsolását, amelyekre majdan szükségük lehet. Mire az ország magához térne, máris fait accomplival állna szemben.

Ha a Free Europe és magyar exponenseinek magatartását figyeljük, akkor egy ilyen lehetőség kevés jóval kecsegtet. Eltekintve a tervezett megoldás politikai oldalától, a Free Europe-on belül megnyilvánuló türelmetlen, kevéssé demokratikus vagy liberális szellemet egyenesen aggasztónak kell minősítenünk. És itt sokkal inkább a magyar alkalmazottakról és ügynökökről, semmint az amerikai vezetőkről van szó. Hogyan is lehetne a rendőrterror leküzdését várni olyanoktól, akik már most a rendőrségi feljelentés eszközéhez nyúlnak politikai ellenfeleikkel szemben? Hogyan lehetne azokra számítani a sokat hangoztatott demokratikus választásoknál, akik a széles rétegek semmibevevésével önmagukat nevezik ki elnökké, főtitkárokká, bizottságokká? Hogyan várhatnók el demokratikus politika folytatását azoktól, akik már Nyugaton minden nap megcsúfolják a demokrácia legelemibb szabályait?" – írta Bolgár László.

Az emigráns politikusokat sokoldalúan, vagyis nemcsak kelet-európai vonatkozásban alkalmazták. Gyakran küldték őket különféle latin-amerikai, ázsiai és afrikai országokba. Előadásokat, vitaesteket rendeztek, főleg válogatott értelmiségi és diák körökben. Útjukról több beszámoló jelent meg az emigrációs sajtóban. Valamennyi szomorú olvasmány. Különösen az otthon egészen más úton járt, de az emigrációban eszközzé alacsonyult politikusok tollából. Talán ez volt a magyarázata, hogy az utaztatásoknak nem is volt nagy hatása, legalábbis az említett kontinensek fiatal értelmiségének megnyerése szempontjából.

De a CIA ügyeit vizsgáló kongresszusi bizottság is megállapította, hogy 1960–1975 között több mint ki-

lencszáz elképzelésből és tervből több mint kétharmad kudarcba fulladt.*

Az ötvenes és hatvanas évek felszámolást, felgöngyölítést, felszabadítást hirdető, „antikommunista" ideológiával és propagandával kísért taktikáját a hetvenes években a „chilei módszer" váltotta fel, amelynek lényege: a baloldali, sőt „marxista" köntösben is fellépő megtévesztés, valamint a szemben álló tábor tagjainak egymás ellen való kijátszása. Előtérbe került tehát az ideológiai küzdelem, méghozzá „bonyolult módon", és ebben a harcban a politikai emigráció egyre kevésbé bizonyult használhatónak. A Nixon, majd a Ford elnök alatt áthangolt propagandapolitika túl árnyalt és kifinomult volt a „vagy-vagy" megoldások és módszerek felé hajló, türelmetlen emigránsok számára.

A hetvenes években tízezrével jelentek meg tanulmányok, értekezések és könyvek az enyhülés problémájáról, és kiaknázásáról vagy fékezéséről. Egyrészt a kelet-európai országok tényleges belső problémáit kommentálták kitartóan, anélkül, hogy hivatkoztak volna forrásaikra, nevezetesen: a kelet-európai sajtóra. Másrészt hisztérikus feszültséget keltettek a nyugati közvéleményben a szovjet – tehát nem a kommunista! – terjeszkedés falra festésével, miközben elhallgatták, hogy 1945 óta a világ több mint negyven országában katonailag – véres helyi háborúkban, évekig tartó polgárháborúk előidézésével –, valamint a politikai és a gazdasági behatolás számtalan módszerével hogyan vetette meg a lábát az Egyesült Államok.

A történelmi fejlődéssel szemben álló csoportok és

* *International Herald Tribune*, Párizs, 1976. ápr. 28.

szakértő munkatársaik a hetvenes évek közepén átlag intelligenciájú ember számára „újbaloldali" és átértékelt „marxizmussal" is próbálkoztak, hogy a Kelet-Európában ismerős kifejezésekkel, idézet és frázisgyűjteményekkel való zsonglőrködéssel bizonyítsák: lehet, hogy a szocializmus valamikor és bizonyos körülmények között megoldást kínált; Marx kétségtelenül rendkívüli egyéniség volt a maga korában, de a 20. század vége felé revideálni kell a marxizmust, mert – úgymond – „vagy meg sem valósították még, vagy meg sem lehet".

Másik népszerű módszer a nyugati életforma, árubőség és általában a fogyasztói társadalom előnyeinek egyoldalú feldicsérése volt, természetesen ismét figyelmen kívül hagyva, hogy ezek a társadalmak mi mindenen *nem* mentek át, szemben a kelet–európai nemzetekkel.* Nem beszéltek arról sem, hogy az életszínvonal mérésének csak egyik lehetősége az anyagi jólétre vonatkozó statisztikai adatok felsorolása és összehasonlítása. Az élet mint emberi jelenség és tevékenység nem anyagi szférájának mérése majdnem megoldhatatlan feladat, de ennek ellenére érzékelni lehet minden társadalomban, mi a hiba, illetve – szegénység esetében – mi az, ami ellensúlyozni, sőt pótolni is tudja a materiális hiányokat. Mint ahogy ki lehet mutatni: a sokszor csillogó felszín alatt is a „bőség társadalmában" mekkora pazarlással, a környezet milyen nagyarányú pusz-

* A kérdés irodalmából: Ágh Attila: A fogyasztói társadalom természetrajza. *Valóság*, 1974. 6. sz. – Mesterházi Lajos: Az új ember jegyében. *Új írás*, 1973. 2. sz. – Kozma Ferenc: Jólét szocialista módon. *Budapest*, 1976.

tításával és embereket felőrlő erőfeszítéssel képesek tartani a látszatot. A szirénhangok azonban azoknak szóltak, akik a „rab" országokban, összehasonlítás vagy közvetlen tapasztalatok és összehasonlítás hiánya miatt megkeseredve, készpénznek vették a kifinomított propagandát.

Az 1945–1965 közötti évtizedek aktivitásához képest már csak vérszegény utánzat volt a politikai emigráció maradék hadainak összegyűjtése az előbbi törekvések támogatására. Mint programjaikban nyíltan bevallották: céljuk a nehezen, lassan, de mégiscsak megkezdődött dialógus és közeledés fékezése; Magyarország és a diaszpóra közötti kapcsolatok kiépülésének elodázása, sőt megnehezítése; helyi hatáskörükben pedig a detente-ot ellenőrző körök és irányzatok támogatása volt.

1965 után is főleg amerikai csoportok és ott élő politikai emigránsok vettek részt ezekben az akciókban, a főleg vezetőségre korlátozódó „szervezetekben"

Az „Európai Szabad Magyar Kongresszus" (ESZMK) München–Strassburg székhellyel főleg nyilatkozatokat publikált az emigráns és hellyel-közzel a nem magyar sajtóban. Így például a szervezet elnöke, Közi-Horváth József kifejtette: A helsinki értekezletet megelőző európai bizottsági és együttműködési tárgyalások előkészületei közben az ESZMK angol, francia és német nyelven memorandumot terjesztett be a meghívott huszonöt nyugat-európai kormányhoz, az Európa Tanácshoz, az ENSZ-hez és a NATO főtitkárához. Hangsúlyozták, hogy addig nem lehet szó Európa biztonságáról, amíg a kelet-európai országokban szovjet csapatok tartózkodnak, és ezekben az országokban nem biztosítják az emberi jogokról szóló Egyetemes

Deklarációban előírt és vállalt emberi jogokat. Mint a nyilatkozó mondotta: „Reméljük... a Nyugat álláspontjának kialakításában a mi gondolataink némi szerepet játszottak."*

Egy másik nyilatkozatból azonban kiviláglott, hogy az ESZMK szerepe nem annyira ezeknek az előbb említett „eredeti" gondolatoknak a felvetése, mint inkább a már meglévő, a nyugati országokon belül több szinten működő Helsinki-ellenes vonalak és vélemények visszhangozása volt. Ezt a visszhangot azután továbbították hazafelé. A Közi-Horváth nyilatkozat második részéből ugyanis kiderült, hogy: „...az Európa Tanács (válaszában) rámutatott arra, hogy szerinte hatásosabb volna, ha több közép- és kelet-európai ország emigrációs képviselete együtt szólalna fel és közös memorandumot terjesztene be".

A memorandum természetesen el is készült, az ESZMK, a lengyel emigráns kormány (London), egy csehszlovák és az albán csoport közreműködésével. Az úgynevezett négyes memorandumot azonban az ESZMK terjesztette be a fontosabb nyugati kormányokhoz. 1973. október 8-án, a „négyes nyilatkozat" egy, a londoni *Times* hasábjain megjelent levél formájában került a nagy nyilvánosság elé. Szinte szóról szóra megegyezett azoknak a nyugat-európai, az Európai Biztonsági Konferenciát ellenző köröknek a véleményével, akiket a „négyek" támogattak. Csak a következőket követelték az aláírók: a szovjet csapatokat vonják ki Kelet-Európából; ott nemzetközi ellenőrzés alatt rendezzenek többpártrendszerű, titkos választáso-

* *Nemzetőr*, 1973. 7–9. sz.

kat; állítsák vissza a teljes sajtószabadságot, és a nyugati kormányok utasítsák vissza a „Brezsnyev-doktrínát", vagyis a szocialista hatalom megvédésének nemzetközi kötelezettségét.

Az aláírókat menti: nem tudhatták, hogy egy évvel később, 1974 szeptemberében majd az amerikai elnök, Gerald Ford jelenti ki a tőle megszokott egyszerű szavakkal: „Bevett gyakorlat a világpolitikában, hogy minden ország úgy védi az érdekeit, ahogy képes." Ford ebben a nyilatkozatában ezzel az érvvel magyarázta meg, miért tett „bizonyos lépéseket" az amerikai kormány érdekei védelmében 1973 szeptemberében, a tőle távol eső Chilében.

Az ESZMK működése ezzel a néhány Helsinki előtti portyával ki is merült. Az 1972-ben, a régi Nemzeti Bizottmány, Forradalmi Tanács, majd Magyar Bizottság töredékeiből New Yorkban létrehozott Magyar Koordináló Bizottság (MKB), az amerikai politikai jellegű magyar szervezetek csúcsszerve, működésük egybehangolására kiszemelt központ szeretett volna lenni. A MKB-tól némileg távol tartotta magát a névrövidítése szerint másik MKB, a Magyar Külügyi Bizottság, amelyben a régi bizottmányi tagokból még aktív politikusok vettek részt.

A két MKB, Helsinki előkészítése jegyében 1973-tól néhányszor ülésezett, és a Bizottság washingtoni titkársága időnként jelentéseket küldött a sajtónak. A későbbiek miatt is érdekes, hogy az első kommüniké 1973 decemberében, az „Emberi Jogok Deklarációjának" huszonötödik évfordulóján jelent meg – az ENSZ illetékes bizottsága elnökéhez címzett memorandum formájában, a következő szöveggel:

„Alulírottak, a szabad világ szabad magyarsága nevében kérik, hogy az Egyesült Nemzetek Emberi Jogok Bizottsága tűzze napirendre és tárgyalja a magyar nép jogfosztottságát, hívja fel a Szovjet Kormányt és a magyar kormányzat figyelmét a fenti határozatok betartására, különös tekintettel arra, hogy a magyar nép nem gyakorolhatja önrendelkezési jogát, és a szovjet kormány jogtalanul katonai megszállás alatt tartja Magyarországot. Ezekről tegyen jelentést az ENSZ-nek".*

Fogalmazását és követeléseit tekintve mintaszerű volt az „átirat". Kezdve attól, hogy van „rab világ" és van „szabad világ", sőt ez utóbbin belül is nyilván vannak rab magyarok, hiszen az aláírók csak a szabad magyarok nevében emeltek szót. Finom megkülönböztetés volt a szövegben az is, hogy a szovjet kormányt hol nagy, hol kis kezdőbetűvel írták, a magyart viszont a ranglistán lejjebb lévő „kormányzatként" tisztelték csak, mert nyilván így lehet egy „Kormány" és egy „kormányzat" között létesült nemzetközi szerződést jogtalannak, a katonai ott-tartózkodást megszállásnak minősíteni, és elfeledkezni arról, hogy az aláírók is olyan országokban éltek, melyek katonái ugyancsak nemzetközi szerződések alapján állomásoztak más államok, sőt egymás területén.

Miután ez a négy szervezet ezekben az években csak efféle felhívásokat fogalmazott meg és adott ki, a történelmi és nemzetközi jogi tévedésektől hemzsegő mani-

* Az Észak-amerikai Magyar Közös Külügyi Bizottság, az Ausztráliai Magyar Szövetség, a Dél-amerikai Magyar Egyesület és az ESZMK vezetői írták alá.

fesztumaikra nincs mentség. Ha csak az nem, hogy úgysem olvasták őket.

1974-ben „belpolitikai" akcióba kezdtek, abból kiindulva, hogy a Magyarok Világszövetsége helyett, annak pótlására, nekik kell ellenszervezetet alakítaniuk. Ez egy közlemény kiadásának erejéig ismét meg is történt. Az Amerikai Magyar Külügyi Bizottság 1974. április 6-i ülésén határozták el a „Szabad Magyarok Világszövetsége" megalakítását, noha megállapították, hogy „az előfeltételek, főleg anyagiak terén, hiányoznak".

Az „ellen-világszövetség" működése nem is volt több, mint az 1945-től alakult hasonló „világszervezeteké", amelyeknek volt öt világrészben elszórtan élő vezetőségük, de tömegeik hiányoztak.

Ezek az új köntösben jelentkező régi csoportok a Watergate-botrány, a vietnami háborúban vereséget szenvedett amerikai önérzet válságos éveiben kezdtek szervezkedni. Ezek a szervezetek Nixon, illetve Ford elnök újraválasztása mellett kötelezték el magukat. Annak fejében, hogy a Republikánus Párt úgynevezett „etnik", vagyis nemzetségi osztályán át szavazatokat ígértek szállítani, elvárták, hogy a korteshadjáratban a „vevő" (Nixon, majd Ford) szintén tegyen bizonyos ígéreteket. Ezekben az években a magyar–amerikai politikai emigráció súlyát némileg megnövelte, hogy a Republikánus Párt nemzetiségi osztályának a vezetője magyar származású amerikai állampolgár: az 56-os Pásztor László, az egyik „szabadságharcos" szervezet tagja volt. Hozzá tartozott a politikai emigránsok – mert „emigrációról" már nem lehetett beszélni – „Amerikai–Magyar Republikánus Nemzeti Szövet-

ség" nevű csoportja, minden amerikai tagállamban felállított helyi kortesirodával. A volt magyar közéleti harcosok akkori sajtójelentések szerint úgy vetették be magukat a korteshadjáratba, mint régen az öreg huszárlovak, amikor meghallották a trombitát. Pásztor nyilatkozata szerint nemcsak amerikai bel- és külpolitikai kérdésekben, hanem kizárólag Magyarországot és az Egyesült Államokat érintő ügyekben is nyomást akartak gyakorolni az elnökválasztások előtt. Miközben nagyköveti szinten tartotta Budapest és Washington a kapcsolatokat, az „etnik"-osztály főnökének az volt a véleménye, hogy: „amíg Magyarországnak nincs alkotmányos és szabadon választott parlamentáris kormánya", addig a Szt. Koronát nem származtathatja vissza az amerikai kormány a magyar népnek.*

Az „etnik"-csoport közvetítésével azonban elérték, hogy az amerikai külügyminisztérium képviseltette magát a Közös Magyar Külügyi Bizottság washingtoni ülésén, és lehetővé tették a választások előtt, hogy politikai emigránsok az elnöknél is tisztelegheltek, találkozhattak Kissinger külügyminiszterrel, vagy Mr. Wilgesszel, a magyar referenssel a külügyben , ahol történetesen éppen ott volt az akkori budapesti amerikai nagykövet, Mr. Puhan is. Mindez a Nixon elnök távozását, Ford elnök hivatalba lépését és nemsokára az új elnök megválasztását követő években már nem ismétlődött meg. Az amerikai magyarok úgy ahogy, leszavaztak. A kortesekre már nem volt szükség. S ebben nincs semmi meglepő.

Ebben az évtizedben az 1956-ig aktív Nemzeti Bi-

* *Új Európa*, München, 1972. 10. sz.

zottmány Magyar Bizottsággá átalakulva, már csak időnként kiadott tiltakozó és elítélő nyilatkozatokkal hallatott magáról, illetve egyes tagjai még néhány évig a SZER alkalmazásában nagyobb szabású propagandaakciókban vállaltak szerepet. Ilyen volt pl. a négy kiadásban megjelent, angol nyelvű vaskos zsebkönyv* *Facts about Hungary* – Tények és adatok Magyarországról – címmel, amelyről 1966-ban a *Független Magyarország*ban a következő kritika jelent meg:**

„Időnként szenzációkkal traktálják az amerikai–európai sajtót. Hol Mindszenty, vagy Kovács Béla »agyműtéttel kicsikart vallomásairól«, hol Hruscsov vodkapartijairól, hol az »orosz atomfizikusok megvakításáról és megsüketítéséről« (hogy ne lehessenek véletlenül sem árulók!...) röppentett fel »jól értesült forrásokból származó híreket«. Tegyük fel, hogy Budapesten kiadnának ilyen könyvet: »Küzdelem a szabadságért. Adatok és tények Amerikáról«... és ebből a könyvből kihagynák az amerikai termelés, tudomány és technika nagy eredményeit, a széles tömegek jólétét, a pezsgő irodalmi, zenei és művészeti életet; s a mai viszonyokat nem hasonlítanák össze a Roosevelt előttiekkel, nem mutathatnák meg a fejlődést. Ezzel szemben csak a rosszat mondanák el Amerikáról: a négerek szerencsétlenségét, az indiánok tespedését, a Puerto Ricó-iak kínlódását, a vándormunkások nyomorát, a »poverty amidst plenty« (nyomor a bőségben) paradoxját, a

* Facts about Hungary. The Fight for Freedom. Ed. by Imre Kovács New York. 1958-ban három, 1966-ban egy kiadás.

** Major Róbert: Távolból a hazáról. *Független Magyarország*, 1966. márciusi szám.

városok leromlását, a köztisztaság és közbiztonság hiányát, a bűnözés rekordját, a slumokat, a paranoid politikai jelenségeket, a szélsőjobboldal növekvő veszélyét, a közlekedés, közoktatás, közegészség bajait, a terjedő lelki és idegbetegségeket, a sajtó, rádió és tévé monopóliumát, a korrupciókat, a rendőri brutalitást stb. Mit mondanánk erről a könyvről? Azt, hogy ez nem tudomány, hanem propaganda, mégha szakemberek írták is. Kivált, ha a legtöbb munkatárs egy Amerika-ellenes intézmény alkalmazottja lenne. Az ilyen könyv, ha szakemberek írják: tudományos köntösben jelentkező propaganda. Ez a véleményünk megerősödne, ha tudnók, hogy hosszú idő óta egy munkatárs sem volt Amerikában.

Amit egy elképzelt könyvről írtunk, az – ellenkező előjellel elmondható egy valóságos könyvről, melyet a New York-i Magyar Bizottság adott ki. Címe: *Facts About Hungary. The Fight for Freedom*. Ennek a könyvnek nemcsak a köntöse tudományos, hanem részben a tartalma is. Biztosan azért nem írhattak tárgyilagosabban, azért nem idézhették – jobb meggyőződésük ellenére –, amit a másik oldal mondott, mert egy propagandarádió nem ezt kívánja. Ezért kellett megnyomniuk a tollat, amikor a mai bajokról és nehézségekről írtak – mintha másutt nem volnának ilyenek. És így adnak az olvasóknak szemléltető képet a mai ország minden valódi, túlzott vagy képzelt bajáról, de alig valamit arról, hogy Magyarországon a múlttal szemben sok minden előnyösen megváltozott.

Szomorú az ilyen könyvet olvasni. Képzett és olvasott munkatársai igyekeznek magukat távol tartani a hazug és gyalázkodó propagandától, amely az emig-

ráns magyar sajtót és az idegen nyelvű írott és élőhangú hírközléseknek egy részét elárasztja. De azáltal, hogy írói tudományos reputációjukat felhasználják ugyanennek a propagandának mérsékeltebb hangú, de mélyebb hatású szolgálatára, ez azoknak a kategóriájába sorolja őket, akikről Hans J. Morgenthau azt mondja, ha az intellektuel csak egy lépést is távolodik az igazság szolgálatától, »a mindenkori hatalom ügynökévé, ideológusává lesz«. Igyekeznek az igazságot kereső szellemeknek mutatkozni, holott a hatalom szolgái. Sajnáljuk a munkatársaikat, akik láthatóan szeretnének tárgyilagosabban írni, egész tudásuk és tehetségük latbavetésével. De mit csináljanak ma már? Aki a kis ujját nyújtja..."

A Magyar Bizottság működése a propagandába való bekapcsolódáson kívül 1965 után úgyszólván kizárólag a „magyar kérdéssel" foglalkozó ENSZ határozatok szorgalmazása: a Varsói Szerződés és a NATO közötti feszültség fenntartására irányuló befolyásolásra korlátozódott a gyökeresen megváltozott politikai helyzetben, amikor – mint a Bizottság egyik bírálója némi képzavarral megállapította –: „Elrepült felettünk az idő vasfoga."

Hogy a politikai emigráció most már valóban tiszavirág életű új tömörülései milyen bonyolult viszonyok között igyekeztek felszínen maradni, arra jellemző volt egy amerikai lapban elhangzott panasz:

„Elkövetkezett Mindszenty és Szolzsenyicin kora, amikor az erkölcs és a bátorság szembeszáll a hatalommal és félelemmel – és a mi jutalmunk az, hogy láthatjuk ennek az új kornak az indulását. Ezt – úgy látszik – csak Washington egyes hivatalaiban nem vették ész-

re, vagy nem akarják észrevenni!, de – Istennek hála! – itt is vannak kivételek szép számmal: szenátorok, képviselők, politikusok és újságírók között! Olyan újságírók között, akik nem beamterek, nem hivatalnokok, mint a Voice szerkesztői, hanem olyanok, akiknek van önálló véleményük, és meg is merik mondani!"

Tehát már a Voice, vagyis az Amerika Hangja rádió is a „vakok" közé tartozott. De meglepő módon, a támadásokból ítélve, a SZER műsorpolitikájával sem voltak megelégedve a „felébredt" (vagy az ébredő) magyar emigráns politikusok. Dr. Varga László volt képviselő, aki évtizedes amerikai működés után úgy érezte, őt illette volna meg dr. Bede István nyugalomba vonulása után a SZER magyar adásainak főszerkesztői széke, és nem az 56 előtti eszmékkel „megrontott" Szabadost, fulmináns cikkekben támadta a SZER új műsorpolitikáját.* Nem vette észre, vagy nem akar-

* A *Nemzetőr* 1972. májusi számában dr. Varga László cikkében azt állítja: „...A rádió alakulásakor komolyan volt szó arról, hogy a rádiót az akkori Nemzeti Bizottmány kezébe adják."

A következő, 1972. novemberi számában, a cikksorozat további részében dr. Varga kifejtette: „A SZER... a forradalom alatt bár nem biztatott fegyveres ellenállásra, de a hírek célzatos összeválogatása révén sejtette a beavatkozó segítséget..."

1973 februárjában, amikor a SZER magyar adásának főszerkesztőjét, Bede Istvánt nyugdíjazták, Szabados József kinevezése után dr. Varga tovább folytatta a részletek feltárását, különös tekintettel a SZER közvéleménykutató munkájára: „Valóban jelentős számú embereket hallgatnak ki (kb. évente 1200 embert országonként). A lényeges része ennek a munkának az, hogy a kérdező elfogulatlan-e, mik a kérdések, ki a kérdezett, és elsősorban, hogy a Vasfüggöny mögül érkező őszintén beszél-e."

ta tudomásul venni, hogy a szerkesztői-politikai vonal lényegében nem változott. Miután ez a tehetséges ügyvédről fel sem tételezhető, szinte bizonyos, hogy elsősorban személyi sérelem miatt írt két évre elhúzódó cikksorozatot a SZER ellen. Ennek ellenére a szem- és fültanú hitelességével részleteket hozott nyilvánosságra a SZER múltjáról és jelenéről, de sem ő, sem a jobboldal, sem a „Koordinációs Bizottság" 1972–73-ban nem akarta elhinni, hogy a müncheni rádiónál a magasabb amerikai vezetés olyan célokért dolgozik, amelyek teljesen függetlenek a vélt vagy a valódi magyar érdekektől. A politikai emigráció 1956 után abba sem akart belenyugodni, hogy az elmúlt két évtized kapcsolatai azért lazultak meg közte és Washington között, mert megerősödtek a szovjet–amerikai kapcsolatok. De vagy nem tudták, vagy nem akarták a világot összefüggéseiben látni, noha rendszeresen hozzájuthattak olyan napilapokban is megjelenő információkhoz,

A hosszú cikksorozat a lap 1973. decemberi számában ért véget, amelyben a szerző azt írja: „Nyáron Európában voltam, s még utazásom előtt írtam egy levelet a SZER müncheni igazgatójának, Mr. Walternek, amelyben közöltem, hogy mivel két napot Münchenben leszek, szeretnék egy pár általam kiválasztott kéziratot elolvasni... amely a titkosrendőrség kifinomult módszereivel foglalkozik, és végül, amelyik a külföldi magyarságnak a hazaiak érdekében végzett tevékenységével foglalkozik... A titkosrendőrség kifinomult taktikájáról nincs elérhető kéziratunk – mondta, de adott egyet a határőrségre vonatkozóan, és kaptam egy részletes beszámolót a külföldi magyarság említett tevékenységéről. Őszintén meglepődtem, hogy a titkosrendőrség kifinomult, rendkívül ártalmas eljárásáról nem volt elérhető kézirat. Hát hol vannak a SZER alkalmazottai, akik a magyar menekülteket hallgatják ki, és kiértékelésük egyik alapja a rádió műsorpolitikájának."

amelyek a reális szemlélethez hozzásegíthették volna őket.

Amikor 1971 őszén váratlanul külföldre érkezett Mindszenty bíboros, az emigráció rövid időre hisztérikus, haláltánchoz hasonló kavargásban tombolta ki magát.*

Valóban bekövetkezett „Mindszenty kora", de az ő működésével és halálával a politikai emigráció történetének három évtizedére pontot tehetünk. Mindszenty egész közéleti-politikai múltja, szimbólummá lett neve

* A *Nemzetőr* Mindszenty bíboros Nyugatra érkezése után azt írta: „Csak a vak számára maradt rejtve az a befolyás, amelyre a kommunizmus XII. Piusz pápa halála óta az Egyházon belül szert tett. Haladás és demokratizálás jelszó alatt az egyházi tekintély és hierarchia fellazítása, alkalmazkodás a kor szelleméhez, Istent halottnak nyilvánító, a kereszténységet a kommunizmussal azonosító teológusok büntetlen garázdálkodása, egyezkedés a vasfüggöny mögötti országok rabtartóival, a vallásüldöző, népelnyomó kommunizmus képviselőinek ünnepélyes fogadása a Vatikánban, föld alá kényszerített hitvalló egyházak és hívők, hitükért üldözést szenvedő néptömegek cserbenhagyása és elárulása, a Vatikán cinkos némasága Szolzsenyicinnek és társainak tündöklő hősiessége felett – ezek jelezték és jelzik az állomásait annak az apokaliptikus hanyatlásnak, melynek lejtőjére a kommunista összeesküvés taszította az egyházi vezetést, melynek legújabb égbekiáltó botrányköve most Mindszenty bíboros másodszori arculcsapása. Mindez attól a VI. Pál pápától, akinek mint XII. Piusz egykori államtitkár-helyettesének pontosan tudnia kell, hogy a bíboros a pápa, a Vatikán, az egész katolikus világegyház teljes egyetértésével és támogatásával vívta ki hősi harcát a kommunista zsarnokság ellen, nemcsak a magyarságért, hanem az egész kereszténységért is... Mi magunkban ezután is Mindszenty bíborost tekintjük Magyarország prímásának és valláskülönbség nélkül az oszthatatlan magyar szabadság szimbólumának."

mintegy személyében testesítette meg az 1918 előtti és az 1920–1944 közötti letűnt alkotmányokat.

Az 1956. november 4-én hajnalban a budapesti amerikai nagykövetség épületében menedéket kapott, és ott kereken 15 évig a világtól elzártan élő Mindszenty hosszú tárgyalások eredményeként távozhatott. Először a Vatikánba utazott, ahol nem érezte jól magát. Amíg ugyanis ő a Szabadság téri nagykövetségen élt, XXIII. János, majd VI. Pál pápa idejében száznyolcvan fokos fordulat következett be a Vatikán politikájában. Kezdve János pápával, aki Hruscsov pártfőtitkár vejének fogadásakor üdvözleteinek átadását kérte és megjegyezte: „Minket csak egyes világnézeti kérdések választanak el egymástól, és ez – igazán nem lényeges dolog emberek között." A Vatikán óvatosan, a tényleges viszonyok figyelembevételével, új keleti politikát alakított ki, amelyben a zsinat előtti, Mindszenty típusú főpapokkal nem tudott mit kezdeni. Ezt Mindszenty 1971. szeptember végén gyorsan átlátta, és néhány hét múlva át is tette székhelyét az esztergomi érsekség tulajdonát képező bécsi kollégium, a Pazmaneum épületébe.

Kiérkezése nemcsak felvillanyozta a politikai emigrációt. A lelkesedésbe üröm is vegyült. A Vatikánt vádolták, hogy politikai engedményekkel „megfosztotta" a világot és a magyar népet attól, hogy „a hercegprímás az eszmei és erkölcsi sötétségben vergődő modern világ világossága legyen" – budapesti, önként vállalt száműzetésében.* A *Kanadai Magyarság* 1971. október 9-i számában az egyik cikk így kezdődött:

* Nyílt levél. Szabadságharcos Szövetség, 1971. okt. 9.

„Búcsúzunk Mindszenty József hercegprímástól... búcsúzunk tőle, aki szimbóluma volt a kommunizmussal szembeni ellenállásnak..."

A keserű csalódást, hogy Mindszenty már nem teljesíti az antikommunizmusnak hasznot hajtó feladatát, hamarosan felváltotta egy mesterségesen felszított lelkesedés. A „mindszentyzmusból" hivatásszerűen élő papok és civilek kezdték megszervezni a testileg és szellemileg megtört öregember körülhordozását a világban. A következő években minden kontinens majdnem minden nagyobb városát felkerestették vele. Részben kárpótolni akarták az 1949 után elmaradt lehetőségekért, de elsősorban arra használták fel ezeket a látogatásokat, hogy vele, a Vatikánnal is elégedetlen bíborossal támadhassák a hetvenes évek Magyarországát. Ez senkit nem lepett meg. A különböző városokban is alaposan beharangozott találkozókra, főpapi misékre azonban a külföldön élő 1,2 millió magyar jelentéktelen százaléka vonult ki. A helyi jobboldali pártok, szervezetek, valamint a kelet-európai szélsőjobboldali emigráns csoportok hallgattak, amikor Mindszenty a rózsafüzér elmondására szólította fel őket, viszont viharosan tapsoltak a templomokban is, amikor a kelet-európai és a nyugati életforma között vont párhuzamot.

A Vatikánnak kínos volt Mindszenty politikai szereplése, de nem tudtak ellene semmit tenni. Jellemző, hogy Mindszenty érkezése utáni első római heteit nem számítva, soha többé nem találkozott a pápával. Bécsi palotájában pedig látogatóinak sokatmondó hangsúllyal mutatta a nyakában függő főpapi keresztet, amelyet nem VI. Páltól kapott. (Bár VI. Pál is ajándékozott

neki egy kitüntetésnek számító láncot, de azt tüntetően nem viselte.) Ilyen körülmények között Mindszenty bécsi otthona egyre inkább a jobboldali nemzeti keresztény-antikommunista jelszavakkal büszkélkedő, a két világháború közötti keresztény-nemzeti kurzust képviselő emigráció központjává alakult át. A hercegprímás ugyanakkor Bécsből igyekezett befolyást gyakorolni a magyarországi egyházpolitikára, a Vatikán és Budapest, illetve a kormány és a püspöki kar kibontakozást kereső tárgyalásaira.

Ebben a néhány rövid évben nem volt kérdés, amihez a Pazmaneum lakója hozzá ne szólt volna. Először a neki menedéket nyújtó, semleges osztrák kormányt oktatta ki, hogy Burgenlandot az igazságtalan trianoni békében szerezték meg. Azután Budapestet, illetve a magyar közvéleményt világosította fel, hogy a Vatikán által kinevezett új püspökök „elkötelezték magukat az egyházüldöző kormányzatnak".* *Életünk* című, szócsövének tekintett lapjában olyan bizalmasnak beállított hazai értesülések láttak napvilágot, amelyekhez hasonlókat már az 1944-es politikai emigráns csoport kiadványai sem mertek komolyan közölni. Például: az egyik cikk szerint az abortusz-rendelet „egy kicsempészett levél szerint arra a bizalmas miniszteri rendeletre alapul, hogy mindenáron csökkenteni kell a születéseket, mert a cél a nem szláv magyarság kiirtása".** Amikor bevezették a családvédelmi intézkedéseket, és előmozdították a világ legfejlettebb szociális anya- és gyermekvédelmi hálózatának kiépítését, azzal érveltek,

* *Életünk*, 1972. 2. sz.
** *Életünk*, 1973–74-es számaiban.

hogy „az oroszoknak nagyhatalmi céljaik elérésére magyar rabszolgákra van szükségük, és ezért akarják növelni a születések számát". A hetvenes évek sokévfordulós eseményeit, István király születésének ezredik évfordulóját, a Petőfi emlékévet, a hazalátogatási hullámot ugyanilyen hangú és szellemű kommentárok kísérték.

Mindszenty azzal tetőzte be utolsó éveit, hogy a pápa felkérését megtagadva, nem mondott le önként a de jure még mindig viselt esztergomi érseki tisztéről, és így a Vatikán arra kényszerült, hogy hatalmi szóval megüresedettnek nyilvánítsa azt. A kibontakozás és a magyarországi katolikus egyház érdekei követelték meg ezt a római lépést. Mindszenty bíboros azonban a maga személyében látta a magyarországi egyház jogos képviselőjét. A kör ezzel a Vatikánnal szemben tanúsított ellenállással bezárult! A politikai emigráció még egy utolsó tiltakozó kampányt szervezett. Egyes lapok előre megszövegezett tiltakozó levelezőlapokat küldtek előfizetőiknek, amelyeket aláírva csak fel kellett bélyegezni és elküldeni a pápának, hogy „lássa, mit követett el!"

Mindszenty titkársága hosszú nyilatkozatban hozta nyilvánosságra, hogy a bíboros tudomásul veszi a pápa döntését (a megüresedettnek nyilvánítást), de azzal nem ért egyet, és hangsúlyozza: nem mondott le, hanem elmozdították.

Amikor VI. Pál pápa 1974. február 5-én megüresedettnek nyilvánította az esztergomi érseki széket, a Mindszenty-hű politikai emigráció nemcsak formálisan tiltakozott, hanem megkezdődött a „magyar val-

lásalapítás" epizódja is. Ime, a Buenos Airesben megjelent *A Nap Fiai* c. lap 1974. 3–4. számának mellékleteként megjelent felhívás (eredeti helyesírással):

„Okuljatok Testvérek! Mindszenty-t Elmozdították... VI. Pál pápa ma, 1974. Február 5-én leléptette Mindszenty József bíborost, Esztergom érsekét, Magyarország hercegprímását. A pápai nyilatkozat szerint ezzel a lépéssel, hogy az Esztergom-i székhely üres lett, a pápa elmozdította »a súrlódás fő-okát, a vatikán és kommunista Magyarország között«. Jelentések szerint: »a pápa a magyar kormánytól a végletekig menő nyomás alatt cselekedett«. A hatalmas és vagyonos római katolikus egyház feje, a pápa »őszentsége« elmozdítja, lelépteti a XX-ik század legnagyobb keresztény mártírját egy sémi-bolsevista, törvénytelen-kormány nyomása alatt! Az ész és okszerűséget ebben az érzéketlen, embertelen, kegyetlen, de főleg arcátlan elvetemültségben látni képtelenek vagyunk! Az abortusz-ellenes álláspont bajnoka, a pápa, enged egy olyan kormánynak, amelyik az abortuszt mozdítja elő embertelen törvényeivel a fajirtás fokára. Viszont, ha tudjuk azt, hogy az otthon-i kommunista kormány a cionizmus ügynökeiből áll, sőt maga a pápa is zsidó-vérű, akkor képesek vagyunk megérteni azt, hogy a kereszténység most is a nagyhatalom érdekeinek szolgálatában áll. Elsőbbségei nem a vallásban, hitben érik el működése tetőpontját, de általudományi fondorlatokban és pénzügyi élősködésben! A pá-

pa nem hirdet keresztes hadjáratot, nem átkozza ki a gyilkosokat, nem hívja fel a keresztény országok államfőit ennek a gyalázatnak a megállapítására, de helyette, a jóviszony és békés együttműködés érdekében lelépteti a magyar katolikus egyház hercegprímását, király vagy alkotmányos kormányzó hiányában pedig hazánk Zászlós urát!

A testileg-lelkileg megkínzott hercegprímás úr megkapta a hagyományos köszönetet a nyugattól, nemzetünk pedig alkotmányos vezető hiányában, zászlós ura megaláztatásán keresztül, közvetve kapott egy korszerű arculcsapást ismét! Ideje, hogy elvessük ezt a mákonyos, idegen vallást, mert keresztény kiállás nem áll összefüggésben kommunistaellenes érzelemmel és álláspontal!

Okuljunk, testvérek! Így fizet meg az álszent, képmutató vatikán és Nyugat! Ehhez ragaszkodunk? Ennek az egyháznak fizetünk még jelenleg is adót? Ettől az egyháztól várjunk erkölcsi alapot? Ez legyen az új magyar, az új Magyarország hite?

A hercegprímás úr hite szerint: »Isten, egyház, haza.« Ebben a sorrendben. Az egyházat a haza elé helyezte, sajnáljuk, mert ha élünkre állt volna, mint az új Nemzeti Hit főpapja, Jézus Úr igaz hitében egyesíthette volna a magyarságot! Tőlünk, híveitől nem kapott volna árulást, csalódást, de főleg nem igazságtalanságot!!!!

A magyarok Nagy-Istene vezérelje vissza, eb-

ben az esetben az eltévelygett Pásztort, mert hívei és nyája még ezek után is helyben vannak és várják! Úgy legyen!"

★

1956 óta számtalan tanulmány, újságcikk, visszaemlékezés az 1945 utáni magyar belpolitikai torzulásokat személy szerint csak Rákosi terhére írja.* Szerintem a felelősség legalább ilyen mértékben terheli Mindszenty bíborost. A katolikus egyház 1945-ben jelentős tényező volt. Úgyszólván az egyetlen olyan, milliós tömegekre támaszkodó szervezet, amely sértetlenül került át a múltból az új Magyarországba. Legalább annyi függött legfelsőbb vezetőségétől, mint az 1945 utáni politikai életben tevékeny koalíció pártvezéreitől.

Az íratlan régi alkotmány – amire, mint láttuk, a politikai emigráció egy része is hivatkozott – a mindenkori hercegprímást adott esetben államfői jogkörrel ruházta fel. Amikor 1944 karácsonyán Debrecenben megalakult az ideiglenes kormány, amikor hosszú hónapokig a koronás-angyalos régi felségjelvényt használta az államformájában ideiglenes Magyarország, az a tény, hogy a hercegprímás is közéleti szerepet akart játszani, érthető volt. Az ideiglenes kormány és a politikai pártok is jó szemmel nézték volna, ha a napi politikán kívül álló hercegprímás bekapcsolódik az ország újjáépítésébe. Mindszenty azonban, mint 1945 őszén mondott székfoglaló beszédében meghirdette: nem a Duna-hidak újjáépítésére gondolt elsősorban,

* Vígh Károly: Történelemszemlélet és politika. *Új Írás*, 1963. I. sz.

hanem a közjogi hidakra, a „szakadék fölött"; addig, amíg az élet vissza nem tér a megszokott kerékvágásba. Hogy ezen mit értett, azt a Horthy volt kormányzóhoz és Habsburg Ottóhoz mint trónörököshöz írt leveleiben fejtette ki részletesen.

Még ezt sem lehetett volna kifogásolni, hiszen közéleti emberek tervezgethetnek, lehetnek csak nyilvánosságnak, és csak szűk körnek szánt elképzeléseik a jövőről. Különösen olyan felkavart években, mint közvetlen 45 után.

Mindszenty 1945-ben, Esztergomba érkezése után ugyanúgy egyszemélyes vezetéssel képzelte „átvezetni a közjogi szakadékon a magyarságot", mint Rákosi, csak mindketten más hídon. Kettőjük lényegében megegyező, de ellenkező előjelű politikája elősegítette az erőszakolt változások megindulását, a magyar nép hangulati-érzelmi megosztását, hiszen Mindszenty sem csak a katolikus tömegekre hatott.

A történelem különös iróniája, hogy mindkét főszereplő külföldön fejezte be életét. Ugyanabban a hónapban volt a születésnapjuk is. Abban is hasonlítottak, hogy mindketten feltétlenül hittek saját küldetésükben, és bizalmatlanok voltak a tömegek iránt, bár állandóan rájuk hivatkoztak.

Nógrádi Sándor emlékirataiból tudjuk, hogy Rákosi 1957 után ugyanúgy szerette volna irányítani Magyarországot a távolból, ahogyan Mindszenty igyekezett Bécsben ott folytatni, ahol 1956 novemberében abbahagyta. Lényeges különbség azonban, hogy Mindszenty 1971 után annak a politikai emigrációnak a közelébe került, amelynek létrejöttéhez ő maga

nagymértékben járult hozzá 1945–1948 közötti működésével.

A hetvenes években az emigráns politikusok még egyszer és utoljára kihasználták a név antikommunista nimbuszát, de kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy Mindszenty mogorva intelmeit komolyan vegyék. Az agg főpap, mint ahogyan korábban, most sem vette észre, hogy eszköz volt és az is maradt a nála nagyobb, általa soha át nem látott szövevényben.

Az utolsó évek egyházi-vallási köntösben keletkezett, de valójában társadalmi-politikai jellegű kezdeményezése a külön „Magyar Egyház" mozgalom volt. Mindszentybe kapaszkodva akarták megalapítani a (természetesen) „nem zsidó Jézus egy-igazmagyar anyaszentegyházait". De az igény nem volt egészen új keletű! Az új hazákban a helyi egyházi hierarchia (felekezetre való tekintet nélkül) csak ideig-óráig volt hajlandó elnézni a nemzeti alapon szervezkedő menekültek egyházi közösségeit, mert céljuk – az adott ország politikájához alkalmazkodva – a bevándoroltak mielőbbi beolvasztása volt.* Ahol ezt a folyamatot nem sürgették, mint pl. az észak-amerikai kontinensen, ott az 1944 után odaérkező magyarok már évtizedek óta működő, de másféle társadalmi összetételű egyházi közösségeket találtak.

Az asszimiláció sürgetése, a régi, főleg paraszti és munkásösszetételű, ezenkívül elamerikanizálódott egyházi szervezetek az 1944 utániakból ellenállást vál-

* 1950-ben megjelent az „Exul familia" kezdetű vatikáni előírás a menekültek lelkigondozásáról, amelyet a Vatikán a helyi püspökök alá rendelt, és végrehajtásukat belátásukra bízta.

tottak ki. Az ellenállás formája: a hagyományos vallási szokások fokozatos elhagyása, a gyakorlatilag teljes hitközömbösség volt. Ez a folyamat ugyanakkor párosult az 1945 előtti magyar emlékek és nosztalgiák ápolásával.

A belső okokon kívül a világszerte kibontakozó folyamatok, a Vatikáni Zsinat után felkavart egyházi élet, továbbá a Vatikán új kelet-európai politikája szintén előkészítette az 1974-re beérett „egyházszakadást".

A döntő lökést Mindszenty bíboros és a Vatikán viszonyában történt lényeges változás adta meg. Mindszenty, mint a „nemzeti egyház" megalakításának egyik okozója... Az egészet az tetőzte volna be, ha maga a bíboros, dacolva a Vatikán döntésével, elszakadt volna Rómától. Hogy nem tette, hibáztatták is érte.

Mindszenty *Emlékirataim* címmel könyvet is írt, melyet az angol rádió könyvszemléjében is ismertettek. A londoni közgazdasági egyetem történészprofesszora szerint:

„Könyvének végén a bíboros mellékleteket – az ő szavait használva: dokumentumokat közöl. Hivatalos, kormányokkal történt levelezését, néhány szentbeszéde szövegét, néhány bátor tiltakozó nyilatkozatot és Magyarország rövid történetét, ahogy ő látja. Mindszenty tézise szerint addig nem volt baj, amíg a magyar nép meg nem feledkezett arról, hogy különlegesen Szűz Mária oltalmába van ajánlva! Bajban mindig a Mária-tisztelő magyarok mentették meg a hazát, s következésképpen: amikor hanyatlott Mária kultusza, lehanyatlott a nemzet szerencsecsillaga is. Mindszenty ezután a fogalmakat alaposan összekuszálva azt írta:

»Korunkban az antiklerikalizmus és a liberalizmus vetette el az ateizmus magvait...« Az emlékiratokat a szerző, az egyház hercege, a szabadság nevében írta, de a könyv tanúsága szerint az a véleménye, hogy a szabadságeszmék veszedelmesek."★

A volt hercegprímás 1975. május 6-án egy bécsi kórházban meghalt. Mariazelli temetésén a Vatikán bécsi nunciusa, követe „más irányú elfoglaltságára" hivatkozva nem jelent meg.

A következő évfordulókon a politikai emigráció csoportjai egyre kisebb számban gyülekeztek a mariazelli sírnál, melynek záróköve az egész emigráció jelképes síremléke lehetne.

A „Mindszenty-alap" félmillió dollárra becsült összegének kezelése körüli vádaskodások, a „Mindszenty-múzeum" alapítása és vándorlása, valamint a volt hercegprímás környezetéhez tartozó személyek vitái és áskálódásai nem szűntek meg, de ezek az események már távol estek az emigráció politikai tevékenységétől.

★ Philip Windsor: Hungarian testament. *The Listener*, 1975. márc. 20.

UTÓSZÓ

Amikor sor került 1975-ben a helsinki értekezletre, majd 1977-ben a belgrádi konferenciára, a politikai emigrációnak már a hangját sem lehetett hallani, illetve nem a nem létező magyarországi „jogtiprások", hanem általában „a" kelet-európai országok belügyeibe szólt bele. Figyelmen kívül hagyták a legfőbb emberi jog: az élethez való jog kérdését a nukleáris világkatasztrófa kirobbanásának árnyékában. Ha jelentéktelen mértékben is, de hozzájárultak a tűzveszély növeléséhez, ahelyett, hogy lokalizálni igyekeztek volna.

Magyarországgal kapcsolatban az intranziges politikai emigráció változatlanul azon az álláspontón maradt, hogy a viszonylag megjavult helyzetben – amit tagadni már nem lehetett – „a lényeg változatlan", de akik otthon éltek, azoknak kegyesen megengedték, hogy „bizonyos mértékben" kompromisszumot köthessenek.

Persze, ha igaz az, hogy a kompromisszumos megoldás a járható út, akkor a politikai emigrációnak a minél kedvezőbb modus vivendi érdekében kellett volna fáradoznia, ahelyett, hogy maximalista követelésekkel még jobban megnehezítette volna a helyzetet. Mert mi volt a helyzet 1945 után Közép-Európában?

„A XX. század elején Kelet- és Közép-Európa területén négy nagy birodalom osztozott: az osztrák, a német, a török és az orosz. Az első világháborút mind a négy elvesztette. Ennek következtében a Kelet- és Közép-Európában élő népek megalapíthatták független nemzeti államaikat. Úgy rendezkedtek be, mintha ez a helyzet most már örökké tartana. Valójában addig tartott, amíg a négy hajdani nagyhatalom közül előbb egy, majd egy második kiheverte a háború és forradal-

mak okozta vérveszteségét és visszanyerte nagyhatalmi helyzetét. A második világháborút a német birodalom ismét elvesztette, és ezzel kiszorult Kelet-Európából. Persze ezt a szemléletet nagyon nehéz volt elfogadniuk azoknak, akik a Millenniumi Magyarország nagyhatalmi illúziói között vagy a trianoni Magyarországon abban a hiedelemben nőttek fel, hogy a kis független államokra bomlott Kelet-Európa az állandó, a normális helyzet, nem pedig a kivételes állapot, melyre a megelőző ezer esztendőben nem volt példa."*

Deák Ferenc 1867. március 28-án a kiegyezési törvényjavaslat parlamenti vitájában fejtette ki: ha Magyarország elszakadna Ausztriától, különálló állam lenne, vagy más népekkel szövetkezve kellene új államszövetségbe tömörülnie. Deák szavait idézve:**

„Az elsőt nem számítom a politikai lehetőségek közé. Örülne minden magyar és örülnék én is, ha oly erővel és hatalommal bírnánk, minőt ily önállás megkíván... Azt mondta valaki, hogy ne mondogassuk mi magunkat gyöngének. Úgy hiszem, önérzetünk ettől meg fog óvni bennünket. Egyébiránt a történelemben nem tudok példát arra, hogy hazánkat azért érte volna veszély, mert erősebb volt, mint amilyennek magát hitte, ellenben abból, hogy erősebbnek hitte magát, mint amilyen volt, szomorú következtetések származtak. Az államok ereje nem abszolút fogalom. Lajos és Mátyás korában nemcsak azért volt Magyarország nagy és

* Ravasz Károly: A magyar kérdés 1960-ban. *Független Magyarország*, Sydney, 1960. jan. 15.

** Deák Ferenc: Válogatott Munkái, I–II. Budapest, 1906.

erős, mert fejedelmei bölcsek, népe vitéz volt, hanem azért is, mert akkor Európa legnagyobb országai közé tartozott... Most azonban mily nagyok az európai államok dimenziói! A 20 millió népességű Olaszországot... még nagyhatalomnak sem tekinti a világ. Fönn bírna ezek között állni Magyarország, beékelve a hatalmas orosz és német birodalom közé? Ha pedig más népekkel együtt szövetséges államot akarnánk akkor majd alakítani, nem volnának-e közös ügyeink, melyeket azokkal kellene intéznünk?... A nép nem mondana nekünk köszönetet, ha visszaesnénk vele együtt ismét a bizonytalanságnak, zavarnak, rendetlenségnek örvényébe, melyből a szabadulás oly nehéz... és semmi egyebet nem nyújthatnánk neki, mint azon kétes vigaszt, hogy az európai eseményeknek egy véletlen fordulata reánk még talán jobb sorsot is hozhat, mint amit a jelenben e békés kiegyenlítés által elérhetünk. Azt mondják tán némelyek, hogy ez az opportunitás politikája. Igenis az... Minden alkotmány, minden törvény, minden institúció az opportunitás elvénél fogva jött létre."

Akik maguktól vagy Deák Ferenc 110 éves beszédeit olvasva döbbentek rá a realitásokra, rendszerint elhagyták a politikai emigráció légvárait, és beolvadtak abba a nehezen meghatározható, és lényegében szellemi közösségbe, amelyről Kerényi Károly, a Svájcban élt tudós humanista már 1962-ben megállapította: „Nagy szórvánnyal, diaszpórával állunk szembe..."

Akkoriban vetődött fel az a kérdés is, hogy az óhaza mindent megtett-e annak érdekében, hogy akiket a történelem több vihara is kisodort az országból, ne

érezzék magukat kitagadottnak. Mint Kodály Zoltán mondta: „A külföldön élő magyarság éppoly része a magyar közösségnek, mint az itthoniak. Egyéneiben néha hasznosabb. Tudnunk kell, hogy ott nagy többségben élnek olyanok, akik a magyar névnek becsületet szereznek."

A diaszpóra Illyés Gyulát arra a gondolatra indította, hogy nem az anyanyelv, hanem a magatartás, a vállalás dönti el, ki tartozik a magyarsághoz. A felnőtt korában magyarul megtanult Széchenyi Istvánra és a búcsúlevelüket író aradi vértanúkra hivatkozott, amikor 1965-ben Párizsban élő magyaroknak tartott előadást.

Megindult tehát a dialógus, vagy inkább folytatódott, hiszen 1956 őszén már megjelentek olyan cikkek Budapesten, amelyek kéznyújtással értek fel.

A párbeszéd természetesen több mint két évtizedig, heves viták, nagy tömegellenállás leküzdése közben bontakozott ki.

Mint kortörténeti dokumentumok érdekesek az alábbi – a politikai emigráció mérsékelt és szélsőséges hangadóitól származó – vélemények:

Az Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia (Slagelse, Dánia, 1964) *Amíg időnk van* c. kötete 1956-ban jelent meg. Ebből idézem Cs. Szabó László hozzászólását: „Kezdjük a hazatéréssel. Nem magánlátogatásokra gondolok; azon nincs megbeszélnivaló, hogy valaki hazanéz öreg szüleihez. Az író azonban más megítélés alá esik, mint egy autószerelő vagy kosárlabda-játékos. Látogatását abból a szemszögből kell nézni, hogy helytáll valamiért, a nemzeti gondolkozás szabad lélegzése van rábízva, még ha talán nem is kér ebből a súlyos megbízatásból. Tessék, az író

látogasson haza, győződjék meg a helyszínen a tényekről – mondja a hatóság, s mondja ugyanígy olykor egy-egy honfitárs külföldön. Olyat is hallottam kint élőktől, hogy ez vagy az a honában élő író – jönnek a nevek – kösse az ebet a karóhoz, csak akkor utazzék nyugatra, ha cserébe emigráns író is hazalátogathat. De hiszen annak a látogatásnak legtöbbször igazán nincs akadálya! A két utazás egyszerűen nem mérhető össze. Ha D. vagy I. vagy P. kilátogat Svájcba, Franciaországba, Norvégiába, Angliába, ott nem verték le fegyverrel a munkástanácsokat, nem vetették börtönbe Bibó Istvánt, s nem végezték ki Losonczit. Látogatásával nem üt maga is szerény pecsétet egy francia, angol, norvég, illetve svájci November Negyedikére. S ha D. vagy I. vagy P. kilátogat, akármelyik lapnak elmondhatja, hogy egy cseppet sincs ínyére, amit nyugaton tapasztalt. Elmondhatja-e ugyanígy egy hazatérő író az ottani lapokban? Hetekkel a távozása után megjelenne a fényképe a diaszpóra könnyzacskójának szánt *Magyar Hírek*ben, amint háttal a lencsének gyanútlanul ölelget valakit vagy valamit a giccsel és honfikönnyel folyó Kánaánban. Ki a Tisza vizét issza stb. stb. A tiszai mór megtette kötelességét, a tiszai mór háborítatlanul visszatérhet hanyatlani nyugatra.

...Erőtudattal kell hazafelé fordulni, azzal a tudattal – s ezzel még nem akarom túlértékelni a kinti magyarságot –, hogy lélekben is, szellemben is vagyunk olyan erősek, hogy ezt a lazítást keresztülvigyük. Két út van. Vagy mi tudunk lazítani, mi tudunk behatolni a magunk világával, vagy pedig, jó szándék ide, jó szándék oda, kirendeltséggé válunk, a rendszer taktikai eszközei leszünk... S a rendszer igenis igénybe venne. Rendkí-

vül fontos szempont ez: ők igénybe akarnak venni..., minél szétszórtabb a diaszpóra, minél gyengébb, úgy értem: minél kisebb a belső kohéziója, annál inkább van rá lehetőség, hogy hazaszeretetükbe és jó szándékukba kapaszkodva öntudatlan kirendeltséggé alakítsák át. Ez lehet kormányérdek, de nem népérdek."

Később, 1973-ban az *Új Látóhatár* májusi számában árnyaltabban szólt Cs. Szabó a dialógusról: „Ha én Illyés Gyulával, Weöres Sándorral, Pilinszky Jánossal, Mészöly Miklóssal, Vas Istvánnal, Ottlik Gézával, Rónay Györggyel vagy Hubay Miklóssal beszélgetek, barátként teszem, magánemberként. Más kérdés a dialógus, ahogy a szót általában értik. Mi tudjuk, hogy ők nem mind muszkavezetők, ők tudják, hogy mi nem vagyunk mind imperialista ügynökök. Mégis nehéz a párbeszéd, szinte lehetetlen... Kinek lesz igaza a végén? Valószínűleg száz év múlva sem derül ki, hiszen máig áll a vita magyarok között (s gyakran ugyanabban a kebelben) a tizenhatodik és tizenhetedik századról. Ki szolgált hasznosabban, a bécsi katolikus magyar-e, vagy az erdélyi protestáns?"

A kanadai *Magyar Élet* 1972. december 16-i számában megjelent közlemény szerint: „Kezdetét veszi a Magyar Szabadságharcos Szövetség, USA és a közreműködő magyar amerikai és kanadai egyesületek kulturális tájékoztató szolgálata. Az amerikai és kanadai kormányok külpolitikája következtében a »kultúrcsoportok« kiépítése címén kiérkezettek – kiküldöttek és kiengedettek – száma erősen megnövekedett. A szabadföldi magyarság a hazai látogatókat a közéjük furakodott néhány ügynök és propagandista kivételével szívesen fogadta... Az egyéni látogatókat az a félelem

is korlátozza, hogy külföldön tett nyilatkozataik visszakerülnek a kommunista hatóságokhoz... A 6. Szabadságharcos Világkongresszus Londonban, 1970. szeptember 1-én egyhangú határozatot hozott... Ezek szerint: ...a veszélyes kommunista politikának ellensúlyozására... a kommunista csatlósállamokból ideérkező és nyilvános szereplésre vállalkozó egyének poltitikai és emberi szempontból végzendő kiértékelésére a Magyar Szabadságharcos Szövetség a közreműködő többi magyar egyesületekkel együtt Kulturális Tájékoztató Szolgálatot kezdeményez, mely a magyar sajtón keresztül, szükséghez képest időről időre tájékoztatni fogja a szabadföldi magyarságot az ideérkezők politikai és emberi magatartásáról... A Tájékoztató Szolgálat működését 1973. január 1-ével kezdi meg."

A müncheni *Új Látóhatár* 1969. 4. számában Borbándi Gyula foglalkozott dialógus formájában az előbbi problémákkal: „Azok a finom megkülönböztetések, amelyekkel otthon szerzők és szervezetek a Nyugaton élő magyarokat osztályozzák-felemelik és lenyomják – ugyancsak egy torz szemlélet tünetei. Mert nem valóságos helyzeteken és tényeken alapulnak, hanem előítéleteken, politikai indítékú és hátsó gondolatokkal teli taktikákon... Persze, a külföldi magyarok sem fogalmaznak mindig pontosan, ha az otthoniakról beszélnek vagy írnak. Kinti írásművekben is találkozunk olykor otromba általánosításokkal, a helyzet nemismeréséből fakadó leegyszerűsítésekkel, előítélet vagy ellenszenv szülte durvaságokkal..."

Borbándi cikkéhez több hozzászólás érkezett, és a folyóirat 1970. 2. számában Garamvölgyi Antal az alkalmazkodóképesség gyakorlásában látta és javasolta

a dialógus, a közeledés lehetőségét, mert: „...a történelmi adottságok, a nemzetközi politika alakulása, földrajzi helyzetünk, a nagyhatalmak megegyezése ránk kényszerítik, hogy szocialista állam legyünk, jövőnk, fejlődésünk, megmaradásunk csak e keretben biztosítható... a nemzetet foglalkoztató problémákról... vitatkozzunk, ne ellenségesen, hanem építő szándékkal."

A nyílt és szervezett vitákra, sőt cselekvésre az Anyanyelvi Konferenciák adtak lehetőséget, noha a politikai emigráció kicsiny, de hangos csoportjai élesen támadták a konferencia gondolatát és az abba tevékenyen bekapcsolódó külföldi magyarokat.* A diaszpóra egyre szorosabban kapcsolódott a hazai kultúra forrásvidékéhez, és – ha lassabban is – kialakult Magyarországon az a felfogás, mely szerint a politika határoktól függetlenül, mintegy azok fölött van olyan egységes magyar kultúra, amely – Illyés kifejezésével élve – „ötágú síphoz" hasonlítható. A síp öt ága: az otthon, a szomszéd három országban és a Nyugaton élő magyarságot jelenti.

* A *Nemzetőr* szerkesztője, Tollas Tibor az *Ausztráliai Magyarország* 1973. októberi számában megjelent nyilatkozata szerint: „az emigráció aktivitása az utóbbi öt év során csökkent... Ausztrália magyarságát a nagy távolságok miatt nem érintette úgy a tömeges hazautazás és ezért a lemorzsolódás is... De ezentúl is szomorú jelenségnek lehetünk tanúi. Emigrációs szervezetek vezetői, írók, közvetlenül a rendszer irányítása alatt álló szervezetekkel és személyekkel, például a Magyarok Világszövetsége, veszi fel a személyes kapcsolatot, vagy segítik őket idekint..."

A *Magyar Élet* (Toronto) 1974. április 20-i számában Wass Albert író: „A külföldön élő magyarságnak 99,9 százaléka nem vesz részt aktívan semmiben."

Bognár József, a Magyarok Világszövetségének elnöke, a *Magyar Hírek* 1973. aug. 18-i számában megjelent cikkében arra is rámutatott, hogy: „...az itthon élő magyarság lelki egyensúlyához, jó közérzetéhez szervesen hozzátartozik az, hogy külföldön élő rokonaival, barátaival és szeretteivel szabadon és széles keretek között érintkezhessék. Úgy is megfogalmazhatnám, hogy ez a szocializmus építésében kialakult nemzeti egység egyik alkotóeleme és feltétele."

A közeledést ellenző körök miatt az őszinte kapcsolatok létesítése, a dialógus, rendkívül nehezen indult meg, de 1975-ben mégis sikerült összehívni a Helsinki Értekezletet. A szívósan védekező nyugati politikai pártokat és érdekszövetségeket a politikai emigráció természetesen támogatta, és befolyásolásukra törekedett. A müncheni *Nemzetőr* „Az emigráció feladata" c. cikkében (1975. dec.) kénytelen volt elismerni, hogy az úgynevezett ajánlások közé nyugati kívánságok is bekerültek, viszont az amerikaiak szemére vetette, hogy a SZER politikáját gyáván behódolók irányítják. A cikket idézve: „A SZERt az amerikaiak a saját javukra használják, bizonyítva a szovjetnek, hogy lám, mi nem vagyunk olyanok, mint régen, bár tudnánk lenni, de mi itt is bizonyítjuk, hogy a détente szellemében dolgozunk. Ez a szellem nemcsak a magyar rádió politikai programját sorvasztja el, de ez vezet a Helsinki Deklaráció életbevágó kérdéséhez, hogy miért vesztett a Nyugat Helsinkiben?"

A helyzetet azonban nem tartotta teljesen reménytelennek a cikk, meglátta a kiutat: „A megújulásnak szerencsére van Nyugaton egy iránytűje, akit Keletről száműztek ide: Szolzsenyicin/.. de ő nemcsak Kelet felé

mutatja meg oroszlánkörmeit, de ő lehet Nyugat szellemi és morális kovásza, mert a kötelességteljesítést, az áldozatot, az emberi jogok érvényesülését és főleg azokért való bátor kiállást tartja Nyugat fennmaradása alapjainak."

Ez a cikk nemcsak a politikai emigráció szélsőjobboldali, hanem számottevő nyugati körök véleményét is tükrözte.

De miben reménykedtek?

El akarták távolítani a nyugati és a kelet-európai közvéleményt az enyhülés és közeledés gondolatától. Még meg sem száradt a tinta a Helsinki Egyezményen, azzal kezdték vádolni a kelet-európai országokat, hogy le akarják rohanni a Nyugatot, és ez ellen minden szempontból fel kell készülni. Ezek a hidegháborús körök Helsinki után sem beszéltek arról, hogy az „agresszív" kelet-európai országoknak saját felségterületükön kívül úgyszólván sehol sem volt támaszpontjuk. (Ellentétben a nyugati hatalmakkal, különösen az Egyesült Államokkal, amelynek az öt kontinensen több mint negyven országban több ezerre becsült szárazföldi, flotta-, és légbázisa volt.) Globális szögesdrót kerítés.

Helsinki után saját érdekeik szerint, szelektálva értelmezték az emberi jogokra, a politikai, kulturális és más kapcsolatokra vonatkozó javaslatokat és ajánlásokat is.

Ez a módszer kétélű fegyvernek bizonyult, mert megsebezte az amerikai közéletet is. Az ötvenes évek elején kezdődött éberségi mánia egyik „eredménye" az volt, hogy az Egyesült Államok óriási technikai felkészültségével minden más országnál nagyobb belföldi ellenőrző hálózatot épített ki. Hallatlan ellentmondás

volt, hogy miközben gyanúsított állampolgárokat és szervezeteket elektronikus berendezésekkel megfigyelés alatt tartottak, a szabadságról és a demokráciáról oktatták ki a világot, s bírálták a kelet-európai országokat is. Sőt, a hetvenes évek elejétől szinte erre az egy kérdésre összpontosították a fellazítás és a destabilizálás eszközeit. A stabil, de ellenségnek minősített államokban olyan zavaros helyzetet akartak teremteni, melynek nyomán saját akaratukat tudták volna rájuk kényszeríteni. Ehhez kapták meg a politikai emigráció egyre gyöngébb segítségét. Ez a magyarázata, hogy Helsinki előtt és után miért emelték ki az összefüggéséből, az úgynevezett „kosarakból" a harmadikat, amely a személyek és eszmék szabad cseréjét és áramlását ajánlja. Persze a más országok belügyeibe való be nem avatkozás elvének tiszteletbentartásával. Erről azonban kevés szó esett.

A saját szempontjukból logikusan jártak el, mert a destabilizálás tervébe a személyek és eszmék korlátlan cseréjének egyoldalú követelése kiválóan beleillett abba az elképzelésbe, amely zűrzavar keltésében látta a célra vezető módszert. Minden országban vannak emberek, akik azért nem tudnak érvényesülni, mert tehetségtelenek, viszont éppen ezért törtetők, demagógok, olyan követelésekkel lépnek fel, amelyek figyelmen kívül hagyják mind a történelmi előzményeket, mind a mai valóságot. Minden országban könnyű felszítani a sovinizmust, manipulálni az érzelmeket, vagyis olyan „szabad áramlást" megindítani, amely könnyen bármely rendszert destabilizálhat. Ennek a taktikának további előnye, hogy nehezen védhető ki, hiszen nincs olyan rendszer a világon, amely az emberi szabadságjo-

gok maradéktalan megvalósításával dicsekedhetne. Végül ennek a módszernek nagy előnye, hogy valóban általános emberi igényekre apellál. Olyan követelésekre, amelyeket sehol sem vonnak kétségbe, sehol sem tagadnak, de óhatatlanul mindenütt megsértenek.

De az emberi jogok kérdését szintén szelektálva vetették fel. Ezeknek az éveknek dokumentumait lapozva, egy későbbi olvasó majd arra a következtetésre juthat, jogy pl. Kínában, Indonéziában, Dél-Koreában, a Fülöp-szigeteken, a latin-amerikai államokban, vagy akár a nyugati országokban nagyjából minden rendben volt, már ami az emberi jogok tiszteletben tartását illeti.

A nemzetközi feszültség azonban lényegesen enyhült, mert a nukleáris katasztrófa lehetőségének réme miatt létrejött az atomsorompó-szerződés, a nukleáris fegyverkezést korlátozó SALT-szerződés, kibővültek a kétoldali és tömbök közötti kereskedelmi, kulturális és idegenforgalmi kapcsolatok. Lezajlott a római katolikus egyház és a világ szempontjából jelentős II. Vatikáni Zsinat. Megrendült az Egyesült Államok 1945 után kialakult hegemóniája. Az arab–izraeli háborúk nyomán beköszöntött a kőolajválság, az energiahiány, és az emberiség keserves leckék árán, de kénytelen felismerni, hogy „egy űrhajóban", Földünkön kell élni, és ezen a bolygón összefüggnek a dolgok.

Közös gond lett a népesedésrobbanás, a gyarmatbirodalmak megszűnése után formailag független, de szegény országok helykeresése „a Nap alatt", a nyersanyagok rohamos csökkenése, a legújabb találmányok és technikák elterjedésével járó társadalmi változások hatása, az űrkutatás megindulása.

Ebben a távlatban, melynek fő iránya nagyon hosszú távon valószínűleg az emberiség egységének gyakorlati megvalósulása, nevetségesnek tűnnek a soviniszta önzés, állati ösztöneink, előítéleteink, partikuláris érdekeink, de ezek is a mai valósághoz tartoznak. Remélhetőleg nem kerülnek túlsúlyba és nem akadályozzák meg az emberiség fejlődését.

A nagy összefüggésből kinagyítva a kis Magyarország és az alig 15 millió magyar a hetvenes évek közepére a „jó irányba" haladt. Megindult a kölcsönös, odahaza és külföldön élő magyarok között a különféle szintű kapcsolatok rendszeres ápolása, és kiderült, hogy ez mindenkinek hasznára válik.

Nem csoda, hogy az előzmények után fokozatosan ébredtek rá külföldön és itthon erre a felismerésre. Amióta ez megtörtént, a hazában és az öt földrészen szétszórtan élő magyarok már egymást segítve kereshetik a választ a következő kérdésre:

A 20. század végén hogyan találja meg helyét otthon és a nagyvilágban – amely szintén otthonunk – egy történelmében száz csapást szenvedett kis nép úgy, hogy függetlensége ne legyen ellentmondásban a nemzeteket összekapcsoló, tehát internacionalista értékekkel, és hogyan gyarapodjék anyagiakban, szellemiekben anélkül, hogy közben el ne veszítse sajátos vonásait?

FÜGGELÉK

A világmagyarság létszáma

A külföldön élő magyarok létszámáról semmiféle biztos, végleges adatunk nincs. Mindenki becslésekre támaszkodik. Még az egyes országok statisztikai felméréseinek gondos elemzéséből sem lehet megnyugtató képet összeállítani, mert a statisztikai adatfelvételek szempontjai eltérőek. Legtöbb országban nem az állampolgárság, hanem a születési hely szerint mutatják ki a bevándoroltak származását. Egy Csíkszeredán született székely tehát románnak, egy Budapesten született román magyarnak számít, mint ahogyan az 1960-as években megindult tömeges vajdasági kivándorlást sem a magyar, hanem a jugoszláv nemzetiségűek között tartják számon pl. Ausztráliában. Sok országban a nemzetiség, anyanyelv, állampolgárság fogalmát nem tisztázták, és emiatt is vannak a magyarság létszámára vonatkozóan megbízhatatlan statisztikák.

A részben korábbi magyarországi és külföldi becslések, saját gyűjtésem és főleg az oxfordi egyetemen működő demográfus, Váraljai Csocsán Jenőnek 1974–75-ben megjelent tanulmányai alapján* – az említett problémákat figyelembe véve! – a következő összesítést tartom a megközelítően legpontosabbnak:

* La population de la Hongrie au XXe siècle. *Revue de l'Est*, Oct. 1974. Vol. 5., No. 4. 133–231. old.

Csocsán négy főcsoportra osztotta összesített adatait. Ezek szerint a magyar nemzetiségűnek számítható kivándorlók száma 1918–1924 között összesen 350 000 volt. Az 1920–1930 közötti években 207 447, összesen 557 447 ember.

1945–1956 között Ausztráliába 13 600, Kanadába 17 081, az Egyesült Államokba 26 532, Brazíliába 5000, Argentínába 10 000, a többi latin-amerikai országba 27 000, Franciaországba 12 000, Németországba 46 000, Ausztriába 14 000, Európa többi államába 25 000 magyar került.

A negyedik hullámban: 1956–1960 között Ausztráliába további 20 608, Afrikába 20 000, Kanadába 36 194, az Egyesült Államokba 47 643, Latin-Amerikába 6000, a skandináv államokba 12 000, Angliába 13 000, Franciaországba 10 000, Svájcba 15 000, az NSZK-ba 13 000, a Benelux államokba 9000, Itáliába 3000 magyar jutott.

Ezenkívül 115 000 főre becsülhető az Izraelbe kivándorolt magyarországi zsidók száma. A csehszlovák–magyar lakosságcsere során 70 000 ember hagyta el az országot, a svábok kitelepítésekor pedig 230 000 fő. Tehát 1944–1960 között Magyarország elvándorolt, kivándorolt, menekült stb. népességének összlétszáma: 815 653 ember volt a másféle háborús veszteségeken kívül.

Ehhez hozzászámítva az 1945 előtti évtizedekben kivándorolt 557 447 magyar nemzetiségűt és azok leszármazottait, 1980-ban óvatos becsléssel 1,2 millióra tehetjük a régi, történelmi Magyarország határain kívül (Nyugaton) élő magyarság számát.

Egy másféle – a helyi magyar szervezetek és hivatalos statisztikák adatain alapuló – becslés szerint a legvalószínűbb adatok a következők:

Szomszéd államokban:		
Ausztriában	60 000	
Csehszlovákiában	840 000	
Jugoszláviában	700 000	
Romániában	1 800 000	
Szovjetunióban	150 000	
Európában:		
Benelux államokban	25 000	
Franciaországban	50 000	
Nyugat-Németországban	50 000	
Nagy-Britanniában	25 000	
Olaszországban	10 000	
Svájcban	15 000	
Skandináv és egyéb államokban	25 000	
Többi európai országban	5 000	= 205 000
Tengerentúl:		
Ausztrál-Ázsiában	40 000	
Afrikában	20 000	
Amerikában	700 000	
Dél-Amerikában	100 000	
Kanadában	100 000	= 960 000
Magyarországon kívül: 3 550 000	1 165 000	= 4 715 000
Magyarországon		10 700 000
	összesen:	15 415 000

A becslések szerint tehát 1,2 millióra tehető a nem Magyarországon és nem a szomszéd államokban élő magyarok száma. Ebből a politikai emigrációt a következő „lebontással" lehet érzékeltetni:

A még megjelenő 200 külföldi magyar lapból 100 politikai jellegű és foglalkoztat szerkesztőként, cikkíróként	200
A 15–20 emigrációs csúcsszervezet vezetőségében van	200
A különféle felekezetek papjai közül politikai szerepet játszik mintegy	300
Nem magyar szervezetekben (pl. egyetemeken, kutatóintézetekben) dolgozó magyarokból politikai érdeklődésű	300
Nem magyar politikai pártok (pl. az amerikai Republikánus Párt nemzetiségi tagozata) és a hasonló helyeken politikai emigráns lehet	400
vagyis összesen	1400 fő

Ennyire becsülhető a politikai emigráció magva, amely a lapokon, szervezeteken, egyházközségeken keresztül mintegy 300 000 külföldi magyarra tud hatni, mégpedig:

a 200 újság, átlag 1000 olvasóval	200 000,
a 60 lelkész (átlag 200 hivővel)	120 000 főre

Természetesen a lapok, egyházközségek, szervezetek sokszor fedik egymást, és ezért a politikai emigráció aktív és passzív létszámát reálisan nem 300 000, hanem 160 000 főre becsülhetjük, vagyis a külföldön élő magyarság 10 százalékára.

Az emigráció sajtója

A KÜLFÖLDÖN MEGJELENT
219 MAGYAR LAP 1964 VÉGÉN:

Angliában	8	Izraelben	3
Argentínában	10	Kanadában	27
Ausztráliában	9	Németországban	26
Ausztriában	11	Norvégiában	2
Afrikában	1	Olaszországban	1
Belgiumban	3	Portugáliában	2
Brazíliában	2	Svájcban	8
Dániában	1	Svédországban	5
Formosán	1	Új-Zélandban	1
Franciaországban	8	Uruguayban	3
Hollandiában	2	Venezuelában	4
Indiában	1	USA-ban	80

Szintén országonként csoportosítva a lapok címjegyzéke:

ANGLIA
Boldogasszony Népe, London
Életünk, London
Fakutya, London
Hídfő, London
Híradó, London
Magyar Család, London

Október 23., London
Szocialista Élet, London

ARGENTÍNA:
Argentínai Magyar Újság, Buenos Aires
BAME Híradó, Buenos Aires
Cél, Buenos Aires
Értesítő, A Mindszenty Akadémia közlönye, Buenos Aires
Értesítő, A r. k. egyházk. közlönye, Buenos Aires
Hatikva, Magyarnyelvű zsidó szemle, Buenos Aires
Hitünk, Ev. egyházk. ért., Buenos Aires
Magyar Ház értesítője, Buenos Aires
Platanosi Értesítő, Platanos
Turán, Mitre

AUSZTRÁLIA:
Ausztráliai Magyarság, Melbourne
Független Magyarország, Melbourne–Sydney
Hitből Élünk, Ev. egyh. ért., Sydney
Hungarista Mozgalom, Perth.
Keleti Figyelő, Melbourne
Magyar Újság, Melbourne
Magyar Élet, Melbourne és Sydney
Regnum Marianum. R. k. egyh. ért., Melbourne–Sydney
Szabad Száj, Melbourne

AUSZTRIA:
Az Út, R. k. egyh. ért., Bécs
Christiana Hungaria, Graz
Hírnök, R. k. ért., Linz

Informations Danubienses, Bécs
Magyar Gazdahíradó, Bécs
Magyar Híradó, Bécs
Magyar Papi Egység, Spittal
Lármafa, Linz
Összefogás, Bécs
Só, Ev. egyh. ért., Bécs
Vasárnapi Levél, Bécs

AFRIKA:
Dél-afrikai Magyarság, Johannesburg

BELGIUM:
Magyar Ház, Brüsszel
Magyarok, Brüsszel
Turán-Sumir Szemle, Brüsszel

BRAZÍLIA:
Ahogy Lehet, São Paulo
Dél-amerikai Magyar hírlap, São Paulo

DÁNIA:
Apostol, Koppenhága

FORMOSA:
Formóziai Magyarság, Potzu

FRANCIAORSZÁG:
Családunk, R. k. egyh. ért., Párizs
Denevér, Párizs
Irodalmi Újság, Párizs
Lámpás, R. k. egyh. ért., Strassburg

Párizsi Napló, Párizs
Sorsunk, Párizs
Szabadságharcos, Párizs
Magyar Műhely, Párizs

HOLLANDIA:
A Kereszt Népe, Amszterdam
Európai Cserkész Hírek, Maarssen

INDIA:
Ahol a Pálmák Virágoznak, R. k. missziós körl. Parganas

IZRAEL:
A Hét, Tel Aviv
Izraeli Kurír, Haifa
Új Kelet, Tel Aviv

KANADA:
A Magyarok Nagyasszonya Egyházközség Értesítője, Montreal
Bajtársi Levél, Toronto
Csendes Percek, Ev. egyh. ért., Lathbridge
Cserkész élet, Vancouver
Csodaszarvas, Toronto
Ecclesia, Montreal
Egységes Magyarság, Niagara Falls
Északi Fény, Montreal
Futár, Toronto
Kanadai Magyar Hírlap, Toronto
Kanadai Magyar Munkás, Toronto
Kanadai Magyarság, Toronto

Kanadai Magyar Újság, Winnipeg
Kapocs, Hope
Katolikus Tudósító, Winnipeg
Képes Világhíradó, Toronto
Légy Résen, Toronto
Magyar Élet, Toronto
Magyar Hírlap, Montreal
Menorah, Toronto
Montreali Magyar Cserkész
Mosolygó Magazin, Montreal
Örömhír, Egyh. ért., Montreal
Sporthíradó, Toronto
Szemle, Toronto
Új Élet, Egyh. ért., Lethbridge

NÉMETORSZÁG:
Aacheni R. K. Szt. László Egyházközség Értesítője
Amerikai–Magyar kiadó levelei, Köln
Der Ungarndeutsche, München
Der Donauschwabe, Aslen
Exil., iskolai ért., Burg Kastl.
Gesta, Stuttgart
Hadak Útján, München
Koldusdiák, iskolai ért., Burg Kastl.
Magyar Nők, München
M. I. K. E. Tájékoztató, München
Nemzetőr, München
Pannonia Sacra, München
Pax Romana, München
Pásztortűz, Köln
Politikai Fogoly, Bad Godesberg
Ruhrvidéki Magyar Hírek, Köln

Sajtószemle, Hamburg
Tájékoztató, Egyetemi lap, Stuttgart
Teleki Cserkészhíradó, Burg Kastl.
Új Európa, München
Új Élet, Geisweid
Új Hungária, München
Új Látóhatár, München
Unsere Post, Stuttgart
V. U. S. B., egyetemi hallgatók közl. Stuttgart

NORVÉGIA:
Északi Tudósító, Oslo
Útitárs, Innsmola

OLASZORSZÁG:
Katolikus Szemle, Róma

PORTUGÁLIA:
A Fatimai Kálvária Hírei
A Fatimai Látnok

SVÁJC:
Berni Magyar Hírmondó
Duna, Zürich
Dunavölgye, Zürich
Élő Egyház, Ref. egyh. ért., Genf
Hiszek, R. k. egyh. ért., Appenzell
MEFESZ Tájékoztató, Genf
MEFESZ Alumni Híradó, Genf
MEFESZ Sajtószolgálat, Genf

SVÉDORSZÁG:
Északi Fény, Uddeholm
Északi Tudósító, Stockholm
Göteborgi Katolikus Értesítő
Katolikus Értesítő, Stockholm
Magyar Hírek, Göteborg

ÚJ-ZÉLAND:
Új-zélandi Magyar Híradó, Auckland

URUGUAY:
A Fény, Montevideo
Siniestros, Montevideo
Tárogató, Montevideo

VENEZUELA:
Caribi Újság, Caracas
Iránytű, Caracas
Katolikus Értesítő, Caracas
Üzenet, Ev. egyh. ért., Caracas

USA:
A Fáklya, Ref. egyh. ért., Warren
A Hét, Cleveland
Alkotmányunk, Cleveland
Alkotó Magyarság, New York
Alumni Tájékoztató, New York
Amerikai Magyar Élet, Chicago
Amerikai Magyar Lövészegyesület időszk. tájékozt., Passaic
Amerikai Magyar Munkás Híradó, New York
Amerikai Magyar Népszava, Cleveland

Amerikai Magyar Szemle, St. Louis
Amerikai Magyar Szó, New York
Amerikai Magyar Világ, Cleveland
A Szív, Shrub Oak
Az Ember, New York
Az Újság, Cleveland
Betlehemi Híradó, Betlehem
Californiai Magyar Élet, Glendale
Californiai Magyarság, Los Angeles
Chicago és Környéke
Consolation-Vigasztalás, El Cerrito
Cserkész Tájékoztató, Garfield
Cserkész Törzs, Los Angeles
Daytoni Híradó
Detroiti Magyarság
Egyesületi (MHBK) Értesítő, Cleveland
Egyházi Látogató, ref. egyh. közl., Passaic
Erős Vár, ref. egyh. közl., Cleveland
Evangéliumi Hírnök, New York
Fáklyaláng, New York
Függetlenség, Trenton
Híradó, egyetemi közl., New York
Hírünk a Világban, Washington
Jersey Híradó, Trenton
Katolikus Magyarok Vasárnapja, Cleveland
Kárpát, irodalmi szemle, Cleveland
Kereszt és Kard Mozgalom Tájékoztatója, Clifton
Kettős járom alatt, Cleveland
Kis Dongó, Cleveland
Kis Mécses, Ref. egyh. közl., Aurora
Kopjafa, Jackson Heights
Központi Értesítő, cserkészlap, Garfield

Légy Résen, cserkészlap, Cleveland
Lorain és Vidéke
Magyar Cserkész, Garfield
Magar Diáktájékoztató, Los Angeles
Magyar Egyház, ref. egyh. közl., Pert Amboy
Magyar Felszabadító Bizottság ért., Cleveland
Magyar Felszab. Biz. Sajtószolgálata, Cleveland
Magyar Hírnök, New Brunswick
Magyarországi Hírek (FEC kiadás), New York
Magyar Szab. harcos Kör Tájékoztatója, Cleveland
Magyarság, Pittsburg
Magyar Újság, San Francisco
Magyar Világ, New York
Nemzeti Szabadságharcos, Cleveland
Newarki Hírlap
Országúton, New York
Református Lapja, Cleveland
Repülő Híradó, Cleveland
St. Louis és Vidéke
Studies for a New Central Europe, New York
Szabad Sajtó, Passaic
Szabadság, Cleveland
Szittyakürt, Cleveland
Tábortűz, Cleveland
Tájékoztató, New York
Társadalomtudományi Értesítő, New York
Testvériség, Pittsburgh
Toledo(-i hírlap)
Tovább harcolunk, Cleveland
Transsylvania, New York
Turul, New York

Új Szárnyak, Santa Monica
Vezetők Lapja, cserkészlap, Garfield
William Penn értesítő, Detroit
Wisconsini Magyarság

Adatok és tények a hidegháború történetéhez

Az 1945 óta különféle nyelveken megjelent emlékiratok és nyilvánosságra hozott dokumentumok nem hagynak kétséget aziránt, hogy a közös ellenség és a közös cél: a háború mielőbbi befejezése érdekében a Szovjetunió, Amerika és Anglia viszonylag gyorsan, nézeteltéréseiket háttérbe szorítva tudott megegyezni Közép-Európa jövőjét illetően is.

De 1945-ben a két japán városra ledobott atombombával a világháború végleges befejezésének reménye hónapok alatt eloszlott. Hidegháború kezdődött a papíron még szövetséges hatalmak között.

A hidegháború, amit egyszerűen a szovjet–amerikai kapcsolatok alakulásának történetében jelentkező hosszú szakasznak lehet tekinteni, főleg a lélektani hadviselés eszközeit vette igénybe.

A hidegháború történetének óriási irodalmában a hatvanas évek közepétől lehet megkülönböztetni az úgynevezett „revizionista" irányzatot, melynek művelői revízió alá vetették az addig általánosan elfogadott nyugati véleményt a világ kétfelé szakadásának okairól. Addig a főleg áltudósokból és propagandistákból verbuválódott „történészek" rendkívül egyszerűen azt hajtogatták: a hidegháború azért váltotta fel a fegyveres háborút, mert a Szovjetunió 1945-től kezdve „imperialista terjeszkedő politikát folytatott," és ezt a ter-

jeszkedést az Egyesült Államok, valamint az egész „szabad világ" kötelessége feltartóztatni.

Az e szemléletet felülvizsgáló kutatók azonban megállapították, hogy az előbbi érvelést alaposan senki sem elemezte. Így azt sem vizsgálták meg konkrétan, hogy van-e ténybeli alapja.* A magyar származású John Lukács amerikai professzor például száraz tényfelsorolással bizonyította be, hogy 1945 után nem a Szovjetunió, hanem az Egyesült Államok terjeszkedett, sőt a háborúban legyengült gyarmattartó birodalmak: Anglia, Japán, Franciaország támaszpontjait, befolyási övezeteit átvette.**

1945 után az amerikai flotta „házi tengere" lett minden óceán. Ellenség nem hogy nem fenyegette, de útját sem állta. Néhány év alatt amerikai flottatámaszpontok százai épültek ki a világ minden részén. Megszerezték a karib-tengeri angol és a csendes-óceáni japán szigetcsoportokat. A Dániához tartozó Grönlandon és Izland szigetén is támaszpontokat létesítettek. Háborítatlanul szállította el a közel-keleti és afrikai arab országokkal még a háború alatt kötött szerződések alapján a kőolajat. Japán és Nyugat-Európa virtuális megszállása befejezett tény volt.

Ennek ellenére az Urálon inneni területén óriási pusztulást elszenvedett, nemzetgazdaságát és városait újjáépítő Szovjetuniót kezdték imperializmussal vádolni, mert Kelet-Európában egyszer s mindenkorra meg akarta akadályozni, hogy ott ellenséges hatalom megvethesse a lábát és újból támadást intézzen a Szovjet-

* J. C. Donovan: The Cold Warriors. Massachusetts, 1974.

** John Lukacs: A History of the Cold War. New York, 1962.

unió ellen. Ebbe a háború alatt a nyugati hatalmak is mint jogos igénybe beleegyeztek, tudomásul vették.

A hidegháború azonban korábban, a háború utolsó szakaszában kezdődött, amikor a három nyugati hatalom olyan terveket dolgozott ki, és olyan magatartást tanúsított, melynek célja a negyedik fél: a Szovjetunió megállítása volt.*

Az angol kormány külügyminisztere a háború utáni rendezésről készített emlékiratában már 1943-ban megállapította: „...a Szovjetunió terjeszkedésétől és megerősödésétől való félelem határozza meg a későbbi terveket".**

Ez volt a vélemény Washingtonban is. James Forrestal haditengerészeti és James Byrness külügyminiszter, valamint Henry L. Stimpson véderőminiszter emlékirataiból és más, ma már nem titkos okmányokból tudjuk, hogy az atombombát a Szovjetunió megfélemlítése céljából akarták mielőbb bevetni. Nem publikált,

* A felhasznált források: R. J. Maddox: The New Left and the Origins of the Cold War. Princeton, 1973. – J. L. Gaddis: The USA and the Origins of the Cold War. New York, 1972. – J. W. Wheeler-Bennett: The Semblance of Peace: The Political Settlement after the Second World War. New York, 1972. – L. Fischer: The Road to Yalta: Soviet Foreign Relations. New York, 1972. – J. Lukács: A History of the Cold War. New York, 1962. – J. C. Donovan: The Cold Warriors. Massachusetts, 1974. – P. Hammond: Cold War and Detente. New York, 1976. – L. E. Davis: Soviet–American Conflict over Eastern-Europe. Princeton, 1975. – J. P. Warburg: The United States in the Postwar World. London, 1966. – G. F. Kennan: Memoirs, 1925–1950. Boston, 1967.

** Public Record Office. London, No. 292, CAB 66/38 sz. alatt.

szűk körben vitára bocsátott kéziratra alapozom a következő oknyomozást.*

1. Amikor az amerikaiak elkészültek az atombombával, több politikai döntés lehetősége merült fel. Voltak, akik a bomba bevetése előtt nemzetközi atomsorompó-egyezmény megkötését javasolták, mert előre látták, hogy a nukleáris fegyver eszeveszett fegyverkezési versenyhez vezet. A másik csoport szerint addig nem lehet nemzetközi szerződésre gondolni, amíg Amerika szemmel láthatóan be nem bizonyítja a világnak, hogy van atomfegyvere. A harmadik vélemény szerint: az atombomba meglepetésszerű alkalmazása olyan gyanakvást kelt a szövetségesek között, hogy ez befolyásolni fogja a következő évtizedekben a világpolitikát.

2. Katonai körök véleménye szerint Japán atombombázás nélkül is megadta volna magát, tehát csak a háború néhány héttel való megrövidítése miatt a bombák bevetése nem volt indokolt. Ez volt a véleménye Szilárd Leónak, az atombomba egyik „atyjának" is.

3. A végső döntés Truman elnök kezébe volt letéve. A végén kis kivételtől eltekintve minden katonai és politikai tanácsadója elfogadta, hogy előzetes figyelmeztetés és nemzetközi szerződés megkötése nélkül Japánon kell kipróbálni az elrettentő fegyvert.

4. Henry L. Stimpson, Truman elnök hadügyminisztere játszotta a döntő szerepet, hogy a majdnem egységes álláspont kialakult a kérdésben.

5. Stimpson érvei két fő részre oszthatók. Először:

* James R. Flynn: Decisions to Utilize Force. A case study of the role of the U. S. President. Sydney, 1967. Kéziratban.

az atombomba kevesebb japán áldozatot követel, mintha még néhány hétig a hagyományos légitámadásokkal kényszerítik megadásra Japánt. Másodszor: a vártnál valamivel hamarabb bekövetkezett német összeomlás és a küszöbön álló potsdami találkozóra való tekintettel Amerikának mintegy az utolsó lehetőség kínálkozik a csak általa birtokolt új fegyver demonstrálására. Tekintettel a háború befejezését követő korszakra – folytatódott az érvelés –, Amerikának eminens érdeke, hogy monopolisztikus erőhatalmi helyzetből főszerepet játsszék a világpolitikában.

6. Hosszas és különféle szakértőkből álló konferenciák, viták és javaslatok után, 1945. július 6-án Truman elnök elindult a potsdami csúcskonferenciára. Elvben már magáévá tette Stimpson hadügyminiszter csoportjának érveit. Truman hozzájárult ahhoz is, hogy az Új-Mexikó államban lévő Alomogordóban végrehajtsák az első kísérleti robbantást.

7. Truman 1945. július 16-ig diplomáciai időhúzással vett részt a konferencián. Július 16-án kapta Washingtonból a hírt, hogy a kísérlet sikerült. Truman összehívta a kíséretében lévő főtanácsadóit. Egyhangúan úgy határoztak, hogy az atombombát bevetik Japán ellen. A parancsot július 24-én adta ki az elnök, és augusztus 3-át jelölte ki a végrehajtás napjának. Közben Szilárd Leó chicagói kutatóintézete és egy másik, 150 fizikust felölelő csoport utolsó kísérletet tett az atombomba alkalmazása ellen. Utolsó petíciójuk elkésett, de nem is továbbították az elnöknek. Valószínű, hogy amúgy sem tudták volna a döntés visszavonását elérni.

8. 1945. augusztus 5-én ledobták az első atombom-

bát Hirosimára. Augusztus 14-én Japán feltétel nékül megadta magát.

A tanulmány, amely egy döntési modellt akart felállítani, azt a következtetést vonta le, hogy az atombomba alkalmazása előtt minden véleménynek utat engedtek, mindenről nyíltan vitázhattak az illetékesek, de – és ez a lényeges megállapítás – Truman és fő tanácsadója, Stimpson már 1945 áprilisában végleg eldöntötte, hogy az új fegyvert alkalmazni fogják.

Más forrásokból köztudomású, hogy Hirosima előtt az amerikai és az angol diplomácia mindent elkövetett, hogy a Szovjetunió is avatkozzék be a csendes-óceáni hadműveletekbe, Japán ellen.* Az alomogordói kísérleti robbantás sikeréről értesülve az amerikai delegáció kiszámítottan nem csökkentette a rábeszélésre fordított időt és energiát. Nem akarták felkelteni Sztálin gyanúját. Ugyanakkor Truman képtelen volt palástolni, hogy a helyzet urának érzi magát. A potsdami konferencia addigi hangulata szemmel láthatóan megváltozott.

Mi volt a döntés oka? A rettegés? A félelem? A szovjet- és kommunistaellenesség? Mindegyik, de amint arra amerikai történészek is rámutattak: főleg az amerikai elhivatottságba vetett hit, miszerint a földkerekségen az Egyesült Államokra hárul a történelmi feladat: a náluk kialakult életforma nemzetközi meghonosítása. A szovjet- és más „ellenesség" következménye volt ennek a messianisztikus ideológiának.

Az atombomba birtokában valósággal a „minden-

* H. L. Stimpson és McG. Bundy: On Active Service in Peace and War. New York, 1947.

hatóság" érzete szállta meg őket, különösen a Szovjetunióval szemben. Tovább fejlesztették az 1898-ban először megfogalmazott expanziós, a „nyitott kapuk" külpolitikáját . A hidegháború tehát hagyományokra visszatekintő ideológiára alapult.*

Amint az egyesek és nemzetek életében gyakran megtörténik: új problémákat begyökeresedett, régi módszerekkel igyekeztek megoldani. „A hidegháború, ahogy azt Truman elnök és Churchill miniszterelnök meghirdette, az első pillanattól kezdve kilátástalannak tűnt volna, ha Amerikának nincs nukleáris monopóliuma."**

Logikusan következett ebből, hogy amint megszűnt a kiváltságos helyzet, a hidegháborúnak is véget kellett volna érnie.

John Lukacs azt írja említett könyvében, hogy Churchill és de Gaulle is megállapította a világháború alatt: az amerikaiak „hatalomvágyukat idealizmus leplébe csavarva akarják palástolni". A későbbi, maga útján járó francia külpolitikának ez a felismerés lett az egyik alapja.

Arra a legújabb levéltári kutatások alapján minden szerző kénytelen utalni, hogy Washingtonban az atommonopólium idején is kizárólag az elrettentéssel és a lélektani hadviseléssel képzelték el a Szovjetunió visszaszorítását és „felpuhítását". A Roosevelt-korszak hozzáférhető okmányai szerint Amerikát Kelet-Euró-

* W. Appleman: The Tragedy of American Diplomacy. New York, 1959.

** D. F. Fleming: The Cold War and Its Origins. New York, 1961.

pa, az ottani országok és nemzetek sorsa csak mint esetleges alku tárgya vagy háború esetén a Szovjetunió ellen felhasználható támaszpont érdekli.

A potsdami konferencia idején Stimpson hadügyminiszter már azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy tulajdonképpen meg lehetne osztani az atomtitkot a Szovjetunióval, ha az ünnepélyesen megszűnnék Szovjetunió lenni, vagyis magától átvenné – helyi viszonyaira alkalmazva – az amerikai demokráciát. Stimpson előre látta, hogy az általuk felszabadított nukleáris energia világkatasztrófához vezethet, ha a világ két legerősebb hatalma nem tesz ellene valamit. De erősebb volt a félelem és a gyanakvás, a nyílt közeledést megakadályozta. A hadügyminiszter Truman elnöknek készített feljegyzésében arra a következtetésre jutott: Amerikának más választása nincs, mint „a reá nehezedő felelősség tudatában" az atommonopóliummal kell rákényszeríteni a szovjet kormányt, hogy változtassa meg alkotmányát.*

A potsdami konferenciát követő hetekben Amerika felmondta a szovjet kormánnyal kötött kölcsön-bérleti szerződést. Arra hivatkoztak, hogy azt a háború idejére kötötték, a háború véget ért, tehát a szerződésnek nincs értelme. Eltekintve a kérdés anyagi vonatkozásaitól, a szerződés gyors felmondása tovább rontotta a kapcsolatokat Moszkva és Washington között.

Az atombombával rendelkező amerikai külpolitika ezután a „feltartóztatás" útjára lépett. A fogalom összefügg George Kennan amerikai diplomata, moszkvai nagykövet 1946. február 22-én kelt, 8000 szavas távira-

* Stimpson és Bundy i. m.

távai, amellyel az amerikai külügyminisztériumot akarta felrázni a szovjet fenyegetésre és bármiféle amerikai–szovjet megállapodás kilátástalanságára. Az addig viszonylag ismeretlen nagykövet ezzel a hosszú távirattal világhírű lett, és kétségtelen, hogy az esetleg ingadozó amerikai külpolitikusokat Truman elnök mögé tömörítette. Kennan érvelésének egy mondatba sűríthető lényegét a hadiipar, a katonai vezetés, az ideológiai alapon szovjetellenes körök azonnal megértették. Kennant visszarendelték Moszkvából, és megbízták a hosszú távra szóló külpolitikai tervek elkészítésével.

1947. március 22-én Truman elnök a Kongresszushoz intézett üzenetében (átiratában) fektette le a később „Truman-doktrínának" nevezett elveket, melyek szerint az Amerikai Egyesült Államok a világ bármely részén szembeszáll a Szovjetunió terjeszkedésével. A Truman-doktrínát követte a George Marshall külügyminiszter nevét viselő Marshall-terv, a feltételezett szovjet fenyegetésnek kitett európai országok gazdasági talpraállítása érdekében – amerikai segélyből, amerikai kölcsönökből –, aminek természetesen velejárója volt a katonai és a politikai szövetség kialakítása.

Amikor azonban Kennan 1947 júliusában a *Foreign Affairs* hasábjain „Mr. X." aláírással újból kifejtette ismert álláspontját, összeütközésbe került Truman új külügyminiszterével: Achesonnal. Addig ugyanis a 8000 szavas moszkvai táviratról és az azt követő hosszútávú tervek készítéséről csak a legszűkebb körök tudtak Washingtonban. A közvélemény figyelme az 1947-es cikk után fordult Kennan és általában a szovjet–amerikai kapcsolatokat meghatározó politika felis-

merése felé. Sokan, mint a kor nagy amerikai publicistája, Walter Lippmann, élesen támadták „Mr. X." eszmefuttatását. Amikor kiderült, hogy „Mr. X." tulajdonképpen a külügyminisztérium álláspontját fejtette ki, Kennan nevével azonosították a hidegháború elvi alapjainak kidolgozását, noha későbbi emlékirataiban Kennan másképpen magyarázta motívumait. Amikor 1949-ben Acheson lett a külügyminiszter, és megindították az újrafegyverkezést, Kennan a princetoni egyetemre vonult vissza, ahol a politikatudományok professzora lett. 1949-ben ugyanis már Kennan sem volt eléggé hidegháborús. Mint művelt, tapasztalt és töprengő ember, útjába került a világot egyszerűbben, „velünk vagy ellenünk" alapon látó hidegháborús vezérkarnak. Acheson mondta róla: „Kennan soha nem értette meg a nagyhatalmi politika alapvető játékszabályait és mozgató rugóit."*

Kétségtelen, hogy Acheson jobban értett a külpolitikai gyakorlathoz. Nevéhez fűződik a Nemzetbiztonság megszervezése, amely 1950-től lehetővé tette a mindenkori elnök és legszűkebb köre számára, hogy a törvényhozás és a közvélemény tudta nélkül döntsön fontos kérdésekben. 1950-ben Amerika „elvesztette" Kínát. A hivatalos vélemény szerint két hatalom maradt a küzdőtéren: Amerika, a XX. század Rómája, és Karthágó, vagyis a Szovjetunió. Miután nemcsak erőhatalmi, hanem ideológiai ellentéteik is áthidalhatatlanok, az USA létérdeke, hogy állig felfegyverezze

* Acheson nyilatkozata a *New York Times* 1958. jan. 12-i számában.

magát, és anyagi-szellemi ráfordításokat nem kímélve megállítsa a szovjet fenyegetést.*

Szovjet területi terjeszkedésnek, katonai fenyegetésnek azonban nyoma sem volt. Ami a területnyerést illeti, Amerika tengerentúli birtokai gyarapodtak 1945 után. Politikai és gazdasági befolyása pedig ötvenszer akkora térségre terjedt ki, mint a Szovjetunióé. Miközben éppen csak megszűnőben volt az amerikai atommonopólium, 1950-ben még pusztítóbb fegyver, a hidrogénbomba gyártását határozták el, és a szó szoros értelmében flotta- és légibázisok ezreivel kerítették be a Szovjetuniót.

A szovjet és a kelet-európai visszhangra vagy ellenakciókra pedig úgy tekintettek, mint elméletük igazolására. Tehát még nagyobb erővel folytatták mind a fegyverkezést, mind a lélektani hadviselést.

A hidegháború ezekben az években: 1945-től az 1950-es évek elejéig érte el mélypontját, anélkül, hogy az amerikai kormánynak szándéka lett volna globális háborúval visszaszorítani a helyéből ki sem mozdult Szovjetuniót. Nem katonai, hanem közvetett, de totális módszerekkel akarták folytatni a hidegháborút az Egyesült Államok fölényének érvényesítése érdekében.

Amikor pedig a hidegháború során megalakult a NATO, majd válaszképpen a varsói szövetség, bekövetkezett az az állapot, amelytől 1945 óta alaptalanul féltek Amerikában, de amelynek létrejöttét félelmükkel önmaguk mozdították elő.

A katonai tömbök óhatatlanul alapot adtak az esze-

* Dean Acheson: Present at the Creation (emlékiratai). New York, 1969.

veszett fegyverkezési versenyhez, vagyis a lakosság életszínvonalának ígért és várt gyors emelkedését megakadályozták. A dolog természete szerint a háborúból még ki sem lábalt, legtöbbet szenvedett és vesztett kelet-európai országok sokkal jobban megérezték a katonai terheket. Részben ez okozta az állami-társadalmi fegyelem fontosságának előtérbe helyezését, aminek természetes velejárója a belső feszültség, a hangulat romlása és a szocializmus eszméitől idegen módszerek alkalmazása volt.

Ilyen körülmények között megkoptak a nem is olyan régen még „fényes szelektől" simogatott bátor, színes zászlók. Megtorpant a forradalmi lendület.

A fő felelősség a kelet-európai belső állapotok romlásáért a hidegháború megindítóit, irányítóit és végrehajtóit terheli. Többről volt szó, mint „üres propagandáról", hiszen a hidegháború hatásaiban felért a konvencionális hadviseléssel, beleértve a felesleges emberáldozatot is. Tévedés lenne azt hinni, hogy ez a fajta háború befejeződött. Nem fejeződött be. Csak a taktikája és módszerei változtak.

Munkámban szándékosan kizárólag a – hozzáférhető – nyugati forrásmunkákat használtam, amelyeknek többségéről elfogultságot nem lehet kimutatni. Amit eddig és ezután a hidegháború keletkezéséről és történetéről röviden elmondok, a nyugati források alapján megcáfolhatatlan tények. Legfeljebb ki-ki a maga szempontjából kommentálhatja őket.

A „titkok" nem az érintett kormányok megváltozott magatartása következtében kerültek a nyilvánosságra, hanem egyes – a méregkeverés következményeitől megrettent – kiábrándult bennfentesek önkéntes

elhatározásából, hogy leleplezésekkel tegyék jóvá, amit lehet. A magánvállalkozás alapján álló (tehát minél több példányszámra és haszonra törő) sajtó a hozzá eljuttatott és hiteles anyagot megvásárolta, leközlésével profitját növelte.

A lavina 1966-ban indult meg, amikor a *New York Times* közölni kezdte a „Congress for Cultural Freedom" (A kultúra szabadságáért) világszervezet kuliszszatitkait.

A rettegésre építő külpolitika és stratégia egy részét képezte a lélektani hadviselés, annak vezérkara, több tízezer főnyi nemzetközi „hadereje". Ebbe a segéderőbe sorolhatjuk a kelet-európai politikai emigráció egy részét. Az emigrációk keletkezésének története egyenes következménye volt az amerikaiak által megindított hidegháborúnak, vagyis a politikai emigráció végső soron szintén hidegháborús áldozatnak tekinthető, de az áldozat még évtizedekig támogatta, segítette azt a hatalmat, amely reá és hazájára mérhetetlen szenvedések hullámát zúdította. A politikai emigrációnak voltak olyan csoportjai, amelyek az országból való önkéntes vagy kényszerű távozásuk előtt is, szívvel-lélekkel a hidegháború, tehát egy, a magyar és az összemberiség alapvető érdekei ellen indított hadjárat hívei voltak. Az ő „továbbszolgálatuk" logikus betetőzése volt annak, amihez elkötelezték magukat. De a politikai emigrációban voltak olyan irányzatok is, amelyek szinte észrevétlenül sodródtak bele ebbe a háborúba, de eredeti motívumaiktól függetlenül – a végén egy frontban találták magukat a többiekkel. Aki korpa közé keveredik... Abban mindkét csoport egyezett, hogy erről a drámai ellentmondásról nem akart tudomást szerezni.

Lélektanilag érthető, hiszen ha ekkora morális bátorság lett volna bennük, önmaguk alatt vágták volna a fát. Erre vajmi kevesen voltak hajlandók. A már bátornak nevezhető politikai emigránsok legalább soha nem akarták utólag megmagyarázni, hogy „nem látták tisztán a helyzetet". Legkésőbb az ország elhagyását követő néhány hónapon belül lehetetlen volt nem látnia annak, aki szándékosan nem hunyta be a szemét. A politikai emigrációt alkalmazó lélektani hadviselés propaganda- és egyéb szerveinek vezetői amerikaiak, nem pedig a Nemzetközi Vöröskereszt tisztviselői voltak. Ezt nem is titkolták.

Kikből állt a „vezérkar"? Mielőtt a politikai emigráció „csapattisztjeinek és alegységeinek" ismertetésébe fognék, először a felső vezetés kiemelkedő személyiségeivel érdemes foglalkozni.*

Az amerikai Mills, Schilling, Almond, Hammond, Hillsman, Dahl kutatásain kívül elsősorban K. M. Dolbeare, M. Edelman és J. C. Donovan művei alapján – az amerikai politikai tudományok ismert nevei – igyekszem bemutatni a hidegháború irányítóinak mentalitását és motívumait.**

* Főleg a massachusettsi John C. Donovan egyetemi tanár tárgyilagos portrégyűjteményének és a főszereplők önéletírásainak adataira támaszkodva foglalom össze a következő oldalakon a bemutatásukat.

** C. W. Mills: The Power Elite. New York, 1956. Magyarul megjelent: Az uralkodó elit. Budapest, 1962. – G. A. Almond: The American People and Foreign Policy. New York, 1950. – R. Hilsman: To move a Nation. New York, 1964. – K. M. Dolbeare és M. J. Edelman: American Politics: Policies, Power and Change. Lexington, 1973. – J. C. Donovan: The Cold Warriors. Massachusetts, 1974.

Tévedés lenne azt hinni, hogy valamiféle ördögien szervezett és alapszabályokkal működő összeesküvést szőttek a kulisszák mögött. Jobb hasonlat a szimfonikus zenekar, amelynek van ugyan karmestere, de a zenekar tagjai régen ismerik egymást, kedvvel játszanak, és százszor előadott szerzeményekkel lépnek fel. Beintés nélkül is tudják már a dolgukat. Persze sok függ a karmestertől, de ha a karnagy nem a legtehetségesebb, a jó zenekar átsegíti a nehézségeken, sőt, erőt is önthet belé.

A hidegháború bajnokai között kevés volt a katonai szakember. Tagjai főleg az „establishment", vagyis a fennálló társadami érdekhálózat felső rétegéből: a jónevű ügyvédi irodákból, pénzintézetekből, gyárakból, egyetemekről jutottak az államgépezetbe, és ott részben családi kapcsolatajkról, részben azonos neveltetésükről felismerték egymást.

Mint az „establishment" kiváló tagjai, természetesen osztályuk, csoportjuk érdekeit tartották szem előtt, anélkül, hogy erről külön beszélni kellett volna. Mentalitásukat a félelem és a győzelem jellemezte. Féltek a tudományos módszerekkel felmért kommunizmus terjeszkedésétől, de nem választották szét a kommunista pártok programjaiban és ideológiájában megtalálható elvi követeléseket és eszmei célokat a már meglévő szocialista államoktól. Elsősorban a Szovjetunióval kapcsolatban keverték össze az ideológiát a hatalom kérdésével. Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a szovjet állam egyben a kommunista eszmék fegyveres úton történő terjeszkedésének eszköze. Ebből vonták le azt a következtetést, hogy Amerikának katonai erőt kell szembeszegeznie a Szovjetunióval, és ezzel párhu-

zamosan éles ideológiai harcot kell folytatni részben a szocialista országok lakossága, részben a „szabad világ" felvilágosítása céljából. Az 1940-től kezdődő, a „szovjet fenyegetést" visszatartó, majd visszaszorítani és végül felpuhítani igyekvő amerikai külpolitikát néhány ezer emberből álló, egymást jól ismerő, azonos szellemű és érdekű csoport tervezte, irányította és hajtotta végre. Az említett kutatások egyik érdekes megállapítása, hogy a „lovagkör" tagjai részben azért burkolództak a titokzatosság leplébe, mert az amerikai közvélemény elvből, világnézeti (puritán meggondolások) alapon ellenezte, amit tettek.

A közvélemény támogatását éppen ezért jámbor és magasztos eszmék hangoztatásával, a nacionalista neveléssel, a lakosság által kézzel fogható amerikai erő jótékony célú, globális kiterjeszkedésének programjával igyekeznek biztosítani. Alkalmazkodnak a csoportérdekekhez. A kelet-európai származásúaknak ígéretet tesznek a „felszabadításra". Az ír származásúakat támogatják Anglia elleni kampányaikban. Az angolokkal kulturális és társadalmi téren tartják a rokoni kapcsolatokat és így tovább. Szavazókról, tehát a négy évenként megismétlődő választásokról és így a hatalom megszerzéséről, illetve biztosításáról van szó.

Nem tudom részletesen elemezni, noha rendkívül érdekes probléma, hogy a mozaikszerűen egybeillő részérdekek és azok képviselői miért nem voltak képesek felülvizsgálni politikájuk alapjait. Erre csak néhány súlyos vereség, pl. 1956, majd főleg a vietnami háború elvesztése után került sor, megbukott, nyugalmas állásokba visszavonult politikusok, illetve fiatal kutatók részéről. Hihetetlen esetekre derült már fény az elmúlt

években. Belesodródtak pl. az indokínai háborúba, de nem értették, mert nem ismerték alaposan a délkelet-ázsiai mentalitást. Csupán „objektív" adatokra, statisztikákra, stratégiai tervekre támaszkodtak, mert meg voltak győződve, hogy az amerikai mindenhatóság és anyagi fölény minden problémát megold a helyszínen.

Az Egyesült Államokban tanulmányok és könyvek ezrei tárták fel a vietnami vereség után támadt meghasonlás és zűrzavar idején, hogy a hidegháborús elít milyen kifinomult módszerekkel tudta manipulálni a közvéleményt. Számos bizalmas vagy titkos feljegyzést, jegyzőkönyvet, tervet ők juttattak el a sajtóhoz, ha a közvélemény nyomását akarták megszerezni húzódó döntések sürgetése közben.

A Trumantól Kennedy elnökig tartó két évtized már napvilágra került hivatalos levéltári anyaga szerint a legbelsőbb kör pontosan kidolgozott tervek szerint foglalkozott a belföldi közvélemény átnevelésével, befolyásával is. Szakértők raja mérlegelte pszichológiai módszerekkel a fontos beszédek és nyilatkozatok szövegét. A hirdetési vállalatok piackutató és jelszószerkesztő apparátusával válogatták és kísérletezték ki, melyik szó „ül" és marad meg legjobban az átlagember agyában. Így választották ki a hidegháború majdnem minden egyes és valóban világszerte elterjedt kifejezését. A politikát csak óvatosan is bíráló politikusokat kigolyózták a játékból. A szakkutatókat nem engedték előre, vagy ha a maguk erejéből mégis ismertté tették magukat, mint pl. Mill, „közönséges röplapírónak" minősítették. Adminisztratív módszerekhez ritkán folyamodtak, hiszen hatalmuk és befolyásuk volt akkora, hogy ellenzőiket elhessegették mint a kellemetlenkedő

nyári legyeket, vagy még ezt is a maguk hasznára fordították: a rendelkezésükre álló nagy nyilvánosság előtt Amerika-ellenesnek bélyegezték meg őket. (Ez ott azonos a mi „hazaáruló" jelzőnkkel.)

Így bántak el két kíváncsi egyetemi tanárral, aki a sajtóban mint kuriózumot közölte számításai eredményét – a vietnami háborúval kapcsolatban.*

A hidegháború szervezésének legelején külön törvénnyel gondoskodtak a „biztonság kölcsönös szavatolásáról", melynek keretében 100 millió dollárt szavaztak meg a Kelet-Európában élő vagy onnan menekült politikusok és más személyek támogatására. (1951. október 10-én.)

A magyar politikai emigrációhoz legjobban a lengyel emigráció hasonlított, amelynek helyzeti előnyét fokozta, hogy a háború alatt elismert lengyel emigráns kormány működött Londonban. Az 1939-es összeomlás után pedig a lengyel hadsereg jelentős része Magyarországon át a Közel-Keletre menekült, illetve később a szovjet kormány tette lehetővé az odakerült

* A *New York Times* 1972. május 8. számában A. H. Westing és E. W. Pfeiffer egyetemi tanár kimutatta, hogy 1965–1971 között az amerikai hadsereg Vietnamban kétszer annyi robbanóanyagot használt fel, mint a második világháborúban összesen. A robbanóanyag 80%-a nem Észak-, hanem Dél-Vietnamban, tehát a védelmezni akart országrészben detonált. Az amerikai fiatalok megmozdulását (mert több volt és különféle indítóokokból) azzal utasították el, hogy „Moszkva áll mögöttük".

A hatvanas évek végén kezdték a komputerek és az elektronikus lehallgató, megfigyelőkészülékek elterjedése után nyilvántartani a megbízhatatlannak minősülőket, a kelet-európai országokba látogatókat, sőt a rendszeresen levelezőket is. Körülbelül egyidőben az „eszmék és személyek szabad áramlásának" követelésével.

lengyel katonák lehúzódását a szövetséges hadseregek által szervezett lengyel hadosztályokhoz. A háború után a londoni kormány haza is tért, Mikołajczyk, a parasztpárt vezére alakított koalíciós kabinetet, de ez a kísérlet kudarcba fulladt, és rövidesen a lengyel belpolitikai élet minden árnyalatát magába foglaló emigráció alakult ki Nyugaton. Központjuk Anglia és Amerika volt. Az angliaiak Piłsudski hívei, tehát a politikai mezőny katonai-jobboldali, a Horthy-rendszerhez hasonlítható ányalatát képviselték. Az amerikai Nemzeti Bizottmányban a balközép pártok vitték a szerepet. Az amerikai támogatást természetesen a washingtoni Lengyel Bizottmány kapta meg.

Előnyös helyzetben voltak a csehszlovák emigránsok, akiket tárt karokkal fogadtak, mert Csehszlovákiát mint „a legdemokratikusabb" országot tartották számon minden nyugati fővárosban. A nyugati hatalmaknak lelkiismeretfurdalásuk is volt amiatt, hogy az államközi szerződések ellenére nem tudták megvédeni az országot Hitlertől. A háború után azonban kiderült, hogy csehszlovák nép nincs. A nyugatra érkezett politikusok külön cseh és szlovák szervezeteket alakítottak. Az előbbiek közül a legjelentősebb a Beneš elnök volt sajtófőnökének, H. Ripkának vezetése alatt működött bizottság, szlovák részről pedig az amerikai Szlovák Nemzeti Tanács Prchala tábornok vezetése alatt.

Rendkívül kis létszámú volt a román politikai emigráció, élén az 1944-es átállásban döntő szerepet játszott és később legális körülmények között nyugati száműzetésbe távozott Mihály királlyal, akinek tekintélyét mindegyik román csoport elismerte. Az évek folyamán a román emigráció volt az első, amely külpolitikai

támogatást igyekezett adni a bukaresti kormánynak, a fennálló ideológiai ellentétek háttérbe szorításával. Szintén a román emigráció volt az egyetlen, amely a nemzeti érdekeit veszélyeztető amerikai nyomás ellen fellépett, és Mihály király vezetésével kivonult a washingtoni Román Bizottmányból.

Jugoszláv politikai emigráció nem volt, mert a szerbek és horvátok a kezdet kezdetétől egymás ellen fordultak, számtalan szervezetben és a legkülönfélébb irányzatú pártvezérek vezetése alatt. A horvátok a rövig ideig Hitler kegyelméből létezett „független" Horvátország vezére, Pavelić körül gyülekeztek. Szervezeteik egy részében katonai kiképzésben részesítették a fiatalokat, és időnként – még a hetvenes évek elején is – partizánakciókat hajtottak végre Jugoszláviában. A szerb szervezetek közül szintén a radikális-jobboldali csoportok voltak a legaktívabbak.

A kis létszámú bolgár politikai emigráció szintén egy washingtoni Nemzeti Bizottmány vezetése alatt működött.

Az amerikai hidegháborús célok szolgálatára tehát mindegyik kelet-európai emigrációból össze tudtak állítani kereteket, és azok közvetítésével fel tudták tölteni az ötvenes években megalakult propagandaszerveket, mint pl. a Szabad Európa Bizottság központját és müncheni rádióadójának szerkesztőségeit. A távolabbi célok érdekében az amerikai kormánynak sikerült taktikai egyességet köttetnie a nacionalista alapon álló emigráns szervezetekkel. Ez volt az előfeltétele a „Free Europe Committee" elismerésének és anyagi támogatásának. Az Egyesült-Európa Mozgalom szintén kikötötte a kelet-európai emigráns politikusok bé-

kéjét. Néhány évig ebben a mozgalomban magyar részről Auer Pál és Bakách–Bessenyey György volt nagykövetek vettek részt. A Szocialista Internacionálé kelet-európai tagozatában előbb Bán Antal, majd Szélig Imre, 1956-tól Kéthly Anna képviselte az MSZDP-t. Próbálkoztak a nemzetközi Parasztunióval, a Közép-Európai Kereszténydemokrata Szövetséggel, a „felszabadítás" utáni federációs megoldás előkészítésére pedig a Közép-kelet-európai Bizottságot is megszervezték, de ezek a kezdeményezések 1956 körül kimúltak.

Mi volt és mi maradt a közös programjuk és feladatuk?

Igaz, hogy közben már a Szovjetuniónak is elkészültek az első nukleráis fegyverei. Igaz, hogy 1953-ban, Sztálin halála után nemcsak a nemzetközi kapcsolatokban nyílt új fejezet és lehetőség, de a hidegháború irányítói nemhogy visszahúzódtak volna, hanem a változásokat gyengeségnek tekintették. Még erősebb támadást indítottak. Magatartásukat a „vagy-vagy", a „mindent vagy semmit" jellemezte. Ez volt a politikai emigráció álláspontja is. S hogy mennyire ez volt az általános vélemény, arra nem egy 1945–1965 között, hanem egy még frissebb, 1974-ben szerkesztett hatpontos követelménylistát idézek, amelyet kelet-európai politikai emigránsok közreműködésével nyugati „kremlinológusok" állítottak össze.* Ha 1974-ben az

* Détente: An Evaluation (Az enyhülés kiértékelése). Megjelent a *Survey* 1974. évi 1–2. számában. A következők kollektív munkája: R. Conquest, B. Crozier, J. Erickson, J. Godson, G. Grossman, L. Labedz, B. Lewis, R. Pipes, L. Shapiro, E. Shils, P. J. Vatikiotis. Mindannyian különféle „kutatóintézetek", egyesek nyíltan a CIA alkalmazottai voltak.

alábbi elképzelések vezették őket, húsz évvel korábban nyilván még vérmesebb pontokban fogalmazták meg a hidegháború stratégiai céljait.

„A détente-ról csak akkor beszélhetünk komolyan, ha szovjet részről eleget tesznek a következő követelményeknek:

1. Feladják a Nyugat ellen viselt ideológiai háborút.
2. Megkezdik a lefegyverkezést.
3. A nukleáris stratégiai fegyverkezés korlátozásával foglalkozó következő SALT-konferenciára nem a katonai fölény tudatával indulnak.
4. Felszabadítják a személyek és eszmék megkötöttségét, és lehetővé teszik azok szabad áramlását.
5. Nem szabotálják a közel-keleti probléma békés megoldását.
6. Leállítják a fegyverszállítást az úgynevezett partizán- és szabadságharcos szervezeteknek, és lemondanak a szubverzió minden formájáról.

Amennyiben szovjet részről nem hajtják végre e követelések egyikét sem, az enyhülés és közeledés nem egyéb üres szavaknál. Ha – akár fokozatosan is – a szovjet kormány hozzálát a fentiek teljesítéséhez, azzal tudja bebizonyítani, hogy el akarja foglalni a helyét a felelősséget érző nemzetek sorában."

Ismétlem: mindezt 1974-ben követelték! Tulajdonképpen logikusan, hiszen annak ellenére, hogy az „idők változnak", a hidegháború céljai és vezetői makacsul kitartottak kiindulási álláspontjuk mellett, amit annak idején Sir John Slessor így fogalmazott meg: „A cél: a kommunisták visszakényszerítése saját határaik mögé."*

* Strategy for the West. New York, 1954.

Tanulságosak azok a stratégiai tervek is, amelyeket a hidegháborúnak forró háborúvá való átalakítására dolgoztak ki.* Amikor 1949-ben a hidegháború hirtelen a forró háború felé kezdett átalakulni, az amerikai véderő-minisztériumban nagyszabású munkába kezdtek. A feltételezés az volt, hogy 1957. január elseje körül – tehát 1956 végén vagy 1957 első heteiben – kirobban a háború, és erre az eshetőségre mit kell tennie Amerikának? A tervet Truman elnök jóváhagyásával dolgozta ki a vezérkari főnökök egyesített tanácsa „Dropshot" fedőnév alatt.

A háromszáz oldalas terv természetesen a legtitkosabb okmányok közé tartozott, de 1977-ben nyilvánosságra hozták. Hogy miért, csak találgatni lehet. Az amerikai államnyomda és kiadó boltjaiban oldalanként 15 centért bárki beszerezheti az eredeti példányról készített fénymásolatokat.

Mint a teljes anyagot kiadó, magyarázatokkal és történelmi visszapillantással ellátó Anthony Cave Brown írja, a terv felszabadítása a „hétpecsétes titkok" alól amerikai szempontból végzetes hiba volt, hacsak nem azért hozták nyilvánosságra, hogy a közvéleményt az enyhülés ellen hangolják. A „Dropshot" ugyanis változatlanul érvényes, mert a földrajzi viszonyok nem változtak. A nagyhatalmi kapcsolatok sem különböznek lényegesen. Csak a fegyverek tökéletesebbek. „Lényegében" az amerikai katonai elgondolást tükrözi a „Dropshot" terv. Egyben utólag, de igazolja azokat az 1948–1956 közötti szovjet állításokat, hogy

* A. Cave Brown: Operation World War III. London, 1978.

az Egyesült Államok háborúra, hódításra, a Szovjetunió megszállására készült.

A vezérkari főnökök egyesített tanácsának tervében változatlannak tűnnek azok a hidegháborús, lélektani hadviselést irányító – távlati célokat szolgáló – alapelvek, és a „felszabadított" országokra vonatkozó elképzelések is, amelyek 1949 után már nem maradtak csak papírtervek, hanem meg is valósultak.

S. Steven a londoni *Daily Express* külpolitikai szerkesztője volt, és munkaköre révén évekig bejáratos volt az „establishment", vagyis az uralkodó osztály és a vezető körök szalonjaiba is, nemcsak a hivatalaikba. Sokat hallott, látott, és főleg ezekre a személyes értesüléseire alapozva mondta el az *Ékverés taktikája* címre lefordítható könyvében,* hogy szerinte Allen W. Dulles berni évei alatt milyen tervet dolgozott ki.

S. Steven „pokolinak" nevezi a Dulles-tervet, amelynek az volt a lényege, hogy a kelet-európai országokban meg kell utáltatni, le kell járatni a szocializmust, és ezzel párhuzamosan Nyugatról irányított totális propagandával ki kell aknázni a felkeltett ellenszenvet.

A tervet nem ejtőernyőn ledobott szabotőrökkel, hanem a kelet-európai kommunista pártokkal hajtották végre, A. Dulles tervei szerint. Dulles abból indult ki, hogy a kelet-európai országokban az addig illegális kommunista pártok helyi vezetői előbb-utóbb összeütközésbe kerülnek a Moszkvából visszatért emigráns kommunistákkal. A Szovjetunió pedig reálisan fogja mérlegelni a helyzetet, és átmeneti időt nem számítva

* Stewart Steven: Operation Splinter Factor. London, 1974.

– a helyi tapasztalatokkal rendelkező kommunista vezetőket részesíti majd előnyben. Dulles szerint ez a folyamat a legveszedelmesebb a Nyugat szempontjából, mert az adott országok viszonyait figyelembe vevő kommunista pártok előbb-utóbb még parlamentáris úton is megszerezhetik a hatalmat.

Steven könyve szerint Dulles – ezt akarta megakadályozni.

A terv megvalósítása két emberen múlott. Az egyik Noel Field, az amerikai külügyminisztérium volt tisztviselője, az amerikai Kommunista Párt tagja volt, aki a háború alatt az unitárius egyház svájci kirendeltségének fedőszervét kihasználva, a kelet-európai németellenes ellenállási mozgalmak kommunista csoportjaival tartotta a kapcsolatot, és igyekezett támogatni őket. Dulles ekkor ismerte meg őt, és Fielden keresztül sok kelet-európai menekültet, számos – később hazatért és szerepet kapott – kommunistát. Fieldtől megkapta a kelet-európai kommunista ellenállók névsorát is. Úgyszólván kezébe került minden anyag, amivel később „alkotni" tudott. A háború befejezése után kapóra jött, hogy J. Swiatlo, a lengyel kémelhárítás főnöke önként felajánlotta a szolgálatait az angoloknak. Az angolok azonban továbbadták Swiatlót az amerikaiaknak. Dulles Varsóba küldött megbízottai rávették Swiatlót, hogy maradjon, mert úgy többet tehet, mintha látványosan disszidál és politikai menedéket kér. Swiatlo biztonsága érdekében Dulles kompromittáló anyagot juttatott Varsóba – a háború alatt Noel Fieldtől szerzett konkrét névsorok alapján, de légből kapott történetekkel kiegészítve, melyek szerint a Franciaországból, Svájcból és más nyugati országokból 1945 után vissza-

tért, illetve az 1945-ig hazájukban illegálisan működött kommunisták kapcsolatban álltak Noel Fielddel, aki voltaképpen az amerikai külügyminisztérium beépített embere volt az amerikai Kommunista Pártba.

Dulles arra számított, és S. Steven története szerint nem is alaptalanul, hogy Swiatlo, illetve a lengyel titkosszolgálat ezeket az értesüléseket kamatoztatni fogja. Tény, hogy Noel Fieldet és fivérét 1949-ben egy kelet-európai útjuk alkalmával letartóztatták, és Field a Rajk-per egyik koronatanúja volt. Természetesen Fieldnek fogalma sem lehetett arról, hogy Allen Dulles a háború alatti ismeretségüket kihasználva, őt és kelet-európai kapcsolatait eszközként használta – az amerikaiak szerint a moszkvai emigránsoknál is veszedelmesebb – „hazai" kommunista vezetők likvidálására. Ezekkel a műperekkel és a velük járó bizalmatlansággal, a gyanakvás és a beteges éberség fokozódásával sikerült lejáratni a szocializmust, betetőzve természetesen az így kreált helyzet nyugati propaganda általi történt kiaknázásával – mondja S. Steven.

Steven különben több nyilatkozatában is azt állította, hogy mint a *Daily Express* külpolitikai szerkesztője, tényekből, biztos értesülések birtokában állította össze a számtalan mozaikból álló történetet, és meg van róla győződve, hogy a vonatkozó – ma még lakat alatt őrzött – hivatalos okmányok napvilágra kerülve igazolni fogják, amit írt.

„Az ékverés taktikája" nagy port vert fel 1974-ben. Még a leggyanakvóbb kritikák is elismerték Steven adatainak valódiságát, de sokan kétségbe vonták, hogy maga a történet hihető-e. Azt hiszem, erre senki sem tud végleges választ adni, amíg Allen Dulles naplóit,

feljegyzéseit ki nem adják. Talán akkor sem. A történet azonban nem idegen a később az Allen Dulles igazgatása alatt kiépült CIA többi, más országokban és kontinenseken alkalmazott „ékverő" taktikájától. Ezekről viszont éppen a hetvenes években a leghivatalosabb formában jelentek már meg részletes dokumentumok.

Az 1956-os kelet-európai események és főleg a szuezi kaland, melynek során az Egyesült Államok (személy szerint Dulles külügyminiszter) az amerikai–angol–francia együttműködést, vagyis a NATO alapját is megrendítette, az első és látványos vereség volt, amit Dulles elszenvedett. Élete utolsó évében már Amerikában is élesen bírálták, támadták. Nem külpolitikájának céljai, hanem taktikailag végzetesnek bizonyult módszerei miatt. A támadásban élen járt egy fiatal harvardi professzor: bizonyos Henry Kissinger.

1956-on kívül 1957. október 4-e az első műbolygó, a szovjet szputnyik fellövése zárta le a Dulles-korszakot. A műbolygó egyrészt azt bizonyította, amiben Dulles soha nem hitt: bekövetkezett a kelet-európai országok felzárkózása. Másrészt ez a felismerés – aminek a szputnyik mintegy a jelképe lett – tovább növelte az amerikai katonai felkészültség sürgetőinek befolyását, és arra a belátásra kényszerítette a hidegháború irányítóit, hogy a jövőben ne a feltartóztatás, ne a diszkreditált felszabadítás, hanem az észrevétlen fellazítás módszereit alkalmazzák. Erre is sor került, 1965–1975 között.

Az ötvenes évek hidegháborújának egyik jellegzetessége a nemzetközi jog által szentesített diplomáciai gyakorlaton kívüli, azt sokszor túlszárnyaló lélektani hadviselés volt. Normális államközi kapcsolatokra ép-

pen az jellemző, hogy sem pszichológiai, sem fegyveres fenyegetést nem használnak, ellentétben a nyílt ellenségeskedés idejével, amikor viszont mindkettőt bevetik egymás ellen.

A hidegháborúban katonai egységek alkalmazása nélkül szinte kizárólag a propaganda fegyverét használják. Miután 1945–1965 között a váltakozó erővel folytatott küzdelemben a lélektani hadviselés igénybe vette a politikai emigrációt is, érdemes áttekinteni, hogy a bevett diplomáciai tevékenységen kívül hogyan kapcsolódott a külpolitikai elképzelések megvalósításába a propaganda, melyek voltak a módszerei, az eszközei, és volt-e hatása?

Természetesen jelentős hatása volt, mert annak ellenére, hogy főleg az éter hullámain át hatolt a megcélzott népek tudatába, nem volt egészen légből kapott. Sir Robert Marett, a második világháború alatt mesterien kifejlesztett angol propaganda és tájékoztatási hálózat egyik megteremtője írja emlékezéseiben, hogy a propaganda csak akkor számíthat sikerre, ha a propagandát az adott ellenséges ország viszonyaihoz, vágyaihoz, törekvéseihez és helyzetéhez alkalmazzák. A jó propaganda, vagyis a hatásos az, amely a hadviselő kormány terveit úgy állítja be, mint az ellenséges ország lakosságának kívánságaival megegyező követelményt.*

A hidegháborút folytató hatalmak is ebből indultak ki. Nem volt nehéz felmérniük, hogy a kelet-európai országokban 1949-től kezdve olyan feszültségek kelet-

* Sir Robert Marett: Through the Back Door (A hátsó bejáraton át). London, 1968.

keztek, amelyek fokozatosan az egész lakosságot érintették. Terveiket elsősorban erre alapozták, és eszközeiket eszerint választották ki. S itt jött kapóra – mint eszköz – a politikai emigráció, melynek csoportjai és tagjai (viszonylag jelentéktelen anyagiak ellenében) ideológiai alapon lelkesen vettek részt a munkában.

A hidegháborúban részt vett országok kormányszerveinek nyílt vagy nem nyílt, de legális tevékenységéhez politikai emigránsokat természetesen csak kivételesen használtak. A véderőminisztériumok, a különféle fegyvernemek, a külügyminisztériumok és más állami szervek saját titkos munkáját és propagandaakcióit saját szakértőikkel végezték. Vonatkozott ez a nyíltan vagy burkoltan állami irányítás alatt álló rádióadókra, a sajtó és a könyvkiadás befolyásolására. Ezeknek a működéséért a kormányok felelősek voltak, és a közvélemény bizonyos fokú ellenőrzése alatt álltak. Ha ezek a szervek külföldieket is alkalmaztak segéderőként, nem politikai emigráns minőségükben, hanem technikai képességeik miatt vették fel őket, és csak akkor, ha nem találtak megfelelő belföldi munkaerőt. Előnyben részesítettek tehát egy szerbül beszélő angolt egy született szerbbel szemben – ha volt választási lehetőségük. A kormányoktól szervezet szerint és látszatra „független" hidegháborús vagy titkos feladatokra azonban – éppen fordítva – a politikai emigránsokat alkalmazták szívesebben.

Marett is azt írja, hogy az angol propaganda már az első világháború vége felé fedezte fel, milyen hatásos a helyzettel ismerős és érdekelt emigránsok bevonása a lélektani hadviselésbe. Az első világháború alatt Londonban kidolgozott és elfogadott külügyi tervek –

amelyeknek egy részét a propagandaszervek agytrösztje készítette el! – például háborús célnak tartották az Osztrák–Magyar Monarchia teljes felbomlasztását, a nemzeti függetlenségre vágyakozó népek igényeinek kielégítése révén. A gyakorlatban: nemzetiségi munkatársak segítségével Észak-Olaszországban állítottak fel nyomdákat, kiadóhivatalokat és szerkesztőségeket, amelyek millió számra állították elő a röplapokat, füzeteket, könyveket. Ezeket az olasz fronton álló osztrák–magyar hadsereg szláv alakulatai, illetve katonái között terjesztették. Sőt, a hadviselés történetében először, hangos-kocsikkal járták a frontvonalakat, és hangszórón át tájékoztatták a szemben álló katonákat az eseményekről, vagy hívták fel őket, hogy tegyék le a fegyvert. Marett azt írja: „Felbecsülhetetlen szolgálatot teljesítettek nemzetiségi propagandistáink."*

1945 után a politikai emigrációt főleg a tizenegy amerikai szervezet valamelyike vette igénybe. Az amerikai Kongresszus 1975-ben, a CIA ügyében lefolytatott meghallgatásai, és az azokról kiadott jelentés szerint a CIA több mint negyven osztályán belül a „Soviet Bloc" egyik alcsoportja foglalkozott a magyar ügyekkel.

A „Soviet Bloc"-csoporthoz tartozott a kelet-európai hírszerzés, a „Szabad Európa Bizottság", a hozzá kapcsolódó rádióadó lengyel, magyar, csehszlovák, ro-

* I.m., 8–21. Mellesleg, érdekes részlet, hogy az angolok már akkor felhasználtak világhírű tudósokat és írókat a lélektani hadviselés kidolgozására. Így pl. R. W. Seton–Watson történész a Monarchiára, H. G. Wells író a háború utáni rendezésre specializálta magát. Terveik valóra váltak.

mán és bolgár adásaival (1950 óta), valamint a Radio Liberty, amely több nyelven csak a Szovjetunió felé sugároz műsorokat. Végül, a csoport ellenőrzése alatt álltak a különféle „nemzeti bizottságok".

Más nyugati hatalmak sem voltak tétlenek, de sem létszám, sem költségvetés tekintetében nem vették fel a versenyt az amerikai – Kelet-Európa ellen irányuló, hidegháborús – központokkal. A NATO megalakulása óta pedig természetesen együttműködtek, illetve végső fokon olyan egyeztető, összehangoló folyamatba kapcsolódtak, ami függetlenségük ellenére ugyanazt a célt szolgálja. Éppen ezért – történetünk szempontjából – nem az alá- és mellérendelt szervezetek, hanem a mindegyikre nagy befolyást gyakorló és a hidegháborúban vezető szerepet játszó amerikai központokkal való megismerkedés a lényeges. A politikai emigráció szervezetei és vezetői főleg velük álltak kapcsolatban.

A hatvanas-hetvenes években megjelent vagy viszonylag egyszerűen hozzáférhető dokumentumgyűjteményekből ismeretes: az Egyesült Államokban a „National Security Agency" (NSA), vagyis a Nemzetbiztonsági Hatóság a legjelentősebb szerv. Kétszer akkora költségvetéssel (évi átlagban 1 milliárd dollárral) és több alkalmazottal működik, mint a CIA. Az NSA egy 1952-ben kiadott elnöki határozattal keletkezett, tehát nem a törvényhozás hozta létre. Fő feladata: az egész világ rádió-, telefon- és távíróforgalmának lehallgatása, ellenőrzése és elemzése. Lehallgató állomásai, komputerközpontjai nemcsak Washingtonban, hanem 2000 külföldi lehallgató állomáson gyűjtenek. 1977-ig az eritreai, több száz embert foglalkoztató lehallgató központ felállításáért az NSA, illetve az amerikai kor-

mány a hetvenes években kereken 200 millió dollár katonai segélyt folyósított az etiópiai kormánynak. A Kagnew-állomás zavartalanul is működött, amíg az új etiópiai kormány fel nem mondta a szerződést, és így el nem veszítette az amerikai támogatást. A NSA munkájában részt vesznek a fegyvernemi hírszerzők is. Az „árucsere" forgalom a tizenegy hírszerző szerv között állandó, de az NSA a központ, ahol az efféle telekommunikációs adatokat gyűjtik, feldolgozzák, tárolják, s adott esetben a CIA rendelkezésére is bocsátják.* Ha nem tudnánk, fel lehetne tételezni, hogy az USA szövetségeseinek hasonló, de lényegesen kisebb szolgálatai együttműködnek az amerikai NSA-val. Amikor 1976-ban néhány angol újságíró ebből a logikus feltételezésből kiindulva kinyomozta és meg is írta, milyen az angol–amerikai telekommunikáció-figyelés és ellenőrzés Nagy-Britanniában, a riportereket felelősségre vonták, és aki nem volt közülük angol (hanem amerikai) állampolgár, kiutasították az országból. Államtitkot nem sértettek meg, csupán túl kényes és érzékeny tények körül szimatoltak, és ez elég volt ahhoz, hogy mőresre tanítsák őket. Józan ésszel nem is lehet kifogásolni, ha bármely állam védelmezi ilyen és ehhez hasonló titkos vagy annak minősített berendezéseit, létesítményeit. Ami különös, az a nagyfokú ellentmondás a „korlátlan sajtószabadságról" szóló magasröptű elvek és a gyakorlat között.

Tanulságos történet, hogy a szabadság és demokrácia hazája, az USA miképpen bonyolódott bele a lassan *állam az államban* szerepre szert tett és a szabadság

* P. J. McGarvey: The Myth and Madness. New York, 1974.

fogalmával sok rokonságot nem mutató hálózatba, amit – saját maga szőtt önmaga köré: félelemből, védelemre. A rövid kronológia a következő, különös tekintettel az 1945 utáni évekre:

Truman elnök 1946 januárjában létre hozta a „Central Intelligence Group" (Központi Hírszerző Csoport) nevű szervezetet, hogy a hadsereg, a flotta, a légierő, a külügyminisztérium és az igazságügyminisztérium keretében működő, addig egymás mellett, sőt néha ellen dolgozó szervezeteket egységes vezetés alá vonják.

1947-ben a Kongresszus törvényt hozott a „Central Intelligence Agency" (a CIA) megszervezésére. Első igazgatói: R. Hillenkoeter admirális, majd Walther Bedell Smith tábornok, volt moszkvai nagykövet és utána Allen W. Dulles – a későbbi külügyminiszter fivére – volt. Dulles a háború alatt Bernben működött azzal a céllal, hogy a háború után várható szovjet terjeszkedés megakadályozására megtegye az előkészületeket!*

A CIA működésének kezdetén számos hivatalos és félhivatalos nyilatkozatban állapították meg, hogy feladata: „A világ bármely pontján jelentkező antikommunista erők támogatása, mert a kormány nemcsak hogy nem engedi tovább az oroszokat, mint ameddig előrenyomultak, hanem vissza akarja szorítani őket oda, ahonnan kiindultak." Kezdetben azt is megírták, hogy a CIA nem nyíltan, de újfasiszta csoportokat is támogat, gerillacsapatokat szervez Latin-Amerikában

* A CIA elődjének tekinthető Office of Strategic Services (OSS) főnöke volt.

és Kínában. Még nyíltabb beszéd volt a John Foster Dulles több cikkében kifejtett álláspont és Hubert A. Humphrey szenátor követelése, hogy a kommunista országokban működő földalatti szervezeteknek küldjenek segélyt. Eisenhower tábornok J. F. Dullesszel egybehangzóan a passzív ellenállás, az elégedetlenség keltése és az ipari szabotázs hármasságában jelölte meg a CIA feladatát. Az 56-os események idején, majd az ENSZ-nek a „magyar kérdést" tárgyaló éveiben nagy szerepet játszott Henry Cabot Lodge szenátor törvényjavaslatát 1950-ben fogadták el 25 000 főnyi, kelet-európai menekültekből álló, felszabadításra készülő idegenlégió felállítására. Egy 1951-es törvénykiegészítés „válogatott kelet-európai menekültek" pénzügyi megsegítését tette lehetővé. Később felállították a „Lélektani Hadviselés Bizottságát". (A CIA az emigráns politikusok Bizottságain kívül már 1949-ben megkezdte a Szabad Európa Bizottság, a Keresztes hadjárat a Szabadságért, a SZER, a Szabadság Rádió, a Szabad Európa Kiadó és a Szabad Európa Kollégium szervezését.)

1951-ben megalakult a Közép-Európai Bizottság, később a Rabnemzetek Szervezete, majd a Közép-Európai Keresztény Demokrata Unió, az American Liberation Center 45 000 menekült katonai kiképzésének céljával. Kelet-németországi feladatokkal jött létre egy berlini szervezet. Connecticut amerikai államban, a stamfordi Ferenc-rendi kolostorban az IBM támogatásával (!) a felszabadítás után bevetendő missziós papokat készítettek elő.

A listát tovább lehetne folytatni, de illusztrációként talán ennyi is elegendő. A vonatkozó nyilatkozatok,

cikkek, dokumentumok elszórva, a világ nagy könyvtáraiban megtalálhatók.

A hidegháborús módszerek ismertetésével kapcsolatban joggal merülhet fel a kérdés: vajon nyugati, közelebbről amerikai specialitásról volt-e szó, hiszen amióta világ a világ, hírszerzéssel minden állam foglalkozik.

Valóban ez a helyzet, de a hírszerzést (amit a „másik" oldalon kémkedésnek neveznek) a nemzetközi jog, a diplomáciai gyakorlat annyiban szabályozza, hogy békés időkben nem használják fel más államok társadalmi és politikai berendezkedésének tudatos felforgatására. A hidegháború kezdete óta a nyugati propaganda váltig azzal vádolta a kelet-európai államokat – elsősorban a Szovjetuniót –, hogy „a bolsevista világforradalom érdekében ötödik hadoszlopot épít ki a szabad világ országaiban". A tények viszont arról tanúskodnak, hogy a „szabad világ" egy országában sem jutottak közelebb az amerikai propaganda által falra festett világforradalomhoz. Ahol pedig voltak forradalmi jellegű változások, azokat a belső, helyi erők vívták ki.

Ezzel szemben az amerikai – állítólag nem imperialista külpolitika és politikai változásokat előkészítő, végrehajtó hidegháborús szervek a világ nem egy országában közvetlen beavatkozással változtatták meg a *status quo*t. Mint pl. Vietnamban.

Amilyen sajnálatos, olyan természetes az is, hogy 1945 óta folyik az éter hullámain a globális rádiópropaganda, de ezt – mert mindenki teszi – más országok belügyeibe való beavatkozásnak minősíteni nem lehet. Főleg akkor nem, ha nyíltan, azaz nem „magántársa-

ság" kalózlobogója alatt folyik. Már említettem Allen W. Dulles nevét. Stewart Steven 1974-ben, Londonban megjelent könyvében azt írja: Dullest a háború alatt azért helyezték át Svájcba, hogy ott előkészítse a háború utáni amerikai terveket a Szovjetunió ellen, a kelet-európai államok belügyeibe való ékveréssel.

Alátámasztja ennek a tervnek valószínűségét a közvetlenül a háború után megindított ékverési taktika Kelet-Európában. „Christopher Felix"* amerikai hírszerző tiszt, a CIA munkatársa emlékirataiban részletesen elmondta, hogy az 1945-től Budapesten működött Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) amerikai missziójához katonai ranggal osztották be, noha nem volt katona, majd a diplomáciai kapcsolatok felvétele után diplomáciai beosztásban működött azzal a feladattal, hogy a nem kommunista pártok vezetői körében bizalmatlanságot keltsen a kommunista párt iránt. Ezenkívül burkoltan, de éreztesse, hogy számíthatnak az amerikai kormány segítségére. Fedőneveket használva (az 1945–1948 közötti magyar közélettel ismerős olvasónak napnál világosabban) írja le, hogy a polgári pártok vezetői közül kikkel konzultált, kik hallgatták meg a véleményét, kik kérték ki a tanácsát, kik viszonozták bizalmas értesülések és államtitkok kiadásával, és végül kik voltak azok, akiket a végén kiszöktetett az országból. 1956 őszén „Christopher Felix" magyar feleségével – akit a háború után ismert meg Budapes-

* Christopher Felix: The Spy and His Masters. London, 1963. „A kém és a főnökei" c. emlékirat szerzője álnevet használt. Valószínűleg azonos volt az 1945 után Budapesten jól ismert, politikusok körül forgolódó McCarger amerikai diplomatával.

ten – ismét feltűnt a határon, és Bécsben mint volt barátainak megbízottja tájékozódott a várt lehetőségekről. Ellentétben S. Steven könyvével, *A kém és a főnökei* emlékirat, egy magasrangú amerikai hírszerző tiszt helyenként már nosztalgikus visszaemlékezése „a régi szép időkre", magyarországi működésére. Vannak benne még utólag nézve is megdöbbentő részletek, például Tildy köztársasági elnök szerencsétlen vejének, Csornoky Viktornak közeledéséről, kéretlenül szállított-átadott titkos értesülésekről, amelyekkel Csornoky az amerikai beutazási engedélyt és egész családjának előre kikötött különleges elbánást akarta biztosítani. Ennek fejében, még mint a Kisgazdapárt egyik prominens vezetője, lelkesen és meggyőződésből volt hajlandó végrehajtani „Felix" javaslatait. Ez esetben „Felix", a név nem volt jó ómen Csornoky számára.

Ezeket az epizódokat nem azért szövöm bele a politikai emigráció történetébe, hogy valamiféle álszent felháborodással pálcát törjek az amerikai propagandahálózat működése fölött! Noha nagyon valószínű, hogy módszereik és eszközeik a végén többet ártottak az USA presztízsének, mint használtak, végül is minden szuverén állam belügyének tekinthető, hogyan és milyen módon egészíti ki kül- és katonapolitikáját, hogyan és milyen úton szerzi be értesüléseit, és az adott vagy esetleges ellenfeleit miképpen szereli le, teszi hatástalanná.

A hetvenes években Amerikában lelepleződött CIA-akciókról azonban az is kiderült, hogy kelet-európai viszonylatban szinte kizárólag az 1949–53 és az 1956 körüli időszakban tudtak komoly sikereket elérni az ottani törvénytelenségek és torzulások miatt.

A CIA megalakításáról és költségvetéséről: Mike Mansfield szenátor beszéde, megjelent a Congr. Record 100. kötet, 2986–90. oldalán.

A CIA feladatairól: James Reston cikke a *New York Times* 1951. dec. 9-i számában, a *Washington Post* 1953. jan. 9-i számában; J. F. Dulles vonatkozó beszéde a *New York Herald Tribune* 1949. ápr. 9-i számában; Humphrey szenátor felszólalása a *New York Times* 1951. febr. 14. számában; Eisenhower beszédét a *New York Times* 1952. aug. 26-i száma közölte, J. F. Dullesét a *New York Times* 1952. aug. 28-i száma.

A Lodge-Act részleteiről a londoni *Times* 1960. jún. 25-i száma közölt cikket. A Kölcsönös Biztonsági Törvény (Mutual Security Act) kiegészítésére 1951-ben került sor.

A Szabad Európa Kollégium működéséről a *Manchester Guardian* 1951. dec. 1-én írt érdekes riportot.

A Lélektani-hadviselés Bizottságról, az ún. „Sarnoff-tervről" a *US News and World Report* c. hetilap 1955. máj. 27-i száma közölt részleteket. D. Sarnoff tábornok a nemzetbiztonsági kiképző akadémia elnöke volt.

Végül, de nem utolsósorban, Allen W. Dulles háború alatti, Genfben kifejtett – a háború utánra tervezett – munkájáról az eddig legérdekesebb, de több feltételezést, mint bizonyító dokumentumot tartalmazó munka Stewart Steven, a londoni *Daily Express* v. külpolitikai szerkesztőjének könyve, amelynek ismertetésére rövidesen visszatérek.

Ha mindehhez hozzászámítjuk az amerikai Tájékoztatási Szolgálat, rövidítve: az USIS nyílt: a kormány sajtó- és rádiópropagandáját (az „Amerika Hangja" adóval), és kevésbé nyílt tevékenységét, más országok-

ban, hasonló állami tájékoztatási szervezetekkel való szoros kapcsolatait, szinte áttekinthetetlen, de alaposan átgondolt és a világtörténelemben egyedülálló – valóban „amerikai méretű" szervezet épült ki és működik váltakozó módszerekkel, váltakozó szerencsével. A hidegháború elhúzódásának – sokak szerint – egyik oka az itt csak felületesen ismertetett mammutszervezet volt, amely a palackból kiszabadult szellemhez hasonlóan – függetlenedett a mesterétől, és saját léte fenntartására gondoskodott is feladatokról. Még ha éppen nem is volt semmi a láthatáron.

A *New York Times* 1966-ban könyv terjedelmű sorozatban közölte a hozzá került vagy nyilvánosságra hozott dokumentumokat, amelyekből – többek között – minden kétséget kizáróan, hivatalos források félre nem érthető adataiból derült ki, hogy a Szabad Európa Társaság (vagy Bizottság) a kelet-európai értelmiség befolyásolása céljából alapította meg 1950-ben a nem véletlenül Nyugat-Berlinbe összehívott, 2000 nyugati alkotó értelmiségi jelenlétében a „Congress for Cultural Freedom", vagyis kongresszus a kulturális szabadságért – nevű világszervezetet. A meghívottak főleg haladó, szocialista, volt kommunista, mérsékelt baloldali – és majdnem kizárólag jól ismert – írók, tudósok, művészek voltak. A szervezet sok országban helyi csoportokat hozott létre, és – természetesen különféle lapokat. 1966-ban az amerikai sajtó közölte a teljes névsort: a londoni *Encounter*, a német *Monat*, a francia *Preuves*, az olasz *Tempo Presente*, az ausztrál *Quadrant*, a bécsi *Forum*, a spanyol *Cuadernos*, a kairói *Hiwar* jelent meg a „Congress" égisze alatt, a CIA számlájára. Az sem maradt ki a felsorolásból, hogy több emigráns

lap, mint pl. a londoni, majd párizsi *Irodalmi Újság*, a brüsszeli *Szemle*, az Antibolsevista Nemzetek Blokkja (ABN), a Rabnemzetek Szervezete, a Kossuth Alapítvány, a svájci Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ), a müncheni *Nemzetőr* és a bécsi *Magyar Híradó* közvetve vagy közvetlenül a Párizsban székelő CIA közvetítő: Mr. Josselson révén tartja fenn magát. Kétségtelenül tágra szabott működési lehetőséggel, részleteiben kicsinyesen nem irányított, nem ellenőrzött szerkesztési vagy vezetési politikával. Kizárólag a lényegre tekintettek akár az angol, akár a más nyelvű sajtó, illetve szervezetek esetében. Nem kellett pl. szidalmazniuk vagy elítélniük a kommunizmust. Elég volt, ha egyoldalú, lehetőleg általudományos vagy éppen szépirodalmi mezben rámutattak a hibákra, a gyengeségekre, miközben a szerzők jó részét és az olvasóközönségüket, illetve a szervezetek esetében a tagjaikat félrevezették, mert amíg 1966-ban az összefüggésekre fény nem derült, a bennfenteseken kívül biztosat senki sem tudott. Jellemző, hogy a londoni *Encounter* akkori főszerkesztője, Stephen Spender, a kiváló költő valóban csak utólag tudta meg, hogy szerkesztőtársa, Lasky honnan kapta a folyóiratra a támogatást. (A botrány után az *Encountert* részvénytársasági alapra helyezték.) A magyar nyelvű lapoktól fokozatosan – de elég gyors ütemben – megvonták az amerikai támogatást. „Nem véletlen", hogy 1965 és 1975 között miért szűnt meg sok magyar újság, vagy miért vergődött a rideg valóságba kirekesztve két-három havi megjelenéssel. Ekkor függetlenebb szemléletű cikkeket is kezdtek közölni, de már késő volt. A politikai emigráció intranzigens vonalának a pálfor-

dulás éppen úgy nem tetszett, mint a kezdettől függetlenként megmaradni igyekvő keveseknek. Sorsuk tehát 1966-tól meg volt pecsételve. De mindez nem történt volna ilyen ütemben, ha közben a világpolitikai és a magyarországi helyzet nem változott volna meg.

A jobb áttekinthetőség céljából legegyszerűbb, ha felvázolom a hidegháború éveiben kialakult és az eseményekben döntő szerepet játszott „nem diplomáciai" szervezetek hálózati összefüggését, és ezen belül a politikai emigráció helyét. Az eredeti (amerikai) és a magyar fordításban visszaadható elnevezéseket használom:

I. National Security Council
(Nemzetbiztonsági Tanács)

Tagjai: az államelnök, az alelnök, a külügyminiszter, a véderőminiszter, a mozgósítási hivatal igazgatója, a fegyvernemek egyesített vezérkari tanácsának főnöke, a központi hírszerző szervezet igazgatója és meghívott szakértők.

II. National Security Council Planning Board (Nemzetbiztonsági Tervező-tanács)
Feladata: a kutatómunka és előkészítés.

III. Operations Co-ordination Board: Végrehajtóbizottság, amelynek 4–6 állandó tagja van, és kezükben összpontosul a tényleges hatalom.

A III., az „Operations Co-ordination Board" közbeiktatásával az I., vagyis a Nemzetbiztonsági Tanács alá a következő végrehajtó szervezetek tartoztak:

1. Intelligence Advisory Committee (IAC). Hírszerzési Tanácsadó Bizottság, később: The United States Intelligence Board (USIB).

2. A Central Intelligence Agency (CIA), a Központi Hírszerző Szerv igazgatója.

3. A szárazföldi hadsereg, a flotta és a légierő, a fegyvernemek egyesített vezérkari tanácsának, a külügyminisztériumnak és a nemzetbiztonsági szervezetnek hírszérzési és elhárítási főnökei.

4. Alkalmilag meghívott szakértők, pl. a Szövetségi Nyomozóirodától (Federal Bureau of Investigation, FBI).

A hidegháború történetében és így a politikai emigráció életében is nagy szerepet játszott a CIA, amely a Hírszerzési Központ (Central Intelligence) igazgatójának vezetésével működött, alárendelve a Nemzetbiztonsági Tanácsnak – amelyben helyzeténél fogva előnyös súlya volt. A CIA ennek ellenére csak az egyik és nem is a legjelentősebb operatív szerve az amerikai hírszerző hálózatnak.

Erre nézve idézem az alábbi adatokat és az egyes szervezetek költségvetését, az 1974-ben nyilvánosságra hozott amerikai állami költségvetés szerint:

Szervezet neve	Állománya	Évi költségvetése millió dollárban
Central Intelligence Agency (CIA)	16 500	750 000 000
A véderőminisztérium keretében (Department of Defense): National Security Agency (Nemzetbiztonsági Szerv) NSA	24 000	1 200 000 000
Defence Intelligence Agency (a szárazföldi erők hírszerző szerve)	5 000	200 000 000
Naval Intelligence (flotta-hírszerző)	15 000	600 000 000
Air Force Intelligence (légierő-hírszerző)	56 000	2 700 000 000
Army Intelligence (hadseregközvetlen hírszerzőszerv)	35 000	700 000 000
State Department(a külügyminisztérium hírszerző és kiértékelő főosztálya)	350	8 000 000

Az FBI belbiztonsági szerveinek hírszerzője	800	40 000 000
Az Atomenergia-bizottság hírszerző szerve	300	20 000 000
A pénzügyminisztérium hírszerző szervezete	300	10 000 000
	153 250	6 228 000 000

A CIA tehát a tizenegy fő hírszerző szervezet sorában költségvetésileg csak a harmadik helyet foglalta el. Alkalmazottainak száma szerint a negyedik helyen szerepelt. A hidegháborúban viszont az élvonalban működött, természetesen az első táblázatban vázolt módon: szoros együttműködésben a többi tíz szervezettel. Különösen közel állt egymáshoz a CIA és az NSA.

A hetvenes években a fenti, több mint 6 milliárd dolláros összköltségvetésről szakértők azt állították: a valóságban még többet fordítottak ezekre a célokra, de a többi tételt más tárcák és címek alatt számolták el.

Forrásmunkák

Appelman, W.: *The Tragedy of American Diplomacy*. New York, 1959.

Acheson, D.: *Present at the Creation*. New York, 1969.

Agee, Ph.: *Inside the Company. The CIA Diary*. London, 1975.

Aczél György: *Folytatás és megújulás*. Népszabadság, 1977. május 1.

Ágh Attila: *A fogyasztói társadalom természetrajza*. Valóság, 1974. 6. sz.

Aptheker, H.: *The Truth about Hungary*. New York, 1957.

A szabad Nyugat magyar katolikusainak emlékirata XII. Piusz pápa őszentségéhez, akitől egyházi hierarchiát kérnek. Buenos Aires, 1954.

Ács Ernő: *A Magyar Nemzeti Bizottmány mint politikai szervezet*. New York, 1952.

Ajtay Miklós: *A magyar Demiurgosz ítélőszéke előtt*. Párizs, 1952.

Auer Pál: *Fél évszázad*. Washington, 1971.

Bachó István: *Szemelvények az emigráció történetéből 1944–47*. Köln, 1955.

Barankovics István: *Sorsdöntő elhatározások, sorsdöntő évek előtt*. New York, 1959.

A magyar emigráció kulturális programja. New York, 1952.

Bornemissza Gábor: *Bepillantás a magyar múltba és jövendőbe*. Madrid, 1963.

Burnham, James: *The Coming Defeat of Communism*. London, 1950.

Brzezinski, Z.: *Political Power: USA–USSR*. London, 1964.

Berger, P.: *Psychology and Environment of Refugees* (Kéziratban, 1964).

B. Gy.: *Szocializmus és nemzet*. Világosság; 1974. 8–9. sz.

Balázs Béla: *A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében*. Budapest, 1958.

Béry László: *Adottságok és lehetőségek a sajtó és rádiópropaganda terén* (Kézirat, 1950).

Beard, Ch. A.: *President Roosevelt and the Coming of the War.* New York, 1941.
Bain, B. L.: *The Reluctant Satellites.* New York, 1960.
Bognár József: *Nyilatkozat-beszélgetés.* Vigilia, 1981. aug.
Bölöny József: *Magyarok a nagyvilágban* (kéziratban).
Brown, A. C.: *Operation: World War III.* London, 1979.

Chomsky, Noam: *Towards a New Cold War.* London, 1982.
Cserháti József: *Nyilatkozat a külföldi magyarokról.* Vigilia, 1971. 9. sz.
Csonka Emil: *Habsburg Ottó.* München, 1976.
A száműzött bíboros. München, 1976.
Czermann Antal: *A felszabaduló Magyarország pénzügyi feladatai.* Winnipeg, 1954.
Cookridge, E. H.: *Gehlen.* London, 1973.
Csocsan de Varalja, I.: *La population de la Hongrie au XXe siècle.* Revue de l'Est, Paris, 1974. No. 10.

Dél-amerikai Magyar Hírlap: *Évkönyvei 1958–1967 között.* São Paulo.
Dienes Barna: *Az erőpróba éve.* Buenos Aires, 1950.
Deák Ferenc: *Válogatott munkái.* Budapest, 1906.
Donovan, J. C.: *The Cold Warriors.* Massachusetts, 1974.

ENSZ: *Economic and Social Consequences of Disarmament.* New York, 1962.

Felix, Ch.: *The Spy and His Masters.* London, 1963.
Fiala Ferenc: *Vádló bitófák.* London, 1958.

Gombos Gyula: *Húsz év után.* München, 1970.
Huszonegy év után. München, 1972.
Gehlen, R.: *Der Dienst.* Mainz, 1971.

Hungarian *Refugee Relief.* Genf, 1957.
Habsburg Ottó: *A hidegháború fordulópontján.* Brüsszel, 1960.
Henney Árpád: *Mi a hungarizmus?* Salzburg, 1951.
Hennyey Gusztáv: *Magyar erőfeszítések a 2. világháború befejezésére.* Köln, 1965.

Hídverők *Évkönyve 1955–56*. Neumarkt-St. Viet. 1956.
Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Buenos Aires, 1953., és Toronto, 1974.
Hungarian Who is Who in America. New York, 1963.
Hegedűs Géza: *Napnyugati magyarok*. Kortárs, 1963. 3. sz.
Holt, R. T.: *Radio Free Europe*. Minnesota, 1958.
Hoopes, T.: *The Devil and John Foster Dulles*. London, 1974.
Hertz, P.: *Nationality in History and Politics*. London, 1944.
Hale, J.: *Radio Power. Propaganda and International Broadcasting*. London, 1975.

Illyés Gyula: *Adottság és lehetőség és feladat*. Kortárs, 1969. 3. sz.
Világjárás. Népszabadság, 1968. aug. 11.
Hajszálgyökerek. Népszabadság, 1967. dec. 24. és 30., 1968. jan. 6.

Kennan, G. F.: *Russia, the Atom and the West*. Oxford, 1958.
Mr. X... 30 Years On. Encounter, 1976. 9. sz.
Kádár János: *Válogatott beszédek és cikkek 1957–74*. Budapest, 1975.
Kállay Miklós: *Hungarian Premier*. New York, 1954.
Néhány cikk és beszéd az utóbbi évekből. New York, 1963.
Kertész István: *Diplomacy in a Whirpool*. Notre Dame, 1953.
Kósa János: *Land of Choice. The Hungarians in Canada*. Toronto, 1957.
Kovács Imre: *Magyarország megszállása*. Toronto, 1979.
Kövér Gusztáv: *Interpelláció a csonka Magyar Nemzeti Bizottmány elnökéhez*. Genf, 1951.
Kunz, E. F.: *Blood and Gold. Hungarians in Australia*. Melbourne, 1969.
Kozma Ferenc: *Jólét szocialista módon*. Budapest, 1976.
Kent, S.: *Strategic Intelligence for American World Policy*. Princeton, 1949.
Komoróczy Géza: *Sumer és magyar*. Budapest, 1976.
Lakatos Mihály: *Találkozás*. Montevideo, 1966.
Lippmann, W.: *Public Opinion*. New York, 1947.
Lukács, J.: *A History of the Cold War*. New York, 1962.
Lundestad, G.: *The American Non-Policy Towards Eastern Europe 1943–47*. New York, 1975.

Marett, Sir Robert: *Through the Back Door.* London, 1968.
Marchetti, V.–Marks, J. D.: *The CIA and the Cult of Intelligence.* London, 1974.
Martin, J. L.: *International Propaganda.*Minnesota, 1958.
Mesterházi Lajos: *Az új ember jegyében.* Új Írás, 1973. 2. sz.
Mustó István: *Az elveszett nemzedék: reflexiók magyar emigrációnkról.* Köln, 1954.
Málnási Ödön: *A hazai magyarság mai követelései.* London, 1966.
Marschalkó Lajos: *Semleges Magyarországot!* London, 1955.
Mildschütz Kálmán: *A magyar nyelvű emigrációs sajtó bibliográfiája.* Az NSZK-ban 1945–62 között megjelent lapok jegyzéke. München, 1962.
Mindszenty József: *Emlékirataim.* Toronto, 1974.
Naplójegyzetek (Vaduz, 1979).
Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon, 1956-ban.* Budapest, 1967.
McGarvey, P. J.: *The Myth and Madness.* New York, 1974.
Marosán György: *Az úton végig kell menni.* Budapest, 1972.

Nagy Ferenc: *The Struggle Behind the Iron Curtain.* New York, 1948.
Nagy János: *Számvetés Helsinkiről, felkészülés Belgrádra.* Társadalmi Szemle, 1977. 4. sz.
Nagy, K.: *Australia and the Hungarian Question.* Canberra, 1966.
Nagy Töhötöm: *Jezsuiták, szabadkőművesek.* Buenos Aires, 1964.
Nagy Vince: *Októbertől– Októberig.* New York, 1962.
Nyisztor Zoltán: *Vallomás.* Róma, 1969.

Ölvedi János: *Levelek a száműzetésből.* München, 1947.

Pax Romana, Magyar Katolikus Egyetemi Diákmozgalom 1958–78 között rendezett konferenciáinak *Évkönyvei.* Róma.
Peyer Károly: *Válasz egy rágalmazónak.* Párizs, 1955.
Puja Frigyes: *Nemzeti és nemzetközi érdek a magyar külpolitikában.* Külpolitika, 1976. 1. sz.

Radvánszky Antal: *Nemzeti géniuszunk szellemében.* München, 1951.

Rényi Péter: *A forradalom, amely nem falja fel gyermekeit.* Valóság, 1970. 9. sz.
Rothwell V.: *Britain and the Cold War.* London, 1982.
Ruffy Péter: *Magyarok a nagyvilágban. Bölöny József dr. azonos című kéziratáról.* Magyar Nemzet, 1975. nov. 23.

Sanders Iván: *Két világ között.* Világosság, 1974. 8. sz.
Shuster, G. N.: *In Silence I Speak.* New York, 1956.
Steven, S.: *Operation Splinter Factor.* London, 1974.
Stimpson H. L.–Bundy McG.: *On Active Service in Peace and War.* New York, 1947.
Sós Péter János: *Amerikaiak, magyarok.* Valóság, 1973. 5. sz.
Stankovich Viktor: *A hontalanság diplomáciája.* Köln, 1957.
Sulyok Dezső: *A magyar tragédia.* New York, 1954.
A magyar emigráció szerencsétlensége. New York, 1962.

Szabad Magyarok Hangja: *a Szabad Magyarország hangjáról.* New York, 1953.
Szántó Miklós: *Magyarok a nagyvilágban.* Budapest, 1970.
Gondolatok az emigrációról. Vigilia, 1971. 9. sz.
Szász Béla: *Minden kényszer nélkül.* Brüsszel, 1963.
Szabó Magda: *A szemlélők.* Budapest, 1973.
Szabó Miklós: *Homeless in the World.* Budapest, 1960.
Szelényi Imre; *Szumér–magyar rokonság.* München, 1961.
Szélesi Jenő: *Hitler döntött.* New York, 1959.
Szenes Iván: *A Kommunista Párt újjászervezése.* Budapest, 1967.
Szepesi Béla és mások: *Elszakított magyarság.* Buenos Aires, 1957.
Szépfalusi István: *Magyarok Bécsben.* Új Látóhatár, 1973. szept.

Tamás András: *Délkelet-Európa a diplomáciai törekvések sodrában 1939–1942.* Montreal, 1961.
Thury Zoltán: *Menekültek kalauza.* München, 1957.
Thompson, K. W.: *Cold War Theories.* Louisiana, 1982.
Trombitás Dezső: *Történelem és onismeret.* Los Angeles, 1971.
Vészkijárat. Los Angeles, 1969.

Ullein–Reviczky Antal: *Guerre Allemande, paix Russe*. Neuchatel, 1947.

Vámos Imre: *Az Írószövetség közgyűlése*. Látóhatár, 1958. 6. sz.
Varga László S.J.: *A magyar titok*. Brüsszel, 1960.
Varga László: *Kérem a vádlott felmentését!* Cleveland, 1979.
Vécsey József: *Mindszenty-okmánytár I–III*. München, 1957.
Vígh Károly: *Történelemszemlélet és politika*. Új Írás, 1963. 1. sz.

Wolfers, A.: *Changing East–West Relations and the Unity of the West*. London–Boston, 1965.

A fedél Bródy Gábor munkája

A kiadásért felel a Gondolat Könyvkiadó igazgatója

84.674.66-19-2 Alföldi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Benkő István igazgató

Felelős szerkesztő: Kiss Györgyné
Műszaki vezető: Tóbi Attila
Műszaki szerkesztő: Haiman Ágnes
Megjelent 13,97 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601-59 és 5602-55 szabvány szerint

27,– Ft

A szerző 1949–1982 között Ausztráliában és Angliában élt. Ezekről az évtizedekről 1976-ban itthon megjelent Az én Ausztráliám és 1982-ben kiadott Változó Anglia című sikeres könyveire sokan emlékeznek.
Ez a könyve a másfél millióra becsült „nyugati" magyar diaszpórán belül kialakult politikai emigráció történetével foglalkozik. A hazai kötet a szerző kiadásában 1974-ben és 1982-ben külföldön csekély példányszámban megjelent két kis könyv változatlan szövegét tartalmazza. Ismerteti a politikai emigráció kialakulását, a világpolitikai és hazai politikai háttérbe helyezve, különös tekintettel a hidegháború éveire.
A színes és bőséges dokumentumanyagra támaszkodó munka legújabb kori történelmünknek egy „fehér foltját" tárja fel a hazai olvasóknak.
Nagy Kázmér jelenleg a *Magyar Nemzet* munkatársa. Publicisztikai írásai ott, valamint az *Élet és Irodalom*, a *Társadalmi Szemle*, a *Kritika*, a *Vigília* és a *Jel-Kép* hasábjain jelennek meg.